

1001
271

ΠΕΡΙ

ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΔΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

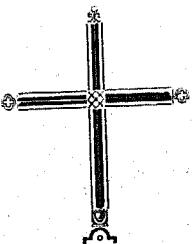
ΙΑΚΩΒΟΥ

ΥΠΟ

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ

ΣΧΟΛΑΡΧΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1901

**ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ
ΤΗΣ ΜΙΑΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ**

«..... ή 'Εκκλησία ἡμῶν κατέχει αὐτὰ τὰ ἀδιάπτωτα καὶ ἀνόθευτα κείμενα τῶν Θείων Γραφῶν τῆς μὲν παλαιᾶς Διαθήκης τὴν ἀληθῆ καὶ ἀρτίαν μετάφρασιν, τῆς δὲ νέας αὐτὸ τὸ θεῖον πρωτότυπον' αἱ τελεταὶ τῶν ἱερῶν Μυστηρίων καὶ ἴδιᾳ αἱ τῆς θείας Λειτουργίας εἰσὶν αὐταὶ ἐκεῖναι αἱ Ἀποστολοπαράδοτοι λαμπρὰ καὶ κατανυκτικὰ τελεταὶ. Οὐδὲν ἔθρος, οὐδεμία κοινωνία Χριστιανικὴ δύναται καυχηθῆναι εἰς τὸν Ἰάκωβον, εἰς τὸν Βασιλεῖον, εἰς τὸν Χρυσόστομον, αἱ σεπταὶ Οἰκουμενικοὶ Σύνοδοι, εὗται εὶς ἐπτὰ στύλους τοῦ εἰκονοῦ τῆς Σοφίας, ἐν αὐτῇ καὶ παρ' ἡμῖν συνεκροτήθησαν, αὐτῇ κατέχει τὰ πρωτότυπα τῶν ἵερῶν ὅπων αὐτῶν.....»

(ἀωμῇ κατὰ μῆνα Μάιον 'Ινδικτιῶνος στ'.)

ΟΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΑΙ

- † **ΑΝΘΙΜΟΣ** Κωνσταντινουπόλεως
- † **ΙΕΡΟΘΕΟΣ** 'Αλεξανδρείας
- † **ΜΕΘΟΔΙΟΣ** Αντιοχείας
- † **ΚΥΡΙΛΛΟΣ** Ιεροσολύμων

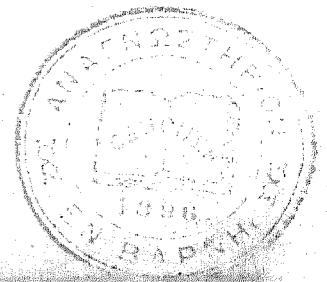
ΑΙ ΙΕΡΑΙ ΣΥΝΟΔΟΙ

Κωνσταντινουπόλεως, 'Αντιοχείας καὶ Ιεροσολύμων

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

'Η ἀνὰ χεῖρας πραγματεία ούσιωδῶς στηρίζεται ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων, ἐφ' ὃν καὶ τὸ πρόχειρον ἡμῶν καὶ συνοπτικώτατον σημείωμα περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἐπεστηρίχθη. Διότι καὶ ἐν αὐτῇ προτιθέμεθα νὰ δειξωμεν, ὅτι ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου εἶναι ἡ πρώτη Ἀποστολικὴ Λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, ἥν καθώρισε καὶ διετύπωσεν ὁ πρῶτος αὐτῆς Ἐπίσκοπος, ὁ ἄγιος Ἰάκωβος ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου, ὅτι τὴν ὥρισμένην διατετυπωμένην διάταξιν τῆς Λειτουργίας ταύτης παραλαβοῦσα ἡ Ἐκκλησία πρότερον μὲν τακτικῶς, ὕστερον δὲ ἐπικρατησῶν τῶν ἐκ τῆς Λειτουργίας ταύτης προελθουσῶν Λειτουργιῶν τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἀγίου Χρυσοστόμου, ἐκτάκτως ἐτέλει, ἀναπτύσσουσα αὐτὴν δογματικῶς καὶ διαμορφοῦσα τελετουργικῶς, ὅτι ἡ Λειτουργία αὕτη, παρακολουθήσασα τὴν δογματικὴν καὶ τελετουργικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐξωτερικῶς μετασχηματισθεῖσα, οὐδόλως ἀπέβαλε τὰς Ἀποστολικὰς αὐτῆς βάσεις, ὥστε δὲν εἶναι μὲν γνησία Ἀποστολικὴ γραφὴ καὶ ἄμεσον τοῦ ἀγίου Ἰακώβου σύγγραμμα, δὲν εἶναι ἐείνη ἥν ἐτέλει ὁ πρῶτος Ιεράρχης τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, ἀλλ' εἶναι ἡ γνησία Λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, ἡ διασώσασα τὴν βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, λογικῶς δὲ καὶ φυσικῶς φέρουσα νῦν τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου αὐτὴν διατάξαντος. Ταῦτα πάντα ζητοῦμεν νὰ δειξωμεν ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ ιστορικῶς μὲν παρακολουθοῦντες τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, χειραγωγούμενοι δὲ ὑπὸ τῶν μαρτυριῶν καὶ παραδόσεων τῆς Ἐκκλησίας, ὑπό τε τοῦ νῦν σωζομένου κειμένου καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ πολυτίμων ἐνδείξεων τῶν συγχρόνων Λειτουργικῶν μημείων, προσάγοντες δὲ ἐκάστοτε καὶ τὰς κρίσεις τῶν ἐπιστημόνων περὶ τῶν διαφόρων ἀμφισβητουμένων σημείων τοῦ ζ-

τήματος "Οθεν, καίτοι προύκληθημεν εἰς τὴν συγγραφὴν, τῆς παρούσης πραγματείας ἐξ ἀφορμῆς, ἡτις ἀπήγει ὅπως προσδῶμεν εἰς αὐτὴν μᾶλλον ἀρνητικὸν χαρακτῆρα, ἐν τούτοις γράψαντες αὐτήγ, ἵνα κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεων ἡμῶν, συνηγορήσωμεν ὑπέρ τῆς ἀληθείας τοῦ ζητήματος περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου, μᾶλλον θετικῶς ἔξετάζομεν τό ζήτημα, συνεπτικῶς μὲν ἀλλὰ συστηματικῶς αὐτὸ ἐκτιθέμενοι, ἐνεκα δὲ τοῦ χαρακτῆρος τῆς πραγματείας συνεχῶς ἐπαναλαμβάνοντες τὴν γενικὴν ἰδέαν, ἡτις διήκει ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους αὐτῆς. Διὸ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν, ἐν ᾧ καὶ τὰς διαφόρους γνώμας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν ξένων θεολόγων περὶ τοῦ εἰς ἔξετασιν ὑποκειμένου ζητήματος ἀναγράφομεν, προβαίνομεν εἰς ἔξετασιν αὐτοῦ κατὰ τὸ ἔξῆς διάγραμμα.

α') "Ιστορικὴ ἀρχὴ τῆς Λειτουργίας τοῦ Ἰακώβου.

β) "Ἡ Λειτουργία τοῦ ἄγιου Ἰακώβου κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας.—αἱ περὶ αὐτῆς ἐνδείξεις Ἰουοτίνου φιλοσόφου καὶ Μάρυρος, τοῦ Ὡριγένους, καὶ τῆς ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς Λειτουργίας.

γ') Κατὰ τὸν δ'. αἰῶνα.—Ἐνδείξεις τῆς παρὰ τῷ ἄγιῳ Κυρίλλῳ διασωθείσης Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου ἐξ ἀντιπαραθέσεως πρὸς τὸ νῦν σωζόμενον κείμενον αὐτῆς—τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἐπιτομῆς τῆς Λειτουργίας ταύτης ὑπὸ τῶν Μεγάλων πατέρων Βασιλείου καὶ Χρυσοστόμου—μαρτυρία τοῦ Ἅγιου Ἐπιφανίου.

δ) Κατὰ τὸν ε'. αἰῶνα.—Μαρτυρία τοῦ Ἱερωνύμου—μετάφρασις τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου εἰς τὴν Συριακὴν γλωσσαν—μαρτυρία τοῦ ἄγιου Πρόκλου.

ε) Κατὰ τὸν στ'. αἰῶνα—Μαρτυρία τῆς βιογραφίας τοῦ ἄγιου Εὐθυμίου—ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀρξαμένη διαμόρφωσις τοῦ πρώτου τμήματος τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ τμήματος τῆς Λειτουργίας τῶν Κατηχουμένων—Μαρτυρία τοῦ ὁσίου Λεοντίου τοῦ Ἱεροσολυμίτου.

στ) Κατὰ τὸν ζ'. αἰῶνα—Μαρτυρία τῆς Πενθέκτης Συνόδου.

ζ) Κατὰ τὸν θ'. καὶ ι', αἰῶνα—Μαρτυρία τοῦ ἀνωνύμου συγγράμματος περὶ αἵρεσεων.—Τὸ Ἱεροσολυμιτικὸν χειρόγραφον τῆς Μεσογήνης.

η) Κατὰ τὸν ια'. αἰῶνα—Τὸ Ἀντιοχειακὸν χειρόγραφον τοῦ Ροσσάνου—Μαρτυρία Ἰσαὰκ καθολικοῦ τῶν Ἀρμενίων.

θ) Κατὰ τὸν ιδ'. αἰῶνα—Τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μάρκου καὶ αἱ πληροφορίαι τοῦ Βαλσαμῶνος περὶ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις τελέσεως τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου—Αἱ Κανονικαὶ ἐρωτήσεις τοῦ Μάρκου καὶ αἱ Ἀποκρίσεις τοῦ Βαλσαμῶνος—Μαρτυρίαι τοῦ Ἐπισκόπου Ἀμίδης Διονυσίου Βαρσαλίπα, τοῦ Ἀλεξίου Ἀριστηνοῦ καὶ Νικολάου Μεθώνης—Αἱ ἐν Ἀρμενίᾳ συζητήσεις τοῦ Θεωριανοῦ—Μαρτυρία τοῦ τυπικοῦ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως.

ι) "Ἡ Λειτουργία τοῦ ἄγιου Ἰακώβου κατὰ τοὺς ἐφεξῆς αἰῶνας—τὰ χειρόγραφα τοῦ ιγ'. καὶ ιδ'. αἰῶνος—Μαρτυρία τοῦ Συροπούλου περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου ἐν τῇ ἐγ Φλωρεντίᾳ Συνόδῳ—Μαρτυρία τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ Ἐπισκόπου Ἐφέσου

Συμπέρασμα.

Ταύτοις τὸ διάγραμμα τῆς ἡμετέρας πραγματείας. Κύριος σκοπός, αὐτῆς, ὡς εἴπομεν, εἶναι ἡ ἀναζήτησις καὶ εὔρεσις τῆς περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου ἀληθείας. "Οθεν γράφοντες αὐτὴν ἐγκάρδιον ἀπηυθύναμεν πρὸς τὸν Θεόν εὐχήν. Ἱνα, ἐὰν μή, ἐνεκα τῶν πολλῶν ἡμῶν μελημάτων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὅποιων κατ' ἀνάγκην γράφομεν αὐτήν, ἡ ἐνεκα τῆς ἀφορμῆς, ἡτις αὐτὴν προύκάλεσε. τύχωμεν πλήρους τοῦ κυρίου αὐτῆς σκοποῦ, τούλαχιστον μή γράψωμέν τι ξένον πρὸς τὴν σεπτήν ἀλήθειαν.

"Ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Σταυροῦ, ἐν Ἱεροσολύμοις
Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος
Ἀρχιμανδρίτης

ΙΙΕΡΙ

ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ
ΙΑΚΩΒΟΥ

ΤΙ δ' ἄγιος Ἰάκωβος, πρῶτος Ἱεράρχης τῶν Ἱεροσολύμων, οὐ μόνον ὡς Ἀπόστολος, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπίσκοπος ὠρισμένης παροικίας διέταξε τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ παρέδωκεν αὐτήν, ὡς ὠρισμένως διατετυπωμένην Δειτουργικὴν διάταξιν, ὅτι δὲ τὴν Λειτουργίαν ταῦτην ἐπέτεμον ὅτε Μ. Βασιλειος καὶ ὁ ἵερος Χρυσόστομος, εἶνε γνώμη τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀναντίρρητος. «Τὰ ἐν τῇ τελετῇ τῶν δώρων - ἔγραψε πρὸς τοὺς Θεολόγους τῆς Τυβίγγης ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας Β'. - γινόμενα, καθὼς Ἰάκωβος ὁ Ἀδελφόθεος πρῶτος διετάξατο, ὡς παρὰ τοῦ Σωτῆρος διδαχθεῖς, ὡς ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικαῖς ιστορίαις καὶ ὡς τὸ ἀληθὲς ἔχει καὶ παρ' ἡμῖν χρατεῖ. Καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Μ. Βασιλειος ὡς ἐν τῷ τύπῳ ἡς διετάξατο Λειτουργίας καὶ τῶν θείων εὐχῶν φαίνεται. Εἰτα καὶ ὁ Χρυσόστομος . . .» Οὐδόλως παραδέχεται ἡ Ἐκκλησία, ὅτι τὸ νῦν σωζόμενον κείμενον τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγ. Ἰακώβου εἶνε ἄμεσον αὐτοῦ σύγγραμμα, μεθ' ὅλων τῶν ὁμολογουμένως μεταγενεστέρων εὐχῶν, καὶ τῆς μεταγενεστέρας δογματικῆς φρασεολο-

κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον τῆς ἔτι σωζομένης, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου Ἐπισκόπου τῆς Ἑκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, Λειτουργίας. Ἐὰν ἐφρόνει ὁ ἀσιδίμος, ὅτι ὁ παλαιὸς τύπος εἶναι ἡ σωζομένη Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, τὸ ζήτημα λύεται ἀπλούστατα, ἐὰν δημάς ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐκφράσει ὑπεννύσει, ὅτι ἡ νῦν σωζομένη Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου εἶναι αὐτὴ ἡ διασκευὴ τοῦ παλαιοῦ τύπου, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ διασκευὴ αὐτῆ—περὶ ἣς ἐπιτραπήπω νὰ σημειώσωμεν σύδεμία ὑπάρχει εἰδῆσις καὶ πληροφορία—ἐγένετο πάντως πολὺ πρὸ τοῦ δ' αἰώνος, διότι ὁ ἀσιδίμος Ἱεράρχης θεωρεῖ τὴν νῦν σωζομένην Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου σύγχρονον τῇ Λειτουργίᾳ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν καὶ τῇ ποὺ ἐν ἀγίσις Πατρὸς ἡμῶν Κυρίλλου Ἱεροσυλύμων. Δέχεται μάλιστα, ὅτι συγχρόνως ἐτελούντο καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου περιγραφεμένη Λειτουργία καὶ ἡ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου. Ἄλλ' ἄρα γε ὁ Κύριλλος δὲν περιγράφει τὴν ἐπίσημον Λειτουργίαν τῆς Ἑκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, ἥτις ἦτο ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ὑπ' αὐτοῦ καθορισθεῖσα καὶ διατυπωθεῖσα, τῇ Ἑκκλησίᾳ δὲ παραδοθεῖσα καὶ ἐν αὐτῇ πάντως σωθεῖσα διὰ τῆς μέχρι τῶν χρόνων τοῦ ἀγίου Κυρίλλου διηγησοῦς αὐτῆς καὶ ἀδιαλείπτου τελέσεως; Ἡτο δυνατὸν ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ἡ ἄπαξ ὑπὸ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου παραδοθεῖσα Λειτουργία ν' ἀπολεσθῇ ἐν δὲ τοῖς χρόνοις τοῦ ἀγίου Κυρίλλου ἀλλη τις Λειτουργία νὰ τεληται; Πᾶσι δὲ πάλιν νὰ δεχθῶμεν τὴν συνύπαρξιν τῶν δύο Λειτουργιῶν, καὶ ἀλλην μὲν τὴν φέρουσαν τὸ ὄνομα τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ἀλλην δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀγίου Κυρίλλου περιγραφεμένην; Πᾶσαι αὖται καὶ αἱ παραπλήσιαι ἀπορίαι αἴρονται, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ὁ ἄγιος Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων περιγράφει τὴν ἐπίσημον Λειτουργίαν τῆς Ἑκκλησίας Ἱεροσολύμων, ἥτις κατὰ τὴν ἴστορικὴν αὐτῆς ἀρχὴν ἦτο ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, τὸ νῦν σωζόμενον κείμενον αὐτῆς σύτε εἶναι σύτε ἥδυντα νὰ εἶναι κατὰ πάντα τὸ αὐτὸ πρὸ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀγίου Κυρίλλου περιγραφεμένην Λειτουργίαν

καὶ πρὸς τὴν Λειτουργίαν τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν. Διότι ἡ τελέυταία μὲν αὕτη Λειτουργία ἐπειδὴ πέρα τοῦ γ'. αἰῶνος δὲν ἐτελεῖτο σύδεμίαν προσέλαθε προσθήκην νέων εὐχῶν, σύδεμίαν ὑπέστη ἔξωτερικὴν ἀλλοίωσιν διὰ συντομεύσεως ἡ τροποποιήσεως, ἡ δὲ παρὰ τῷ ἀγίῳ Κυρίλλῳ περιγραφεμένη Λειτουργία, κατ' εὐσίαν μὲν σύδεμίαν παρουσιάζει διαφορὰν πρὸς τὴν νῦν σωζομένην Λειτουργίαν, ἀλλ' ἔξωτερικῶς φαίνεται διάφορες ἔνεκα δύο λόγων, τὸ μὲν διότι ὁ ἄγιος Κύριλλος ἀπλῶς περιγράφει μέρος μόνον τῆς δῆλης Λειτουργίας καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν εὐχῶν αὐτῆς ὑποδεικνύει, τὸ δὲ διότι ἡ νῦν σωζομένη Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου σύτε εἶναι σύτε ἥδυντα νὰ εἶναι ἡ Λειτουργία τοῦ δ'. αἰῶνος μόνον, εἶναι ἡ Λειτουργία τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἱερουσαλήμ, ἥτις καὶ πρὸ τοῦ δ'. αἰῶνος καὶ μετὰ τὸν δ'. αἰῶνα τελευμένη προσέλαθεν εὐχάς, ἀς βεβαίως σύδολως ἥδυντα νὰ ἔχῃ κατὰ τὸν δ'. αἰῶνα. Σημειούμεν καὶ αὖθις τὴν λίαν δρθῆν παρατήρησιν τοῦ ἀσιδίμου Ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν Νικηφόρου Καλογερᾶ, ὅτι ἡ νῦν σωζομένη τοῦ ἀγίου Ἰακώβου Λειτουργία εἶναι Λειτουργικὸν μνημεῖον τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τῆς Ἑκκλησίας Ἱεροσολύμων, ἥτοι εἶναι ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ὡς ὑπ' αὐτοῦ τὸ πρῶτον καθορισθεῖσα καὶ διατυπωθεῖσα. Ἄλλαις λέξεσιν ἡ νῦν σωζομένη Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ὡς ὑπ' αὐτοῦ τὸ πρῶτον καθορισθεῖσα καὶ διατυπωθεῖσα, δὲν εἶναι μὲν ἀμεσον σύγγραμμα τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, δὲν εἶναι δημως ὑποβολιματα τις καὶ φευδεπίγραφος Λειτουργία, ὅλως ἔνη πρὸς τὰς ἀποστολικὰς βάσεις τῆς Λειτουργίας τῆς Ἑκκλησίας Ἱεροσολύμων, διότι εἶναι ἡ Λειτουργία ἐκείνη, ἣν παρέλαθεν ἡ Ἑκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων παρὰ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, καὶ ἐτέλει σὺ μόνον κατὰ τὸν α'. ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν β'. αἰῶνα καὶ κατὰ τὸν γ'. καὶ κατὰ τὸν δ'. καὶ κατὰ τοὺς ἐφεξῆς αἰῶνας. "Οθεν καὶ ὁ ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τῆς Χάλκης δοκιμώτατα διδάξας Πανασιολογιώτατος Ἀρχιμ. κ. Ζι-

τῶν Ἱεροσολύμων. Προσηγάγομεν ὑστερον τὰς περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἀπὸ τοῦ δ'. αἰῶνος καὶ ἔξης παραδόσεις τῆς Ἐκκλησίας, κατελήξαμεν δ' ὑποδείξαντες ὅτι Λειτουργία, ἣτις ἐπὶ 12 αἰῶνας, καθ' ἡς ἡμεῖς ἔχομεν πληροφορίας (καὶ πολὺ βραδύτερον κατὰ τὰς ἦτι ἀγνώστους πληροφορίας) ἐτελεῖτο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν Ἱεροσολύμων, δύναται αὖθις συνῳδᾶ τῇ λαμπρᾷ πρωτοβουλίᾳ τοῦ σεπτοῦ ἡμῶν Πατρὸς καὶ Πατριάρχου διατάξαντος τὴν τέλεσιν τῆς Λειτουργίας ταύτης νὰ τεληται ἐκτάκτως καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἐφτῆν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου νομίμως καὶ κανονικῶς. Τοιαῦτα ἔγραψαμεν ἐν τῷ προχείρῳ ἡμῶν ἐκείνῳ σημειώματι ἐξ ἀφορμῆς τινος διατριβῆς τοῦ Πανοστολογιωτάτου Μ. Ἀρχιδιάκονου τοῦ Α. καὶ Π. Θρόνου. τῶν Ἱεροσολύμων κ. Γερμανοῦ Βασιλάκη δημοσιευθείσης ἐν τῷ ἐπισήμῳ ὥραν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ ταύτῃ δὲ Μ. Ἀρχιδιάκονος ἐγνωμάτευσεν, ὅτι ἡ Λειτουργία τοῦ Ἅγιου Ἰακώβου «δὲν εἶνε γνησία, ἀλλ' ὑπεισοδιμαία καὶ φευδοπίγραφος» καὶ ὅτι κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Βαλσαμῶνος εἶνε «ἄτοπος» ἡ τέλεσις αὐτῆς. Πολεμῶν κυρίως τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ἄγιος Ἰάκωβος ἔγραψε λειτουργίαν, ἐπιχειρήματα ἀρύεται ἐκ τε τῆς γνώμης περὶ τῆς τοπικῆς διαμορφώσεως τῶν Λειτουργιῶν καὶ ἐκ τοῦ νῦν σωζομένου κειμένου τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου. Ἡ πρώτη τάξις τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ συνοψίζεται ἐν τοῖς ἔξης: «έκάστη μεγάλη καὶ κεντρικὴ Ἐκκλησίᾳ, καθ' ἐν παρέλαβεν Ἀποστολικὸν τύπον καὶ κατὰ τὴν ἐν αὐτῇ χρατοῦσαν παράδοσιν ἐμόρφωσεν ἴδιαν Λειτουργίαν, μὴ παραλλάσσουσαν κατ' οὐσίαν τῶν ἄλλων» «οὕτως ἐμορφώθησαν αἱ Λειτουργίαι Ἱεροσολύμων, Καισαρείας Παλαιστίνης, Ἀντιοχείας, Καισαρείας, Καππαδοκίας, Κύπρου, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ρώμης» κτλ. «Ωστε ὡρισμένη τις Λειτουργία δὲν ὑπῆρχεν ἐν ὅλῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀφοῦ ἐν αὐτῇ λόγου χάριν τῇ Παλαιστίνῃ, κατὰ τὴν ἀνωτέρω προσαγομένην γνώμην, οὐ μόνον ἐν Ἱερουσαλήμ, ἀλλὰ καὶ ἐν Καισαρείᾳ κατ' ἴδιον τρόπον, συνῳδᾶ τῇ τοπικῇ παραδό-

σει, ἐτελεῖτο τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ἡρκει μόνον, ὅτι σύδεμία διαφορά ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν τοπικῶν Λειτουργιῶν. «Ἐν τῷ δ'. αἰῶνι ὁ Μ. Βασιλεὺος... ἔχων ὑπ' ὅφει πολλὰς τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπιχρατουσῶν ἀρχαίων Λειτουργιῶν καὶ τὰς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐμπολιτευμένας ἀποστολικὰς περὶ Λειτουργίας παραδόσεις, ἐκαλλιτέχνησεν ἴδιαν Λειτουργίαν, τις ὡς ἐκ τῆς φήμης τοῦ ἀνδρός, ὑπερίσχυσε τῶν ἄλλων Λειτουργιῶν καθ' ἀπασαν σχεδὸν τὴν Ἀνατολήν. Μετ' οὐ πολὺ ἔτερος θεοφόρος πατὴρ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, καταστραζόμενος τῆς εἰκόσιμης τῶν πιστῶν καὶ ἀμα συνδυάζων καὶ συμβιβάζων τὴν λατρείαν τῆς τῶν Ἀντιοχέων Ἐκκλησίας μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐφίλοπόνησε τὴν καθ' ἐαυτὸν Λειτουργίαν, τις σὺν τῷ χρόνῳ, ως συντεμωτέρᾳ, ἐπεκράτησε τῆς τοῦ Μέγαλου Βασιλείου περιορίσασα αὐτὴν εἰς τὸ δεκάχις μόνον τοῦ ἐναυτοῦ τελεῖσθαι.» «Ωστε ἀμφότεροι οἱ μεγάλοι οὐται Πατέρες λαβόντες ὑπ' ὅφει διαφόρους τοπικὰς Λειτουργίας, πρώτην φορὰν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν παρουσίασαν ὡρισμένην Λειτουργίαν μεταρρυθμισταὶ γενόμενοι αὐτῆς. Ἡ προϋπόθεσις αὐτῆς, εἶνε φυσικὸν ἐπακολούθημα τῆς πέρι τοπικῶν Λειτουργιῶν γνώμης, κατ' αὐτὴν δὲ δὲν εἶνε ἀλγής ἡ παράδοσις, ὅτι ὁ Μ. Βασιλεὺος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ ιερὸς Χρυσόστομος ἐπέτεμον ὡρισμένην Λειτουργίαν, τὴν τοῦ Ἅγιου Ἰακώβου. Ἄλλα, κατὰ τὸν Μ. Ἀρχιδιάκονον, ἡ ἀρχαία παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας οὐδὲν γινώσκει περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου καὶ αὐτὴ δὲ «ἡ ἐν Τραύλλῳ Πενθέκτῃ Σύνοδος (691) ἀναφέρεισα (καν. λβ').» ὅτι ὁ Ἀδελφόθεος Ἰάκωβος, ὁ Μ. Βασιλεὺος καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος ἐγγράφως τὴν μυστικὴν ἡμένιαν ιερουργίαν παραδεδώκασι, δὲν ἔννοετ ὅτι ὁ Ἰάκωβος πράγματι συνέγραψε Λειτουργίαν τινά, ἀλλ' ἔχει ὑπ' ὅφει τὴν ἐν Ἱεροσολύμαις ἐν χρήσει οὖσαν τὴν ὑπὸ Κυριλλου Ἱεροσολύμων περιγραφομένην, ἣτις κατ' ἀρχὴν ἀνήγθη εἰτα εἰς τὸν Ἀδελφόθεον.» Τὴν νῦν λοιπὸν Λειτουργίαν δὲν ἔχει ὑπ' ὅφει τῇ Πενθέκτῃ Σύνοδος, ἀλλὰ πότε λοιπὸν παρουσιάσθη ἡ Λειτουργία αὐτῇ τοῦ

πουργία ἀδύνατον ἥτο νὰ συμπεριληφθῇ, διότι ἥδη εἶχεν εὐχάς νεωτέρας. Η Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων εἶχεν ἀκράδαντον πεποίθησιν, δτι σὺ μόνον ἡ Ἐπιστολὴ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, ἣν ἀνεγίνωσκεν, ἀλλὰ καὶ ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, ἣν ἐτέλει, προηλθον παρ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ μὲν ἔμεινεν δῆλως ἀμετάθλητος, ἡ δὲ μετεβλήθη. Ταύτην τὴν Λειτουργίαν τοῦ πρώτου αὐτῆς ἐπισκόπου ἐτέλει ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτῆς ἡμερῶν, ταύτην τὴν Λειτουργίαν ἔκαστος τῶν διαδόχων τοῦ ἁγίου Ἰακώβου παραλαμβάνων ἐτέλει καὶ εἰς τὸν ἑαυτοῦ παρέδιδε διάδοχον. Ἀλλὰ διατὶ περὶ τῆς Λειτουργίας ταύτης νὰ μὴ γένηται τις λόγος ὡς περὶ ἴδιαιτέρου λειτουργικοῦ μνημείου ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων συγγραφέων τῆς Ἐκκλησίας; Καὶ μὴ ἐρωτηθεὶς ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς τῆς πρὸς Διόγνητον Ἐπιστολῆς ἀπαντᾷ εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο μετὰ τὴν περιγραφὴν τῆς Ἰουδαϊκῆς λατρείας «τὸ δὲ τῆς ἴδιας αὐτῶν θεοσεβείας μυστήριον μὴ προσδοκήσῃς παρὰ ἀνθρώπου μαθεῖν» (§ 4). Δὲν ἥτο δύνατὸν νὰ γένηται τις μνεῖα περὶ τῆς Λειτουργίας τῶν Χριστιανῶν ἐν συγγράμμασιν, ἀτιναθὰ περιήρχοντο καὶ εἰς ἔθνικῶν χειρῶν. Καὶ σημειώσωμεν, δτι ταῦτα ἔγραψε πρὸς Διόγνητον ὁ συγγραφεὺς τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῆς, δτι ἀναμφιρήστως ὑπῆρχον γραπταὶ Λειτουργίαι, περὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος παρατηρεῖ ὁ Batiffol, δτι εἶνε «le seul écrivain primitif qui sur les saints mystères, le baptême et l'eucharistie, se soit clairement exprimé. Pour tous les autres, c'est un sujet réservé. Encore saint Justin décrit-il les reunions chrétiennes et ce qui s'y pratique, sans citer aucune formule rituelle». Μοναδικὴ δὲ σχεὸν εἶνε πληροφορία τις, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ γ'. αἰῶνος, περὶ τινος γυναικὸς ἐν ἐκστάσει διατελούστης καὶ τελούστης τὸ μυστήριον τῆς Εὐχαριστίας καὶ τοῦ Βαπτισμάτος (Κυπριαν. Epistol. LXXV, 10 «Ante XXII fere annos temporibus post Alexandrum imperatorem..., emerit istic subito quaedam mulier, quae in extasin constituta propheten se praefereret... Etiam hoc frequenter ausa est ut et in-

vocatione non contemptibili sanctificare se panem et eucharistiā facere simularet, et sacrificium Domino sine sacramento solitae praedicationis offeret, baptizaret quoque multos usitata et legitima verba interrogationis usurpans, ut nil discrepare ab ecclesiastica regula videretur»). Voilà bien - épiloguer à Battifol — au début du III siècle, la constitution d'une liturgie consacrée : mais c'est tout. (σελ. 109). Ἄφοῦ δὲ κατὰ τὸν δ'. αἰῶνα εἰσέτι ὁ Μ. Βασιλεὺς ἔλεγεν «Ἄνταρτος ἐπεπτεύειν ἔξεστι τοῖς ἀμυήτοις, τούτων πῶς ἂν ἦν εἰκὸς τὴν διδασκαλίαν ἐκθριαμβεύειν ἐν γράμμασιν;» (Περὶ τοῦ ἁγ. Πνεύματος 27), ἀφοῦ μόλις περὶ τὸ τέλος τῆς ὅλης Κατηχητικῆς διδασκαλίας καὶ μετὰ μεγάλης προσοχῆς ὁ ἵερος Κύριλλος περιέγραψε τὴν Λειτουργίαν, λίαν εὐνόητον, δτι εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν δὲν ἤδυνατο νὰ γίνηται σαφῶς καὶ ἀπροκαλύπτως λόγος περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, ἢτις δρολογουμένως ὑπῆρχε καὶ ἐτελεῖτο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν Ἱεροσολύμων.

β) Ορισμέναι, κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, καὶ σαφεῖς περὶ αὐτῆς μαρτυρίαι δὲν ὑπάρχουσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνεπολιτεύετο καὶ ἐτελεῖτο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν Ἱεροσολύμων μικρὸν δὲ κατὰ μικρὸν καὶ ἐν ταῖς λαϊπαῖς ἀνὰ τὴν Παλαιστίνην καὶ Συρίαν Ἐκκλησίαις, διὰ τοῦτο πλεῖσται περὶ αὐτῆς ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις δι' ὃν καταμαρτυρεῖται, δτι ἡ κατὰ τοὺς ἐφεξῆς αἰῶνας ἀνάπτυξις τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου σύδολως μετέβαλε τὰς βάσεις αὐτῆς καὶ δτι ἐν αὐτῇ περισώζονται εὐχαὶ ἀγαγόμεναι εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην ἐποχὴν καὶ μὴ εὑρισκόμεναι ἐν ἀλλῷ τινὶ ἀρχαῖῳ Λειτουργικῷ μνημείῳ. Μεταξὺ τῶν πρώτων Λειτουργικῶν μνημείων τοῦ 6' καὶ γ' αἰῶνος καταλέγεται ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος περιγραφομένη Λειτουργία, ἢτις, κατὰ τὴν γνώμην τῶν νεωτέρων ἐπιστημόνων, εἶνε ἡ Λειτουργία τῆς πατρίδος τοῦ Ἰουστίνου, τῆς Παλαιστίνης, ἐν ᾧ ἐτελεῖτο ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου. Η Λειτουργία αὕτη συνίστατο κατὰ τὸν ἁγιον Ἰουστίνον ἐν τῇ ἀγαγνώσει τῆς ἀγίας Γραφῆς, τῆς δι-

πλεῖστον διέμεινεν, ἀλλ' ὑποδεικνύει τὰς τῆς «προσκομιδῆς» εἴτε τῆς προσφορᾶς εὐχὰς τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, αἵτινες εἰσιν ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων εὐχῶν τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων. Αἱ ἐν τῷ νῦν σωζόμενῷ κειμένῳ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου εὐχαὶ τῆς προσκομιδῆς δὲν ἀνήκουσι πᾶσαι εἰς αὐτήν, διότι, λόγου χάριν, ὁ μακαρίτης δεινὸς φῶσσος λειτουργικὸς Κρασιοσέλτεφ ἐν ἀρχαῖω χειρογράφῳ τοῦ Βατικανοῦ ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Βασιλείου φερομένην εὔρε τὴν εὐχὴν τῆς Προσκομιδῆς «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ κτίσας ἡμᾶς καὶ ἀγαγὼν εἰς τὴν ζωὴν ταύτην», ἣτις εἶνε ἡ τρίτη εὐχὴ τῆς προσκομιδῆς ἐν τῇ Λειτουργίᾳ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου. Ὁ Θριγένης φαίνεται ἔχων ὑπ' ὅψει τὴν δευτέραν εὐχὴν τῆς Προσκομιδῆς, ὅταν λέγῃ ἐν τῇ ἐν Καισαρείᾳ ἀπαγγελθείσῃ καὶ Λατινιστὶ σωζόμενῃ 39 ὄμιλᾳ εἰς τὸν Λαυκᾶν Qua propter surgentes oremus Deum, ut digni simus offere ei munera quae nobis restituat et pro terrenis coelestia largiatur». Ἀλλὰ τῆς Προσκομιδῆς τὰς εὐχὰς τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ὑποδεικνύει καὶ ἡ Λειτουργία τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν. Τινὲς τῶν ἐπιστημόνων, διαβλέπουσι τοῦτο ἐν τῇ λειτουργικῇ διατάξει τῆς Λειτουργίας ταύτης, καθ' ἥν ἀφοῦ οἱ διάκονοι προσαγάγωσι τὰ δῶρα πρὸς τὸ θυσιαστήριον εὔχεται καθ' ἑαυτὸν ὁ ἀρχιερεὺς ἀμα τοῖς ἵερεσι. Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ὑποδεικνύονται αἱ ἐν τῇ Λειτουργίᾳ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου εὐχαὶ τῆς Προσκομιδῆς πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας. Παρετρήσαμεν δὲ ἡμεῖς, ὅτι ἐν τοις χειρογράφοις τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, ἐν αὐτῷ τῷ κειμένῳ, ὑπάρχει ἡ ἰδιαιτέρα σημείωσις καὶ ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῶν εὐχῶν. «Εἴτα κλίνων ὁ ἵερεὺς λέγει καθ' ἑαυτὸν εὐχὴν προσκομιδῆς τοῦ ἁγίου Ἰακώβου» σημειεῖ τὸ χειρόγραφον τοῦ Ρασσάνου, τὸ δὲ ὑπ' ἀριθμὸν 2509 χειρόγραφον τῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Brichtman: «εἰτα ἀπάρχεται τῶν εὐχῶν τῆς προσκομιδῆς τοῦ Ἰακώβου». Τοιαύτη σημείωσις ἐν αὐτῷ τῷ κειμένῳ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου εἶνε σημαντικωτάτη.

Προκειμένου δὲ νῦν περὶ τῆς σχέσεως τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου πρὸς τὴν ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς Λειτουργίαιν, μάτην ἀπέδωκεν ἡμῖν ὁ Πανστιλογιώτατος Μ. Ἀρχιιδάκοντος τὴν τιμήν, ὅτι οὐδεὶς μέχρι τοῦτο τῶν ἀληθῶν ἐπιστημόνων ἔξεφρασε τὴν γνώμην ἔξαρτήσεως τῆς τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν Λειτουργίας ἀπὸ τῆς Λειτουργίας τοῦ Ἅγιου Ἰακώβου, διότι ἔχομεν ἡδη ὑπ' ὅψει γνώμην τοῦ Bunsen, ὅτι ἀμφότεραι αἱ Λειτουργίαι αὗται προσῆλθον ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς, ὁ δὲ Φιλάρετος Τσερνιγόβσου ἐν τῇ ιστορίᾳ τῶν ὑμνωδῶν καὶ ὑμνογράφων (σ. 11) κατὰ λέξιν σημειεῖ τὰ ἔξτις «Ἡ ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς ὑπάρχουσα Λειτουργία ἀφ' ἑαυτῆς προσύποτιθησι τὴν ὑπαρξίαν ἀρχαῖας ἀποστολικῆς Λειτουργίας, διὰ δὲ τῆς ὄμοιότητος αὐτῆς πρὸς τὴν νῦν σωζόμενην Λειτουργίαν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου καθίστησι σχεδὸν ἀναμφίβολον τὴν ὑπαρξίαν αὐτῆς. Τοιοῦτο συμπέρασμα δέον νὰ ἔξαγαγωμεν ἐκ τῆς ἑρμηνείας τῆς Λειτουργίας ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸν δ'. αἰῶνα Ἐπισκόπου Τερσολύμων τοῦ ἁγίου Κυρίλλου». Ἡμεῖς ἐγράψαμεν, ὅτι ἡ Λειτουργία τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν προσῆλθεν ἐκ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἐκ τῆς ἐντυπώσεως, ἥν ἐνεπόίησεν ἡμῖν ἡ καταπληκτικὴ ὄμοιότης τῶν δύο λειτουργιῶν καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου προσφίστατο πάντως τῆς τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν Λειτουργίας. Η τελευταία αὕτη Λειτουργία δὲν ὑπέστη πολλὰς ἔξωτερικὰς μεταβολὰς περὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς ὕμνους, αἷς ὑπέστη ἡ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου Λειτουργία, ἐπειδὴ αὕτη ἐτελεῖτο οὐ μόνον ἐν Παλαιστίνῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν Συρίᾳ. Οὐχ ἡτον ἐπειδὴ αἱ μεταβολαὶ αὗται ἡσαν ἔξωτερικαὶ οὐδόλως δὲ μετέβαλον τὰς Ἀποστολικὰς αὐτῆς βάσεις, εἰνε δυνατὸν νὰ εὑρώμεν τὴν μεταξὺ τῶν δύο Λειτουργιῶν ὑπάρχουσαν στενὴν σχέσιν. Πρὸς τοῦτο ἀνάγκη νὰ λάθωμεν ὑπ' ὅψει τὰς ἐνδείξεις τῆς παρὰ τῷ ἀγίῳ Κυρίλλῳ Λειτουργίας καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Βασιλείου Λειτουργίας. Συγχρίνωμεν τὴν εὐχαριστήριον εὐχὴν, ἥν ὑποδεικνύει ὁ ἄγιος Κύριλλος λέγων «μνημονεύσμεν οὐρανοῦ καὶ

γῆς καὶ θαλάσσης καὶ ἥλιου καὶ σελήνης, ἀστρων πάσης κτίσεως λογικῆς τε καὶ ἀλόγου, ὄρατῆς τε καὶ ἀօρατου, ἀγγέλων ἀρχαγγέλων, δυνάμεων χυριοτήτων, ἀρχῶν ἐξουσιῶν, θρόνων τῶν Χερουβίμ τῶν πολυπροσώπων δυνάμεων, λέγοντες τὸ τοῦ Δαυΐδ «Μεγαλύνατε τὸν Κύριον σὺν ἐμοῖ». μηνυμονεύομεν καὶ τῶν Σεραφίμ, ἀ ἐν πνεύματι ἐθεάσατο Ἡσαΐας παρεστηκότα κύκλῳ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ καὶ ταῖς μὲν δυσὶ πτέρυξι κατακαλύπτοντα τὸ πρόσωπον ταῖς δὲ δυσὶ τοὺς πόδας καὶ ταῖς δυσὶ πετόμενα καὶ λέγοντα "Ἄγιος, Ἀγιος, Ἀγιος Κύριος Σαβαάθ". Βεβαίως ὁ ἄγιος Κύριλλος δὲν μεταδίδει δλόκληρον τὴν εὐχήν, ἀλλὰ σύνοψιν αὐτῆς, ὑποδεικνύει μᾶλλον τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, ἔχει δὲ ἀναμφισβόλως ὑπ' ὅφει τὴν εὐχήν τῆς ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ τελουμένης Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου. Ἐν τῇ νῦν σωζομένῃ Λειτουργίᾳ ταύτη σώζεται ἡ ἀνωτέρω εὐχὴ τοιαύτη, σίαν περιγράφει αὐτὴν ὁ Ἱερὸς Κύριλλος, σώζεται δὲ καὶ ἐν τῇ Λειτουργίᾳ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, λίαν ὅμως ἐκτεταμένη καὶ δμοίᾳ πρὸς τὴν τῆς Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου. Τοιοῦτο τι παρατηρεῖται καὶ ἐν τῇ ἐφεξῆς μετὰ τὸν ἐπιγίκιον ὑμνον εὐχῇ, δθεν ἐξάγουσι τινες καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου τρανήν μαρτυρίαν περὶ τῆς ἀκριβείας τῆς παρὰ τῷ ἀγίῳ Πρόκλῳ πληροφορίας, ὅτι πράγματι ἐπέτεμεν ὁ ἄγιος Βασίλειος τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἄγιου Ἰακώβου, ἥτις τότε ἦτο λίαν μακρά. Ἄλλως δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ τοιαύτη συντομία τῆς εὐχῆς ταύτης, ὅτι δὲ ἡδύγατο νὰ ἐπέλθῃ συντάμευσις αὐτῆς φρονοῦμεν, ὅτι ἵκανδην μαρτύριον πρόκειται ἡ ἀντίστοιχης συντετμημένη εὐχὴ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Χρυσοστόμου. Αἱ Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ ἀναμφισβόλως τὴν ἀγωτέρω εὐχὴν παρέλαβον ἐκ τῆς Λειτουργίας τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, ἥτις ἦτο ἡ Λειτουργία τοῦ ἄγιου Ἰακώβου, διότι, ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι ἀναμφισβόλως ταύτην εἶχεν ὑπ' ὅφει καὶ ταύτην ἡρμήνευσε τοῖς Κατηχουμένοις ὁ Ἱερὸς Κύριλλος, ἐπειδὴ δὲ ἡ Λειτουργία τοῦ ἄγιου Ἰακώβου εἶνε προγενεστέρα τῆς τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, πρόδηλον, ὅτι

ἄλλως πως δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Λειτουργίας τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν σχέσις, ἢ μόνον διὰ τῆς ἀμέσου ἐξαρτήσεως τῆς δευτέρας ταύτης ἀπὸ τῆς πρώτης. Ἐπανειλημμένως ἀνωτέρω ἐδείχθη, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ Λειτουργία τοῦ ἄγιου Ἰακώβου ἐτελεῖτο σώζουσα τὰς ἀποστολικὰς αὐτῆς βάσεις ἀναλλοιώτους, προσελάμβανεν ἐκάστοτε νέας εὐχάς, νέους ὑμνους καὶ νέαν διγματικὴν φρασεολογίαν, ὑποστᾶσα σύτῳ ἐξωτερικὰς ἀλλοιώσεις. Ἄλλ' ἡ ἐξωτερικὴ αὕτη μεταβολὴ οὐδὲλως μὲν ἀπεμάκρυνε τὴν Λειτουργίαν ταύτην ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν αὐτῆς βάσεων παρουσιάζει ὅμως νῦν αὐτὴν ἐν διαφόρῳ μορφῇ. Πάντως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῆς μορφῇ, ὡς τούλαχιστον καταφαίνεται ἐκ τῶν παρὰ τῷ ἀγίῳ Κυρίλλῳ ἐνδείξεων, ἤρχετο ἀπὸ τῶν περὶ τῶν Κατηχουμένων εὐχῶν, ἐμπεριεῖχε δὲ καὶ τὰς ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων εὐχάς, ὡς πάλιν ὑποδεικνύουσι καὶ ὁ ἄγιος Κύριλλος καὶ ἡ Λειτουργία τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν. Μετὰ τὰς εὐχὰς ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων ἐν τῇ Λειτουργίᾳ ταύτη ἄρχεται τὸ τμῆμα τῆς τῶν πιστῶν Λειτουργίας, σύδεμιά δὲ ὑπάρχει ἀμφισβολία, ὅτι τοιαύτη τάξις ὑπῆρχε καὶ ἐν τῇ Λειτουργίᾳ τοῦ ἄγιου Ἰακώβου. Αἱ εὐχαὶ τῆς Εὐχαριστίας ἐν τῇ Λειτουργίᾳ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν καλλιστα τὸ ποδεικνύονται ὑπό τε τῆς νῦν σωζομένης Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου καὶ ὑπὸ τῆς παρὰ τῷ ἀγίῳ Κυρίλλῳ, μάλιστα δὲ ἡ πλήρης ἀποκατάστασις τῶν συντετμημένων νῦν εὐχῶν τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου εἴνε δύνατὴ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παρὰ τῷ ἀγίῳ Κυρίλλῳ Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου καὶ τῆς Λειτουργίας τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν. Δὲν εἴνε δὲ τυχαία ἡ σύμπτωσις καὶ ἡ κατὰ λεξιν πολλάκις συνταύτισις τῶν Λειτουργιῶν τούτων; ἥτις εἰς τὸν ἀσύδιμον Ἀρχιεπίσκοπον πατρῶν Νικηφόρον Καλογερᾶν, ὡς εἰδομεν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, ἐνέπνευσε τὴν γνώμην, ὅτι ἀμοιβαίως αἱ τρεῖς αὗται Λειτουργίαι συνεπληρώθησαν, ἐν τε ταῖς εὐχαῖς καὶ ταῖς αἰτήσεσιν, αἵτινες ἰδιαίτερως δμοιαζούσι. Όμοια εἴνε καὶ ἡ ἐκφώνησις «Τὰ ἄγια τοῖς ἄγιοις» μικρόν τι παραλ-

λάσσει ἡ ὑπακοὴ τοῦ λαοῦ «εἰς ἄγιος, εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός...» ὁμοίᾳ ἡ διάταξις περὶ ἀναγνώσεως τοῦ λγ. Φαλμοῦ ἐν τῷ μεταλαμβάνειν τοὺς πιστούς, καὶ ἡ εὐχαριστήριος μετὰ τὴν κοινωνίαν τῶν ἀχράντων μυστηρίων εὐχῆ. Ἐν ἀλλοις σημείοις ἡ Λειτουργία τοῦ ἄγιου Ἰακώβου ὁμοιάζει δὲ μὲν πρὸς τὴν παρὰ τῷ ἄγιῳ Κυρίλλῳ Λειτουργίαν (Κυριακὴ προσευχὴ) δὲ πρὸς τὴν λειτουργίαν τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν (ἡ ἔκτενὴς ὑπὲρ τῶν προτεθέντων τιμῶν δώρων, μετὰ τὸν καθαγιασμὸν αὐτῶν καὶ ἡ εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως). “Ωστε κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας ἡ Λειτουργία τοῦ ἄγιου Ἰακώβου σύδιλως ὑφίστατο, ὡς ἀπλῇ παράδοσις, ἀλλὰ Λειτουργία ἐν πλήρει τῆς λέξεως σημασίᾳ, σύνολόν τι ὠρισμένως διατετυπωμένην, ὡς ἀριστα ὑπεδηλοῦσι καὶ αἱ περὶ αὐτῆς ἐνδείξεις τοῦ Ὁριγένους καὶ μάλιστα Ἰευστίνου τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος, καὶ τὰ σύγχρονα λειτουργικὰ μνημεῖα. Τὸ νῦν δὲ ἐπὶ πλέον σωζόμενον κείμενον τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου, ὡς βάσιν ἔχει τὴν ἀληθῆ καὶ πραγματικὴν Λειτουργίαν τοῦ ἄγιου Ἰακώβου, τὴν Λειτουργίαν ἔκεινην, ἥτις παραδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἄγιου Ἰακώβου ἐτελεῖτο ἐν Ἱεροσλύμοις κατὰ τὸν α΄ κατὰ τὸν β΄ κατὰ τὸν γ΄ αἰῶνα.

γ) Ἀδύνατον βεβαίως νὰ ὑποπτεύσωμεν ὅτι ἡ Λειτουργία αὕτη δὲγ ἐτελεῖτο κατὰ τὸν δὲ αἰῶνα, ἀδύνατον νὰ ὑποπτεύσωμεν, ὅτι ἡ Λειτουργία, ἦν εἶχεν ὑπ’ ὅψει ἐν ταῖς Κατηχήσεσιν αὐτοῦ ὁ ἄγιος Κύριλλος δὲν ἦτο ἡ Λειτουργία τοῦ ἄγιου Ἰακώβου, ἀλλ’ ἦτο πράγματι αὐτὴ ἡ νῦν σωζόμενη Λειτουργία τοῦ ἄγιου Ἰακώβου; ἵνα προσηκόντως λύσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο ἀνάγκη νὰ ἐνθυμηθῶμεν δὲ, τι καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀλέγομεν, ὅτι ὁ ἄγιος Κύριλλος δὲν περιγράφει ὄλοκληρον τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἄγιου Ἰακώβου ἀλλ’ ἐν μὲν ταῖς λοιπαῖς Κατηχήσεσιν αὐτοῦ ἔχει πλειστας ἐνδείξεις περὶ τῶν διαφόρων αὐτῆς τμημάτων καὶ εὐχῶν ἐν δὲ τῇ ἐμπροσθετικῇ (κγ΄.) ἔξηγεται ἰδίως τὸ τῆς Εὐχαριστίας τμῆμα, μὴ ἐκτιθέμενος πάλιν ὄλοκλήρους τὰς εὐχὰς ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ὑπεδειχνύων. Ωσαύτως ἀνάγκη νὰ

ἐνθυμωμεθα, ὅτι ἡ νῦν σωζόμενη Λειτουργία τοῦ ἄγιου Ἰακώβου δὲν περιέχει μόνον τὴν κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους καὶ τὴν κατὰ τὸν δὲ. αἰῶνα Λειτουργίαν τοῦ ἄγιου Ἰακώβου, ἀλλὰ καὶ τὰς εἰς αὐτὴν εἰσελθόστας μετὰ τὸν δὲ. αἰῶνα εὐχάς, καὶ τὴν δογματικὴν φραστεολογίαν τῶν ἐφεξῆς αἰώνων. Αἱ προσθῆκαι αὗται, κατ’ αὐτὴν τὴν θεωρίαν τῆς τοπικῆς ἀναπτύξεως καὶ διαμορφώσεως τῶν Λειτουργιῶν, ἦτο ἀδύνατον ν’ ἀπομακρύνωσι τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἄγιου Ἰακώβου ἐκ τῆς Λειτουργίας τῶν πρώτων αἰώνων, ἐκ τῶν βάσεων αὐτῆς, ὡς καὶ διὰ τῶν ἀνωτέρω ἀναγραφέντων ἐδείχθη. Εάν, λόγου χάριν, ἡ Λειτουργία τοῦ ἄγιου Ἰακώβου κατὰ τὸν γ΄ αἰῶνα δὲν εἶχεν εὐχάς τινας, ἀς προσέλαβε κατὰ τὸν δὲ ἡ εἴ αἰῶνα, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ τοῦ δ΄ καὶ ε΄ αἰῶνος Λειτουργία τοῦ ἄγιου Ἰακώβου δὲν ἦτο ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ γ΄ αἰῶνας. Μόνον ἐὰν τοπικῶς δὲν ἐγίνετο ἡ ἀνάπτυξις αὐτῇ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου, μόνον ἐὰν δὲν ἐπετέλει τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσλύμων, μόνον ἐὰν ἀλλαχοῦ που ἐγράφετο ἡ νῦν σωζόμενη Λειτουργία καὶ μόνον ἐὰν αὐτῇ ἦτο ξένη πρὸς τὴν ἴστορικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Λειτουργίας τῶν Ἱεροσολύμων, ἥτις εἶνε ἡ Λειτουργία τοῦ ἄγιου Ἰακώβου, ἡδυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὴν γνώμην τῶν φρενούντων, ὅτι ἀπώλετο ἡ ἀληθῆς Λειτουργία τοῦ πρώτου ἱεράρχου τῆς ἀγιωτάτης ἡμῶν ἐκκλησίας, ἡ δὲ νῦν σωζόμενη εἶνε ψευδεπίγραφος καὶ ὑπεβολιμαία. Καὶ θαυμαστόν τι ἔργον ἐπρεπε νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐπετέλεσεν ὁ πλαστογράφος αὐτῇ, διότι συντάξας αὐτὴν κατὰ τὸν στ΄, λόγου χάριν, αἰῶνα δὲν συνέταξε Λειτουργίαν σύγχρονον, ἀλλὰ συμπεριέλαβε τὴν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων τῶν τριῶν πρώτων τοῦ δὲ εἴ σ’ αἰῶνος Λειτουργίαν, καὶ, κατὰ παράδοξον τρόπον, παρεισήγαγεν εἰς αὐτὴν εὐχάς καὶ τοῦ ζ΄ ἔτι αἰῶνος. Εύτυχῶς τοιοῦτο τι δὲν συνέβη· ἡ νῦν σωζόμενη Λειτουργία τοῦ ἄγιου Ἰακώβου παρουσιάζει, καθ’ ἡμᾶς, τὴν βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν τῆς πρώτης Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου, ὡστε ὅπως ἔχωμεν ἐν αὐτῇ τὴν Λειτουργίαν

τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων, κατὰ λογικήν τινα ἀνάγκην ἔχειν καὶ τὴν τοῦ δ' αἰώνος Λειτουργίαν. Τεκμήριον καὶ ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις πρόκειται ἡ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου περιγραφέμενη ἐπίσημος τῆς Ἑκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων Λειτουργίας, ἥτις ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου. Καὶ ἡμεῖς μὲν ἰσχυρίσθημεν, ὅτι ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου οὐδόλως διαφέρει ἀπὸ τῆς παρὰ τῷ ἁγίῳ Κυρίλλῳ Λειτουργίας, ἀλλ' ὁ Μ. Ἀρχιδιάκονος διὰ τῆς συνήθεις δριμύτητος τῶν ἔκφράσεων αὐτοῦ κατωχυρωμένος δὲ διὰ τοῦ κύρους μόνου τοῦ Probst, ὡς ἐπιπολαῖος ἔχαρακτήρισε πάντας τοὺς παραδεχομένους τοιαύτην ὄμοιότητα μεταξὺ τῶν δύο Λειτουργιῶν. Οὐδόλως ἔλαθεν ὑπ' ὅψει, ὅτι ἐν τοιούτοις ζητήμασιν εἶνε ἀνεπαρκής ἡ γνώμη ἐνὸς ἐπιστήμονος, ὅτι ἐνδεχόμενον νὰ ὑπάρχωσι καὶ ἔτεροι ἐπιστήμονες ἔχοντες ἀντίθετον γνώμην· οὕτω λόγου χάριν ὁ Hammond παραδέχεται μεταξὺ τῶν δύο Λειτουργιῶν σχεδὸν κατὰ λέξιν συμφωνίαν, ὁ δὲ Bickell (ἐν τῷ περὶ Λειτουργίας ἄρθρῳ αὐτοῦ ἐν τῷ Ἐγκυλοπαιδικῷ Λεξικῷ τοῦ Kraus τόμ. 6'. σελ. 319) ἀδιστάκτως φρονεῖ, ὅτι ὁ πρόλογος τῆς παρὰ Κυρίλλῳ Ἱεροσολύμων Λειτουργίας κατὰ λέξιν εἶνε ὄμοιος (wörtlich übereinstimmt) πρὸς τὸν πρόλογον τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου διασώζει δὲ μετ' αὐτῆς τὸν ἐγκαταλειφθέντα ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς δρθὸν τύπον, συνῳδὰ τῷ ὅποιῳ ὑποδεικνύει τὰ καθήκοντα ἡμῶν ν' ἀναφέρωμεν τῷ Θεῷ μετὰ τῶν οὐρανίων στρατιῶν αἰνον καὶ εὐχαριστίαν μὴ στηρίζων αὐτὰ ἐν ταῖς καθέκαστα «Seine Praefation, welche wörtlich mit der Jacobus Liturgie übereinstimmt, theilt mit dieser die richtige, in den apostolischen Constitutionen verlassene Form, der gemäß sie nur unsere Verpflichtung, Cott im Vereine mit den himmlischen Heerscharen Preis und Dank darzubringen, ausspricht ohne sie im Einzelnen zu begründen». Ἐχει ὑπ' ὅψει ὁ Bickell τὴν εὐχὴν τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου «ὡς ἀληθῶς ἄξιόν ἔστι καὶ δίκαιον...» ἥτις, ὡς ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως προς τὴν ἀντίστοιχον τῆς παρὰ τῷ ἁγίῳ Κυ-

ρίλλῳ Λειτουργίας δείκνυται, εἶνε ἀπαράλλακτος. Ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως ταύτης ἀληθῶς δείκνυται ὅτι ἐν τῇ εἴ τοι Κατηχήσει τοῦ ἁγίου Κυρίλλου «ἔρμηνεύεται» κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ κ. Φ. Παπαδοπούλου (Λειτουργικὴ σελ. 7) ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, ἥτις κατὰ τὴν ἔκφρασιν πάλιν τοῦ Πάνοςιο λογιωτάτου Ἀρχιμ. κ. Ζιγαβηνοῦ εἶνε «ἀπαράλλακτος» πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἔρμηνευμένην Λειτουργίαν, μάλιστα δὲ ὁ μακαρίτης Παλαμᾶς περὶ τοῦ Φαβρικίου, ἀντίθετον ἔχοντος γνώμην καὶ πολεμοῦντος τὸν Ἀλλάτιον, εἰπε τὴν βαρεῖαν ἐκείνην φράσιν ὅτι «δὲν ἀνέγνω τὸν Κύριλλον ἢ ἐπιγνώσει ψεύδεται» (ἐν τῇ Κατηχήσει τοῦ Βουλγάρεως ἔκδοσις 1861 σελ. 94). Ἡ φράσις αὗτη καθ' ἡμᾶς δὲν εἶνε ἀκριβῆς οὐδ' ἡρμοζε νὰ λεχθῇ, διότι ἐν τοιούτοις ζητήμασιν ἡ διχογνωμία δὲν εἶνε παράδοξος, ἥρτηται δὲ ἐκ τῆς διαφόρου ἀρχῆς, ἀφ' ἣς ἀναχωροῦσιν οἱ ἐπιστήμονες. Οἱ δεχόμενοι λόγου χάριν, ὅτι τὸ νῦν κείμενον τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου οὐδεμίαν ἔσχεν ἵστορικὴν ἀνάπτυξιν καὶ εἶνε δλῶς ξένον πρὸς τὸ ἴστορικὸν παρελθὸν τῆς Λειτουργίας τῆς Ἑκκλησίας Ἱεροσολύμων ἐν τῇ ἀντιπαραθέσει τῶν δύο Λειτουργιῶν εύρισκούσι τυχαίας συμπτώσεις, ὅσοι δημοσίες λαμβάνουσιν ὑπ' ὅψει ἀφ' ἐνὸς μέν, ὅτι ὁ ἁγιος Κύριλλος οὐδαμῶς περιγράφει τὴν δλῆν Λειτουργίαν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, ἀλλὰ σημειοῖ τινα μόνον αὐτῆς μέρη καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν εὐχῶν ὑποδεικνύει, ἀπὸ δ' ἕτερου, ὅτι τὸ νῦν σωζόμενον κείμενον τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἔχει εὐχάριστα, ἀς δὲν εἶχεν ἡ Λειτουργία αὗτη κατὰ τὸν δὲ αἰώνα, εύρισκοσιν, ὅτι οὐδεμίᾳ ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο λειτουργιῶν. Τεῦτο ἡμεῖς φρονοῦντες ἀντιπαρεθέμεθα τότε τὰς δύο Λειτουργίας, ὅπερ καὶ νῦν οὐδὲν κωλύει νὰ πράξωμεν, ἀντιπαραπτίμενοι τὸ τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας τμῆμα τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου κατὰ τε τὸν ἁγιον Κύριλλον καὶ κατὰ τὸ νῦν σωζόμενον αὐτῆς κείμενον, ὅπως αὐτοὺς τοὺς ἀναγνώστας καταστήσωμεν πάλιν κριτὰς τῆς ὄμοιότητος τῶν δύο Λειτουργιῶν.

Η ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ

A.

Ἐν ταῖς Κατηχήσεσι τοῦ ἀγίου Κυρίλλου **Ἐν τῷ νῦν σωζομένῳ κειμένῳ αὐτῆς**

Ἡ Σύναξις
Τὰ ἀναγνώσματα
Ἡ προσομιλία

Ο διάκονος νίψασθαι δίδωσι τῷ ιερεῖ καὶ τοῖς χυλοῦσι τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ Πρεσβύτεροις

Ἐίτα βοᾷ ὁ Διάκονος
Ἄλλήλους ἀπολάβετε
(καὶ
Ἄλλήλους ἀσπαζόμεθα)
(Μετὰ τοῦτο βοᾷ ὁ ιερεὺς)
Ἄνω τὰς καρδίας

(Εἶτα ἀποχρίνεσθε)
Ἐχομεν πρὸς τὸν Κύριον
(Εἶτα ὁ ιερεὺς λέγει)
Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ
(Εἶτα λέγετε)
Ἄξιον καὶ δίκαιον
Μετὰ ταῦτα μνημονεύομεν

B.

(‘Ο Ἀρχιδιάκονος)
Ἀγαπήσωμεν ἄλλήλους ἐν φιλήματι
ἀγίῳ
(‘Ο ιερεὺς)
Ἄνω σχῶμεν τὸν νοῦν καὶ τὰς καρδίας
(‘Ο λαὸς)
Ἐχομεν πρὸς τὸν Κύριον
(‘Ο ιερεὺς)
Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ
(‘Ο λαὸς)
Ἄξιον καὶ δίκαιον
(Εἶτα ἐπεύχεται ὁ ιερεὺς σύτως)
Ως ἀληθῶς ἀξιόν ἔστι καὶ δίκαιον, πρέπον τε καὶ διφειλόμενον σὲ ὑμνεῖν σὲ εὐλογεῖν σὲ προσκυνεῖν σὲ δοξολογεῖν σοὶ εὐχα-

Οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης ἥλιου καὶ σελήνης, ἀστρων πάσης κτίσεως λογικῆς τε καὶ ἀλόγου ὄρατῆς τε καὶ ἀσράτου

ριστεῖν τῷ πάσῃς κτίσεως ὄρατῆς τε καὶ ἀσράτου ὀγκιστργῷ τῷ θησαυρῷ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. τῇ πηγῇ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀθανασίας, τῷ πάντων Θεῷ καὶ Δεσπότῃ, δὲν ὑμνοῦσιν οἱ οὐρανοὶ καὶ οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν καὶ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν, ἥλιος τε καὶ σελήνη καὶ πᾶς ὁ τῶν ἀστρων χρόνος, γῇ θάλασσα καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, Ἱερουσαλὴμ ἡ ἑπούρανιος πανήγυρις, Ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν τοῖς οὐρανοῖς, πνεύματα δικαίων καὶ προσφητῶν, ψυ-

αγγέλων ἀρχαγγέλων ὅντας μεων κυριοτήτων, ἀρχῶν ἔξουσιας, ἀρχάργελοι, θρόνοι κυριῶν θρονων τῶν Χερουβίμ τῶν πολυυπροσώπων, δυνάμεις λέγονται δυνάμεις φύσεραι, χερουβίμ τες τὸ τοῦ Δαυΐδ Μεγαλύνατε τὰ πολυέμματα καὶ τὰ ἔξαπτέτὸν Κύριον σὺν ἐμοί· μνημονεύσαραφίμ, ἀ ταῖς μὲν δυσὶ μεν καὶ τῶν Σεραφίμ, ἀ ἐν Πνεύματι ἔθεάσατο Ἡσαίας παρεστηκότα κύκλῳ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ καὶ ταῖς μὲν δυσὶ πτέρυξι πόδας καὶ ταῖς δυσὶ πτέρυξι κατακαλύπτοντα τὸ πρόσωπον ταῖς δὲ δυσὶ τοὺς πόδας καὶ ταῖς δυσὶ πετόμενα

καὶ λέγοντα

(‘Εκφωνησίς)
τὸν ἐπινίκιον ὑμνον τῆς μεγαλεπεποῦς σου δοξῆς λαμπρῷ τῇ φωνῇ ἀδοντα βοῶντα δοξολογοῦντα κεκραγότα καὶ λέγοντα.
(‘Ο λαὸς)

“Ἄγιος” “Ἄγιος Κύριος Σαβαὼθ διὰ τοῦτο γάρ τὴν παραδοθεῖσαν Σαβαὼθ πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ τὴν μὲν ἐκ τῶν Σεραφίμ θεολογίαν γῇ τῆς δοξῆς σου ὠσαννὰ ἐν

ταύτην λέγομεν, δπως καινωτοὶ τοῖς ὑψίστοις εὐλογημένος ὁ ἐρ-
τῆς ὑμνῳδίας ταῖς ὑπερχρυσμίοις
γενώμεθα στρατιᾶς.

(‘Ο ιερεὺς σφραγίζων, τὰ δῶρα
λέγει)

(“Οντως γάρ εὐχαριστεῖν δ-
φειλομεν, δτι ἀναξίους ὄντας
ἡμᾶς ἐκάλεσεν εἰς τὴν τηλικαύ-
την χάριν, δτι ἔχθρος ὄντας
ἡμᾶς κατήλλαξεν, δτι πνεύμα-
τος υἱοθεσίας καταξίωσεν...εύ-
δε καὶ τὸ Πνεῦμα σου τὸ πανά-
χαριστεῦντες γάρ ἡμεῖς ἄξιον
ποιοῦμεν πρᾶγμα καὶ δίκαιον,
αὐτὸς δὲ σὺ δίκαιον ἀλλ’ ὑπὲρ
τὸ δίκαιον ποιῶν ἡμᾶς εὐηγέ-
τησε καὶ τηλικούτων ἥξιώσεν
ἀγαθῶν

ὅ διὰ νόμου καὶ προσφητῶν εἰς
Χριστὸν παιδαγωγήσας

“Ἄγιος εἰ Βασιλεῦ καὶ πάσης
ἀγιωσύνης Κύριος καὶ Δοσήρ,
ἄγιος καὶ ὁ μονογενῆς σου Γίδε
ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός,
ἄγιος κατήλλαξεν, οὐ τὰ πάντα ἐποίησας, ἄγιον
οὐ τὰ πάντα καὶ τὸ Πνεῦμα σου τὸ πανά-
χαριστεῦντες γάρ ἡμεῖς ἄξιον
γινον τὸ ἐρευνῶν τὰ πάντα καὶ
ποιοῦμεν πρᾶγμα καὶ δίκαιον,
αὐτὸς δὲ σὺ δίκαιον ἀλλ’ ὑπὲρ
εἰ παντοχράτορ, παντοδύναμε
τὸ δίκαιον ποιῶν ἡμᾶς εὐηγέ-
τησε καὶ τηλικούτων ἥξιώσεν
τὸ σόν, ὁ ποιήσας ἀπὸ γῆς ἀν-
θρωπον κατ’ εἰκόνα σὴν καὶ
ὅμοιωσιν, ὁ χαρισάμενος αὐτῷ
τὴν τοῦ παραδείσου ἀπόλαυσιν,
παραβάντα δὲ τὴν ἐντολήν σου
καὶ ἐκπεσόντα τοῦτον σὺ παρεῖ-
δες, σὺ δὲ ἐγκατέλιπες ἀγαθέ,
ἀλλ’ ἐπαίδευτας αὐτόν, ὡς εὐ-
σπλαγχνος πατήρ, ἐκάλεσας αὐ-
τὸν διὰ νόμου, ἐπαιδαγώγησας
αὐτὸν διὰ προφητῶν· Ὅστερον δὲ
αὐτὸν τὸν μονογενῆ σου υἱὸν
τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χρι-
στὸν ἔξαπέστειλας εἰς τὸν κό-
σμον, ἵνα ἐλθὼν τὴν σὴν ἀνα-
νεώσῃ καὶ ἀνεγέρῃ εἰκόνα· δε
κατελθὼν ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ
σαρκωθεὶς ἐκ Πνεύματος ἄγιον
καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ
Θεοτόκου συγαναστραφεὶς τε τοῖς
ἀνθρώποις πάντα ωκονέμησε πρὸς

σωτηρίαν τοῦ γένους ἡμῶν,
μέλλων δὲ τὸν ἐκούσιον καὶ ζω-
σποιὸν διὰ σταυροῦ θάνατον ὁ
ἀναμάρτητος ὑπὲρ ἡμῶν τῶν
ἀμαρτωλῶν κατασέχεσθαι ἐν τῇ
ἡ παρεδίδετο, μᾶλλον δὲ
έαυτὲν παρεδίδους ὑπὲρ τῆς τοῦ
χριστοῦ ζωῆς καὶ σωτηρίας

(Εἴτα ὁ ιερεὺς τῇ χειρὶ τὸν
ἄρτον κατασχὼν λέγει)
λαβὼν ἄρτον ἐπὶ τῶν ἀχράν-
των αὐτοῦ χειρῶν ἀγίων
καὶ ἀχράντων καὶ ἀμώμων καὶ
ἀθανάτων αὐτοῦ χειρῶν, ἀνα-
βλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀνα-
δείξας σοὶ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ¹
εὐχαριστήσας ἀγιάσας πλάσας
ἔδωκε τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ μαθη-
ταῖς καὶ Ἀποστόλοις εἰπών.

(λέγουσιν οἱ διάκονοι)
Εἰς ἀφεσιν ἀμαρτιῶν καὶ εἰς
Ζωὴν αἰώνιον

(εἴτα ἐκφωνεῖ)
Λάβετε φάγετε· τοῦτό μου
ἐστι τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώ-
μενον καὶ διδόμενον εἰς ἀφεσιν
ἀμαρτιῶν.

(‘Ο λαὸς)
Ἀμήν

(εἴτα λαμβάνει τὸ ποτήριον καὶ
λέγει καθ’ ἔαυτὸν)

‘Ωσαύτως μετὰ τὸ δειπνῆσαι
λαβὼν τὸ ποτήριον καὶ κεράσας
ἔξ cίνου καὶ ὕδατος καὶ ἀναβλέ-
ψας εἰς τὸν οὐρανόν, ἀναδείξας
σοὶ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ εὐχαρι-
στήσας, ἀγιάσας, εὐλογήσας,
πλήσας πνεύματος ἄγίου ἔδωκε

ἐν τῇ νυκτὶ ἦ παρεδίδετο ὁ
Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς

λαβὼν ἄρτον ἐπὶ τῶν ἀχράν-
των αὐτοῦ χειρῶν

καὶ εὐχαριστήσας
ἔκλασε καὶ ἔδωκε τοῖς ἑα-
τοῦ μαθηταῖς λέγων

Λάβετε φάγετε· τοῦτό μου
ἐστι τὸ σῶμα.

Καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον καὶ
εὐχαριστήσας εἶπε

τοῖς ἀγίοις καὶ μακαρίοις αὐτοῦ
μαθηταῖς εἰπών.

(εἰτα ἐκφωνεῖ)

Λάβετε πίετε· τοῦτό μου ἔστι
τὸ αἷμα τὸ ὑπὲρ πολλῶν ἐκχυ-
νόμενον εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν.

Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό
μου ἔστι τὸ αἷμα τὸ τῆς Καινῆς
Διαθήκης τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολ-
λῶν ἐκχεέμενον καὶ διαδιδόμε-
νον εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν

(Ο λαὸς)

·Αμήν

(Οἱ ἱερεῖς)

Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν
ἀνάμνησιν· ὅσάκις γὰρ ἂν ἐσθί-
ητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ πο-
τήριον τοῦτο πίνητε τὸν θάνα-
τον τοῦ Γίου τοῦ ἀνθρώπου κα-
ταγγέλλετε καὶ τὴν ἀνάστασιν
αὐτοῦ ὁμολογεῖτε ἀχρις εὗ έλθη

(λέγουσιν οἱ διάκονοι)
πιστεύετε καὶ ὁμολογοῦμεν

(Ο λαός)

Τὸν θάνατόν σου, Κύριε, κα-
ταγγέλλετε καὶ τὴν ἀνάστα-
σιν σου ὁμολογοῦμεν

(Οἱ ἱερεῖς ἐπισυνάπτει εὐχὴν)

Μεμνημένοι οὖν καὶ ἡμεῖς οἱ
ἀμαρτωλοὶ τῶν ζωοποιῶν αὐτοῦ
παθημάτων τοῦ σωτηρίου σταυ-
ροῦ καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς τα-
φῆς καὶ τῆς τριημέρου ἐκ νε-
κρῶν ἀναστάσεως καὶ τῆς εἰς οὐ-
ρανοὺς ἀνέσου καὶ τῆς ἐκ δε-
ξιῶν σου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς
καθέδρας καὶ τῆς δευτέρας ἐν-
δόξου φοβερᾶς αὐτοῦ παρουσίας,
ὅταν ἔλθῃ μετὰ δέκτης κρίναις ζῶν-
τας καὶ νεκρούς, ὅταν μέλλῃ

ἀποδιδόναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα
αὐτοῦ· φεῖσαι ἡμῶν, Κύριε ὁ
Θεὸς ἡμῶν· μᾶλλον δὲ κατὰ τὴν
εὐσπλαγχνίαν αὐτοῦ προσφέρειμέν
σαι, Δέσποτα, τὴν φοβερὰν ταύ-
την καὶ ἀναίματον θυσίαν, δεσ-
μενοι, ἵνα μὴ κατὰ τὰς ἀμαρτίας
ἡμῶν παιήσῃς μεθ' ἡμῶν, μηδὲ
κατὰ τὰς ἀνιμίας ἡμῶν ἀντα-
ποδώσῃς ἡμῖν, ἀλλὰ κατὰ τὴν
σὴν ἐπιείκειαν καὶ ἄφατόν σου
σιλανθρωπίαν ὑπερβάς καὶ ἔξα-
λειψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρογρα-
φὸν τῶν σῶν ἰκετῶν χαρίσῃ ἡμῖν
τὰ ἐπουράνια καὶ αἰώνιά σου δω-
ρήματα, ἀ δφθαλμὸς σύν εἶδε καὶ
οὓς σύν ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν
ἀνθρώπου σύν ἀνέβη, ἀ ήτοίμα-
στας ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσι σε καὶ
μὴ δι' ἐμὲ καὶ διὰ τὰς ἐμὰς
ἀμαρτίας ἀθετήσῃς τὸν λαὸν φι-
λάνθρωπε Κύριε

(Οἱ ἱερεῖς ἐκ τρίτου)
·Ο γὰρ λαός σου καὶ ἡ Ἐκ-
κλησία σου ἰκετεύει. Σε

(Ο λαός)
·Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς ὁ πα-
τὴρ ὁ παντοκράτωρ

(πάλιν λέγει ὁ ἱερεὺς)
·Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς ὁ πα-
ντοκράτωρ, ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς
ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ἐλέησον ἡμᾶς
ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου
καὶ ἔξαπόστειλον ἐφ' ἡμᾶς καὶ
ἐπὶ τὰ προκείμενα ὅῶρα ταῦτα
τὸ Πνεῦμα σου τὰ Πανάγιον.

(Εἰτα κλίνας τὸν αὐχένα λέγει)

Εἰτα ἀγιάσαντες ἔαυτοὺς διὰ τὸ κύριον καὶ ζωσπαιόν, τὸ σύντῶν πνευματικῶν τούτων ὑμνωνθρονόν σοι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ καὶ παρακαλοῦμεν τὸν φιλάνθρωπον τῷ μοναγενεῖ σου Γενέ, τὸ συμθεόν, τὸ ἄγιον Πνεῦμα τὸ ἐν νόσασιλευον, τὸ ὁμοσύσιόν τε καὶ μω καὶ προφήταις Παλαιῷ τε συναίδοιν, τὸ λαλῆσαν ἐν νόμῳ καὶ Καινῇ Διαθήκῃ λαλῆσαν, καὶ προφήταις καὶ τῇ καινῇ σου τὸ ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν Διαθήκῃ, τὰ καταβάν ἐν εἰδει περιστερᾶς ἐπὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν τῷ Ἰερόδάνῃ ποταμῷ καὶ μεῖναν ἐπ' αὐτόν, τὸ καταβάν ἐπὶ τοὺς ἀγίους σου ἀποστόλους ἐν εἰδει πυρίνων γλωσσῶν, ἐν τῷ ὑπερώῳ τῆς ἀ-ἐν Ιερουσαλήμ, ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ γίας καὶ ἐνδοξοῦ Σιων ἐν τῇ ἡ-τῶν Ἀποστόλων Ἐκκλησίᾳ μέρᾳ τῆς ἀγίας πεντηκοστῆς.

(Καὶ ἀνιστάμενος λέγει καθ' ἔαυτὸν)

Αὐτὸ τὸ Πνεῦμά σου τὸ Πανάγιον κατάπεμψον, Δέσποτα, ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα ἅγια δῶρα ταῦτα

(Ἐκφώνησις)

ἴνα ἐπιφοιτήσαν τῇ ἀγίᾳ καὶ ἀγαθῇ, καὶ ἐνδόξῳ αὐτοῦ παρευσίᾳ ἀγιάσῃ καὶ ποιήσῃ τὸν μὲν ἀρτὸν τοῦτον σῶμα ἀγίον Χριστοῦ.

(Ο λαὸς)

Ἀμὴν

(Ο ἱερεὺς ἐκφωνεῖ)

καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο αἷμα τίμιον Χριστοῦ

(Ο λαὸς)

Ἀμὴν

(Εἰτα λέγει καθ' ἔαυτὸν ἰστάμενος)

ἴνα γένηται πᾶσι τοῖς ἐξ αὐτῶν μεταλαμβανόντων εἰς ἀφεσιν

εξαποστεῖλαι
ἐπὶ τὰ προκείμενα

ἴνα ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον
σῶμα Χριστοῦ

τὸν δὲ οἶνον
αἷμα Χριστοῦ

ἀμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον, εἰς ἀγιασμὸν ψυχῶν καὶ σωμάτων, εἰς καρποφορίαν ἔργων ἀγαθῶν, εἰς στηριγμὸν τῆς ἀγίας σου Ἐκκλησίας καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς, ἣν ἐθεμελίωσας ἐπὶ τὴν πέτραν τῆς πίστεως, ἵνα πύλαι αὖτις μὴ κατισχύσωσιν αὐτῆς, ρύμενος αὐτὴν ἀπὸ πάσης αἱρέσεως καὶ σκανδάλων τῶν ἔργαζομένων τὴν ἀνομίαν, διαφυλάττων αὐτὴν μέχρι συντελείας τοῦ αἰώνος

(καὶ ἐπικλιθεὶς λέγει)

προσφέρομέν σοι, Δέσποτα, καὶ ὑπὲρ τῶν ἀγίων σου Τόπων, σὺς ἀναίματον λατρείαν, ἐπὶ τῆς θυσίας ἐκείνης τοῦ ἴλασμοῦ παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν ὑπὲρ

κοινῆς τῶν Ἐκκλησιῶν εἰρήνης, ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου εὐσταθείας

Μνήσθητι, Κύριε, καὶ τῶν ἐν

αὐτῇ ἀγίων Πατέρων ἡμῶν καὶ ἐπισκόπων τῶν ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ ὁρθοδόξως ὁρθοτομούντων τὸν λόγον τῆς σῆς ἀληθείας.

Μνήσθητι, Κύριε, κατὰ τὸ πλήθος

τοῦ ἐλέους σου καὶ τῶν οἰκτιρμῶν σου καὶ ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἀχρείου δούλου σου καὶ τῶν

τὸ ἀγιόν σου θυσιαστήριον κυκλούντων διακόνων καὶ χάρισαι αὐτοῖς βίον ἄμεμπτον, ασπίλον αὐτῶν τὴν διακονίαν φύλαξον καὶ βαθμοὺς ἀγαθοὺς περιποίησαι.

Μνήσθητι, Κύριε, τῆς ἀγίας τοῦ Θεοῦ πόλεως καὶ τῆς βασιλευούσης, πάσης πόλεως καὶ χώρας καὶ τῶν ὀρθοδόξων πίστει σικεύντων ἐν αὐταῖς εἰρήνης καὶ ἀσφαλείας αὐτῶν.

ὑπὲρ βασιλέων ὑπὲρ στρατιωτῶν καὶ σύμμαχων

Μνήσθητι, Κύριε, τῶν εὐσεβεστάτων καὶ φιλοχρίστων ἡμῶν βασιλέων, τῆς εὐσεβεστάτης καὶ φιλοχρίστου βασιλίσσης, παντὸς τοῦ παλατίου καὶ τοῦ στρατιέδου αὐτῶν καὶ τῆς σύρανθεν βοηθείας καὶ νίκης αὐτῶν· ἐπιλαβῆσθε δύπλου καὶ θυρεοῦ καὶ ἀνάστηθι εἰς τὴν βοηθειαν αὐτῶν, ὑπόταξον αὐτοῖς πάντα τὰ πελεμικὰ καὶ βάρβαρα ἔθνη, τὰ τοὺς πολέμους θέλοντα, βύθιμον αὐτῶν τὰ βουλεύματα, ἵνα ἡρεμούν καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι.

Μνήσθητι, Κύριε, πλεόντων, ὁδοιπορούντων, ξενιτεύοντων χριστιανῶν, τῶν ἐν δεσμοῖς τῶν ἐν φυλακαῖς, τῶν ἐν αἰχμαλωσίαις καὶ ἔξορίαις, τῶν ἐν μετάλλοις καὶ βασάνοις καὶ πικραῖς δουλείαις ὅντων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν.

Μνήσθητι Κύριε τῶν γοσούντων καὶ καμνόντων καὶ τῶν ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐνοχλου-

μένων τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ταχείας ιάσεως αὐτῶν καὶ σωτηρίας

Μνήσθητι Κύριε πάσης ψυχῆς χριστιανικῆς θλιβεμένης καὶ καταπονουμένης, ἐλέους καὶ βερθείας σου τοῦ Θεοῦ ἐπιδεμένης, καὶ ἐπιστρεφῆς τῶν πεπλανημένων.

Μνήσθητι, Κύριε, τῶν κοπιώντων καὶ διακονούντων ἡμῖν πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν διὰ τὸ ἔνομά σου τὸ ἄγιον.

Μνήσθητι, Κύριε, πάντων εἰς ἀγαθόν, πάντας ἐλέησον, Δέσποτα, πᾶσιν ἡμῖν διαλλάγηθι, εἰρήνευσον τὰ πλήθη τοῦ λαοῦ σου, διασκέδασον τὰ σκάνδαλα, κατάργησον τοὺς πολέμους, παῦσον τὰ σχίσματα τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὰς τῶν αἱρέσεων ἐπαναστάσεις, κατάλυσον τὰ φρυγάματα τῶν ἔθνων, τὴν σὴν εἰρήνην καὶ τὴν σὴν ἀγάπην χάρισαι ἡμῖν δΘεὸς δΣωτῆρ ἡμῶν, ἡ ἐλπὶς πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς.

Μνήσθητι, Κύριε, εὐκρασίας ἀέρων, ὅμβρων εἰρηνικῶν, δρόσων ἀγαθῶν καρπῶν εὐφορίας καὶ τοῦ στεφάνου τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητός σου· εἰ γὰρ διθαλμοὶ πάντων ἐπὶ σὲ ἐλπίζουσι καὶ σὺ δίδως τὴν τραφὴν αὐτῶν ἐν εὐχαριστίᾳ ἀνοίγεις σὺ τὴν χειρά σου καὶ ἐμπιπλᾶς πᾶν ζῷον εὔδοκίας.

Μνήσθητι Κύριε τῶν καρπαφ-

ρούντων καὶ καλλιεργούντων ἐν ταῖς ἀγίαις Ἐκκλησίαις σου καὶ μεμνημένων τῶν πενήτων, χρι-
ρῶν, ὁρφανῶν, ξένων ἐπιδειμένων καὶ πάντων τῶν ἐντειλαμένων ἡμῖν τοῦ μημονεύειν αὐτῶν ἐν τοῖς προσευχαῖς.

"Ἐτι μηνσθῆναι καταξίωσον, Κύριε, καὶ τῶν τὰς προσφορὰς ταῦτας προσενεγκάντων ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἐπὶ τὸ ἄγιόν σου θυσιαστήριον καὶ ὑπὲρ ὃν ἔκαστος προσήνεγκεν ἢ κατὰ διάγοιαν ἔχει καὶ τῶν ἀρτίως σοι ἀνεγνωσμένων.

Ἐίτα μημονεύμεν καὶ τῶν προκεκοιμημένων πρῶτον Πατρι-
αρχῶν, Πρεσβητῶν, Ἀποστόλων, σάντων κατὰ γενεὰν καὶ γενεὰν Μαρτύρων, ὅπως ὁ Θεὸς ταῖς εὐ-
άγίαιν πατέρων, πατριαρχῶν, προ-
χαῖς αὐτῶν καὶ πρεσβείαις προ-
φητῶν, ἀποστόλων, μαρτύρων,
σδέξηται ἡμῶν τὴν δέησιν, εἴτα ὁμολογητῶν, διδασκάλων, ὁσίων,
καὶ ὑπὲρ τῶν προκεκοιμημένων ἀ-
παντὸς πνεύματος δικαίου ἐν πί-
γίαιν Πατέρων καὶ Ἐπισκόπων
καὶ πάντων ἀπλῶς τῶν ἐν ἡμῖν
κεκοιμημένων

Ἐίτα μετὰ ταῦτα τὴν εὐχὴν λέγομεν ἐκείνην, ἣν ὁ Σωτὴρ σποτα φιλάνθρωπε, μετὰ παρη-
παρέδωκε τοῖς οἰκείαις αὐτοῦ σίας ἀκατακρίτως ἐν καθαρῷ καρ-
μαθηταῖς μετὰ καθαρᾶς συνει-
δίᾳ, ψυχῇ συντετριμμένῃ, ἀνε-
δήσεως Πατέρα ἐπιγραφόμεθα
τὸν Θεὸν καὶ λέγοντες Πάτερ
ἡμῶν Είτα μετὰ τὴν πλήρω-
σιν τῆς εὐχῆς λέγεις

'Αμήν.
(Μετὰ ταῦτα λέγει ὁ ιερεὺς)

Τὰ ἄγια τοῖς ἀγίοις

"Ἐτι μηνσθῆναι καταξίωσον τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστη-
αρχῶν, Πρεσβητῶν, σάντων κατὰ γενεὰν καὶ γενεὰν Μαρτύρων, ὅπως ὁ Θεὸς ταῖς εὐ-
άγίαιν πατέρων, πατριαρχῶν, προ-
χαῖς αὐτῶν καὶ πρεσβείαις προ-
φητῶν, ἀποστόλων, μαρτύρων,
σδέξηται ἡμῶν τὴν δέησιν, εἴτα ὁμολογητῶν, διδασκάλων, ὁσίων,
καὶ ὑπὲρ τῶν προκεκοιμημένων ἀ-
παντὸς πνεύματος δικαίου ἐν πί-
γίαιν Πατέρων καὶ Ἐπισκόπων
καὶ πάντων ἀπλῶς τῶν ἐν ἡμῖν
κεκοιμημένων

Πάτερ ἡμῶν 'Αμήν.
"Οτι Σου . . . ἐστιν . . . (ἐκ-
φώνησις)

Τὰ ἄγια τοῖς ἀγίοις

(Ἐίτα ύμεις λέγετε)
Ἐις ἄγιος, εἰς Κύριος, Ἰη-
σοῦς Χριστὸς

(Ο λαὸς)

Ἐις ἄγιος, εἰς Κύριος, Ἰησοῦς
Χριστὸς εἰς δέξαν Θεοῦ Πατρός,
ῳ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων

(Οι ψάλται)

Μετὰ ταῦτα ἀκούετε τοῦ
ψάλλοντος μετὰ θείου μέλους
προτρεπαμένου ὑμᾶς εἰς τὴν κοι-
νωνίαν τῶν ἀγίων μυστηρίων
καὶ λέγοντος

Γεύσασθε καὶ ἔδετε, ὅτι Χρι-
στὸς ὁ Κύριος

Προσιών οὖν πρὸς τὸ ἄγιον τοῦ
Θεοῦ θυσιαστήριον μὴ τεταμένοις
τοῖς τῶν χειρῶν καρπεῖς προσέρ-
χου μηδὲ διηρημένοις τοῖς δακτύ-
λοις, ἀλλὰ τὴν ἀριστερὰν θρό-
νον ποιήσας τῇ δεξιᾷ, ὡς μελ-
λούσῃ ὑποδέχεσθαι βασιλέα καὶ
κιλάνας τὴν παλάμην δέχου τὸ
σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἐπιλέγων τὸ
Ἀμήν, μετ' ἀσφαλείας εὗν ἀγιά-
σας τοὺς δοφθαλμοὺς τῇ ἐπαφῇ
τοῦ ἄγιου σώματος μεταλάμβανε
προσέχων μὴ παραπολέσης τι
ἐκ τούτου αὐτοῦ· εἴτα προσέρ-
χου καὶ τῷ ποτηρίῳ τοῦ αἵμα-
τος μὴ ἀνατείνων τὰς χειρας,
ἀλλὰ κύπτων καὶ τρόπῳ προσ-
κυνήσεως καὶ σεβάσματος λέγων
τὸ Ἀμήν· ἀγιάζου καὶ ἐκ τοῦ
αἵματος μεταλαμβάνων Χριστοῦ·
ἔτι δὲ καὶ τῆς νοτίδος ἐνούσης
τοῖς χειλεσὶ σου χερσὶν ἐπαφώ-
μενος καὶ δοφθαλμοὺς καὶ μέτω-
πον καὶ τὰ λοιπὰ ἀγίαζε αἰσθη-
τήρια.

(Δέγουσιν οἱ διάκονοι καὶ ὁ λαός)

Είτα ἀναμείνας τὴν εὐχὴν εὐ-
χαρίστει τῷ Θεῷ τῷ καταξιώ-
αλνέσεως, Κύριε, καὶ χαρᾶς ἐμ-
πλησον τὰ χεῖλη ἡμῶν, διπάς
ἀνυμνήσωμεν τὴν δόξαν σου
ρίων.

Ἐυχαριστοῦμέν σοι Χριστὲ ὁ
Θεὸς ἡμῶν, διτὶ ἡξιώσας ἡμᾶς
μετασχεῖν τοῦ σώματος καὶ αἰ-
ματός σου εἰς ἀφεσιν ἀμαρτιῶν
καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον· ἀκατακρί-
τους ἡμᾶς φύλαξον δεόμεθα, ὡς
ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος

Δόξα σοι, Δόξα σοι, Δόξα σοι

Χριστὲ Βασιλεῦ

Μονογενὲς Λόγε τοῦ Πατρός,
ὅτι καταξίωσας ἡμᾶς τοὺς ἀμαρ-
τωλοὺς καὶ ἀναξίους δούλους σου
ἐν ἀπολαύσει γενέσθαι τῶν ἀ-
χράντων σου μυστηρίων εἰς ἀφε-
σιν ἀμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώ-
νιον Δόξα σοι.

Εἶναι ἀληθῶς ὅλως περιπτὸν νὰ προσαγάγωμεν, ἔκτὸς τῆς ἀν-
τιπαραθέσεως ταύτης, ἔτέραν ἀπόδειξιν περὶ τοῦ διτὶ κατ' αὐστίαν
δὲν διαφέρουσιν αἱ δύο Λειτουργίαι ἡ σαφέστερον εἰπεῖν διτὶ ἡ μία
καὶ ἡ αὐτὴ Λειτουργία ὑπάρχει παρά τε τῷ ἀγίῳ Κυρίλλῳ καὶ
ἐν τῷ νῦν σωζόμενῳ κειμένῳ αὐτῆς. Τὸ «ἀναμείνας τὴν εὐχὴν»
τοῦ ἀγίου Κυρίλλου προϋποτίθησι τὴν ὑπαρξίν τῆς εὐχῆς ταύτης
ἐν τῇ Λειτουργίᾳ τοῦ ἀγίου Ιακώβου, τοῦτο ὑποδεικνύουσι, καὶ
πάντα τὰ σχετικὰ τὰ μόνα παρ' αὐτῷ σωζόμενα λείψαντα τῆς
Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ιακώβου. Ἐὰν δέ τις λάβῃ τὸν κόπον ν'
ἀντιπαραθέση τὴν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστό-
μου Λειτουργίαν πρὸς τὸ νῦν σωζόμενον κείμενον αὐτῆς, τολμῶ-
μεν νὰ εἴπωμεν, διτὶ θὰ εύρῃ ἀνυπολογίστως μείζονας τὰς φαινο-
μενικὰς διαφοράς. Θὰ ἦτο ὅμως ἀδίκος λατρῆς ἐάν, ὡς πολλοὶ
επραξαν ἐν τῇ Δύσει, μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Montfaucon καὶ τοῦ

Bingham ὑπόδειξιν τῶν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστό-
μου λειτουργικῶν χωρίων, ἐπὶ τῶν διαφορῶν τούτων βασιζό-
μενος ἀπεκήρυττε τὴν νῦν σωζόμενην Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Χρυ-
σοστόμου, ὡς ὑπεισβολιμαίαν καὶ φευδεπίγραφον. Ὁμοίω τῷ τρόπῳ
οὐδόλως δικαιοῦται ν' ἀποκηρύξῃ καὶ τὴν γῦν σωζόμενην Λει-
τουργίαν τοῦ ἀγίου Ιακώβου, ἥτις περιέχει μὲν τὴν ἦν ἔχει ὑπ'
ὄψει Λειτουργίαν ὁ ἄγιος Κύριλλος, ἀλλὰ μετὰ τῶν μεταγενε-
στέρων αὐτῆς προσθηκῶν, αἵτινες ἐγένοντο ἐν αὐτῇ ὑπ' αὐτῆς τῆς
τελούστης αὐτὴν Ἔκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, σώζει αὐτὴν τὴν
παλαιὰν αὐτῆς Λειτουργίαν, ἥτις ἔστιν ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου
Ἰακώβου ἐν τῇ ιστορικῇ αὐτῇ διαμορφώσει. Τὰς ἀποδείξεις τού-
του παρέχει πάλιν αὐτὸς τὸ νῦν σωζόμενον κείμενον, ὅπερ ὑπόδει-
κνύει πῶς ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ιακώβου, ἀρξαμένη ἀπὸ τῶν πρώ-
των ἡμερῶν νὰ τελῆται ἐν τῇ Ἔκκλησίᾳ τῶν Ἱεροσολύμων, προσέ-
λαβεν, μικρὸν κατὰ μικρόν, τὴν γῦν διαμόρφωσιν αὐτῆς. Τὸ νῦν
σωζόμενον κείμενον τούτου ἔνεκα καὶ ἀπλῶς, ὡς λειτουργικὸν
μνημεῖον ἔχει μεγίστην σημασίαν, ὡς διασώζον τὴν μεταβατι-
κὴν διαμόρφωσιν τῶν διαφόρων λειτουργικῶν τύπων. Τοῦτο, λό-
γου χάριν, δύναται νὰ λεχθῇ ὑποκειμένου λόγου περὶ τοῦ «πυρί-
νου ἄνθρακος» ἐν τῇ εὐχῇ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ιακώβου
«ὁ Κύριος εὐλογήσει καὶ ἀξιώσει ἡμᾶς ἀγναῖς ταῖς τῶν δακτύ-
λων λαβαῖς λαβεῖν τὸν πύρινον ἄνθρακα καὶ ἐπιθεῖναι τοῖς τῶν
πιστῶν στόμασι». Ὁτι πρόκειται ἐν τῇ εὐχῇ ταύτῃ περὶ
ἀγισγραφικῆς καὶ συμβολικῆς ἐκφράσεως, οὐδεμίᾳ ὑπάρχει ἀμφι-
βολία, ἀφοῦ, ἀλλως τε, ἡ Ἔκκλησία ἡμῶν καὶ τὴν Θεοτόκον
καλεῖ λαβίδα μυστικὴν τὸν ἄνθρακα Χριστὸν συλλαβεῖσαν ἐν γα-
στρί, συγκρίνοντες δὲ τὸ περὶ τῆς κοινωνίας τῶν ἀχράντων μυ-
στηρίων τμῆμα τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ιακώβου πρὸς τὸ αὐτὸ-
τμῆμα ἐν ταῖς Λειτουργίαις τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν τοῦ
ἀγίου Κυρίλλου καὶ τῆς συριακῆς μεταφράσεως τῆς Λειτουργίας
τοῦ ἀγίου Ιακώβου παρατηροῦμεν τὰ ἔξης. Ἐν πάσαις ταύταις
ταῖς Λειτουργίαις κοινὴ εἶνε ἡ ἐκφώνησις τοῦ Ἱερέως «τὰ ἄγια

τοῖς ἀγίοις...», ως καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰδόμεν, καὶ ἡ ὑπακοὴ τοῦ λαοῦ «εἰς ἄγιος, εἰς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ πατρός, φῶντας αἰώνας τῶν αἰώνων» μετ' ἐλαχίστων μόνον διαφορῶν ἐν τῷ δευτέρῳ αὐτῆς μέρει.

Ἡ συριακὴ μετάφρασις δὲν ἔχει τὸ «γεύσασθε καὶ ἰδετε ὅτι Χριστὸς ὁ Κύριος», ὅπερ εἶναι κοινὸν ἐν τε τῷ νῦν σωζόμενῳ Ἑλληνικῷ κειμένῳ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς καὶ ἐν ταῖς Κατηχήσεσι τοῦ Κυρίλλου. Δὲν ἔχει ώσαύτως ἡ συριακὴ μετάφρασις καὶ τὴν μετὰ τὸ «τὰ ἀγία τοῖς ἀγίοις» ἔκτενῇ δέησιν, ἥτις ὑπάρχει ἐν τῇ Λειτουργίᾳ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου καὶ ἐν τῇ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν καὶ ἥτις θεωρεῖται ως ἀναμφισβήτητον τεκμήριον τῆς ἀποστολικῆς ἀρχαιότητος τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου. Οἱ τρόποις τῆς κοινωνίας τῶν ἀχράντων μυστηρίων εἰδόμεν εἰς τῇ ἀγνοπαραθέσει τῶν δύο κειμένων τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου πῶς περιγράφεται ὑπὸ τοῦ ἀγίου Κυρίλλου, τὸν δὲ τρόπον τοῦτον ὑποδεικνύουσι καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, Ὁριγένης, Κυπριανός, Τερτουλιανός, Διονύσιος Ἀλεξανδρεύς, Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Βασιλεὺς ὁ Μέγας καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος· διὰ τρόπους εὗτος ἐπὶ μακρὸν ἦτο συνήθης ἐντῇ ἡμετέρᾳ ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, ὑποδεικνύει δὲ αὐτὸν ἐφεξῆς σὺ μόνον ἡ πενθέκτη σύνοδος ἀλλὰ καὶ ὁ ἄγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ ἀρχαῖαι εἰκόνες, αἱ ἐξεικονίζουσαι τὴν κοινωνίαν τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ὑποδεικνύουσι τὸν αὐτὸν τρόπον, πρώτην δὲ φορὰν ὑποδεικνύεται ἡ χρῆσις τῆς λαβῖδος παρὰ τῷ ἀγίῳ Σωφρονίῳ πατριάρχῃ Ἰεροσολύμων. Ἐν χειρογράφοις τοῦ Βατικανοῦ, ἀναγρέμοντος εἰς τὸν θεόν. αἰῶνα, περιέχουσι δὲ τὴν Λειτουργίαν τοῦ M. Βασιλείου καὶ ἀγίου Χρυσοστόμου, ὑποδεικνύεται ἡδη ἡ χρῆσις τῆς λαβῖδος· τοῦτο ὑποδεικνύει καὶ ἡ συριακὴ μετάφρασις τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου. Ἐν τῷ σωζόμενῳ αὐτῆς· Ἐλληνικῷ κειμένῳ ὑπάρχει ἡ διάταξις «ὅτε δὲ ἐπαίρουσιν οἱ διάκονοι τοὺς δίσκους καὶ τοὺς χρατῆρας...», ἀλλ' ως πάλιν παρατηρεῖ καὶ ὁ ῥώσσος A. Πετρόβσκης (σελ. 72) ἀναφαίνεται ἡδη ἐν αὐτῇ πολυτιμοτάτη ἔνδειξις, ἀναφαίνονται τὰ πρῶτα ἱχνη τοῦ ἐφεξῆς χρατήσαντος ἐν τῇ ἡμετέρᾳ. Ἐκκλησίᾳ τρόπου τῆς κοινωνίας τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Ἐν ταῖς Λειτουργίαις τοῦ M. Βασιλείου καὶ ἀγίου Χρυσοστόμου, ως αὐταὶ περιεσώθησαν ἡμῖν ἀπαντᾷ ἡδη ὁριστικῶς ὁ νέος τρόπος τῆς κοινωνίας τῶν ἀχράντων μυστηρίων.

Ἐλλασσον τοῦ ἀγίου Ἰακώβου; ως γνωστὸν ὡρισμένη παράδοσις, ἥτις ἀπέβη πεποιθησις καὶ πίστις τῆς Ἐκκλησίας λέγει, ὅτι ἐγένετο ὑπὸ τῶν πατέρων τούτων ἐπιτεμὴ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ἀλλ' ἀποκρύπτεται σήμερον ἡ παράδοσις αὕτη, ως

«ἀπηρχαιωμένη» ώς λέγει ὁ Μ. Ἀρχιδιάκονος ἐν τῷ «Ἐλέγχῳ ἐλέγχου», καὶ τοι ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ διτριβῇ ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ δέχεται, ὅτι ὁ ἄγιος Βασίλειος καὶ ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος ἐπέτεμον ὠρισμένην Λειτουργίαν, ἥτοι τὴν τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν «τὸ μῆκος τῶν εὐχῶν (=τῆς Λειτουργίας τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν) ἀς ἐπέτεμον ἐφεξῆς οἱ μεγάλοι πατέρες Βασίλειος καὶ Χρυσόστομος» ἀλλὰ πάλιν περαιτέρω δίδοται ἀλλη τις ἔξήγησις τοῦ πράγματος «ὁ Μ. Βασίλειος μετερρύθμισε τὴν Λειτουργίαν τῆς ἴδιας Ἐκκλησίας, τὸ δὲ εἶδος καὶ ἡ ἔξέλιξις τῆς λειτουργίας αὐτοῦ ἀναλογεῖ πρὸς τὴν τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν Λειτουργίαν, ἥτις ὅμολογουμένως πιστότατα διετήρησε τὸν τύπον τῆς ἀρχαιοτάτης Λειτουργίας». Ὑποπύμεθα διότι ἀσαφῶς πως ἔξεδηλώθη ἡ γνώμη τοῦ Μ. Ἀρχιδιακόνου, διτις ὡδέ πως καθορίζει καὶ τὴν σχέσιν τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου πρὸς τὸ μεταρρυθμιστικὸν ἐν τῇ Λειτουργίᾳ ἔργον τοῦ Μ. Βασίλειου «ἡ λεγμένη τοῦ Ἰακώβου (=Λειτουργία) ἐπηρεασθεῖσα καὶ αὐτὴ ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Μ. Βασίλειου ὅλως μετεπλάσθη ἐν τῷ μέρει τῷ μέχρι τῆς Ἀναφορᾶς καὶ ἡ πρὸ τοῦ καθαγιασμοῦ εὐχὴ τῆς Εὐχαριστίας πολὺ συνετμήθη». Καὶ σημειώσωμεν καλῶς, ὅτι φαίνεται τούλαχιστον ἐκ τῶν ἐφεξῆς λεγομένων τοῦ Μ. Ἀρχιδιακόνου, ὅτι τιαιαύτη ἐπιταμὴ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου, ἐστω σύχι ὑπὸ τοῦ Μ. Βασίλειου ἀλλ' ὑπὸ ἀλλού τινὸς ἐγένετο συγχρόνως, σχεδόν, ἥτοι περὶ τὸ τέλος τοῦ δ. καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ε. αἰῶνος, διότι ὁ Μ. Ἀρχιδιάκονος λέγει «ἡ Λειτουργία τῶν μονοφυσιτῶν Ἰακωβίτῶν (Συριάνων) εἴνε ἐλευθέρα μετάφρασις τῆς ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Μ. Βασίλειου ἐπηρεασθείσης καὶ ἀναπλασθείσης λεγομένης Λειτουργίας τοῦ Ἰακώβου». Ἀλλ' ἡ μετάφρασις αὐτῇ ἐγένετο τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ε' αἰῶνος καὶ κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι πολὺ πρὸ τοῦ χρόνου τῆς μεταφράσεως ἥτοι γνωστὴ ἐν Συρίᾳ ἡ Λειτουργία τοῦ ἄγιου Ἰακώβου, ἥτοι γνωστὴ βεβαίως οὐ μόνον εἰς τοὺς αἰρετικούς,

ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἡρθόδοξους, καὶ ἐτελεῖτο ἐν Ἀντιοχείᾳ. Ἐτελεῖτο ἐν Ἀντιοχείᾳ διὰ τοῦτο μετεφράσθη εἰς τὴν Συριακὴν γλῶσσαν, ἐτελεῖτο δὲ ἐν αὐτῇ οὐ μόνον κατὰ τὸν ε' ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν ια' εἰσέτι αἰῶνα. Δὲν ἥτο δυνατὸν ἄρα γε νὰ ἐτελεῖτο καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ; πρὸς τινα σκοπὸν ἐπηρεασθεῖσα «συνετμήθη» ἡ Λειτουργία αὕτη; οὐχὶ πρὸς μόνον τὸν πρακτικὸν σκοπὸν ὅπως τελῆται; διατὶ δὲν συνετμήθη καὶ ἡ Λειτουργία τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, ἀλλ' ἔμεινεν ἡ αὕτη. Εἶνε νῦν ἡ Λειτουργία τοῦ Μ. Βασίλειου ἔκτενεστέρα ἐν σχέσει πρὸς τὴν τοῦ ἄγιου Ἰακώβου ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν, ὅτι μετὰ τὴν ἐπιταμὴν τοῦ Μ. Βασίλειου, ἐπῆλθεν ἡ τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου «τὴν αὐτὴν Λειτουργίαν Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου (ἥν ἐπέτεμεν ὁ Μ. Βασίλειος, συνέτεμεν ἔτι μᾶλλον ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος» λέγει ὁ κ. Φ. Παπαδόπουλος (σελ. 7). ἡ δὲ νῦν σωζομένη Λειτουργία τοῦ ἄγιου Ἰακώβου εἴνε σύχι ἡ Λειτουργία τοῦ τετάρτου μόνον αἰῶνος, ἀλλ' ἡ ἐπιτετμημένη Λειτουργία τοῦ ε' αἰῶνος εἰς ἥν εἰσῆλθον καὶ νεώτεραι προσθήκαι τοῦ στ'. καὶ ζ' αἰῶνος, ὅπως εἰσῆλθον ταῖαιανται εἰς τὴν τοῦ Μ. Βασίλειου καὶ μάλιστα εἰς τὴν τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου» χωρὶς ὅμως καὶ αὗται νὰ ἐπαυξήσωσι τὸ μῆκος τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου, διότι ἀντεκατέστησαν ἐν αὐτῇ τὸ τμῆμα τῆς Λειτουργίας τῶν Κατηχουμένων. Οὐ μένον δὲ διότι μεγάλοι ἡσαν οἱ πατέρες, οἱ ἐπιτελέσαντες τὴν ἐπιτομὴν τῆς Λειτουργίας, ἐγένετο αὕτη ἀσπαστὴ ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ ἐπιτμηθεῖσα Λειτουργία ἥτοι γνωστὴ ἐν ἀπάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἀνεγράφαμεν, λέγει ὁ Πανασιολογιώτατος Ἀρχιμ. κ. Ζιγανῆνός, «ἡ ἐν χρήσει Λειτουργία ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Ἀνατολὴν ὑπῆρχεν ἡ Λειτουργία τοῦ Μ. Βασίλειου, ἥτοι αὐτὴ αὕτῃ ἡ ἀρχαιοτάτη καὶ ἀποστολικὴ Λειτουργία τοῦ ἄγιου Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου κατά τι μὲν συντομευθεῖσα κατά τι δὲ τροποποιηθεῖσα». Οὐδόλως δὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὑπερβολὴ ἡ ἔκφρασις τοῦ

Ἐμμ. Μαλαξοῦ φρονοῦντος, ὅτι ἐν ἀπάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις ἐνεπολιτεύετο ἡ Λειτουργία τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου πρὸ τῆς ἐπιχρατήσεως τῶν Λειτουργιῶν τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἀγίου Χρυσοστόμου. Εἶνε λοιπόν, κατὰ τὴν ἔκφρασιν πάλιν τοῦ Ἀρχιμ. Σιγαβηνοῦ ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου τὸ «σεβάσμιον πρωτότυπον» συμφώνως πρὸς τὸ ὄπιστον συνετάχθησαν αἱ κοινῇ γενέσιμεναι δεκταὶ ἐν ἀπάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις Λειτουργίαι τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἀγίου Χρυσοστόμου, σπερ μαρτυρεῖται καὶ ἔκ του γεγονότος, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐπέτρεψε τὴν ἔκτακτον τέλεσιν τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου οὐ μόνον ἐν Ἱεροσολύμαις, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ, διότι δὲν εἶνε ἀληθῆς ὁ ἴσχυρισμὸς τοῦ Μ. Ἀρχιδιακόνου, ὅτι μετὰ τῶν λοιπῶν Λειτουργιῶν καὶ ἡ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἐστίγησε καὶ κατηργήθη.

Τούγαντίον ἡ Ἐκκλησία ἔκτοτε δὲν ἔπαισεν ἐπιτρέπουσα μὲν τὴν ἔκτακτον τέλεσιν αὐτῆς, σεβομένη δὲ αὐτὴν ὡς ἱερὸν Λειτουργικὸν μνημεῖον, ὡς τὴν Λειτουργίαν, ἐξ ἣς αἱ λοιπαὶ προηλθον Λειτουργίαι. Τοῦτο εἶνε πεποιθησις τῆς Ἐκκλησίας ἔκτοτε ὅριστικῶς κρατήσασα ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῆς, θὰ λάβωμεν δ' ἀφορμὴν ἐπανειλημμένως κατὰ τοὺς ἐφεξῆς αἰῶνας νὰ συναντήσωμεν τὴν πεποιθησιν ταύτην. Καὶ ἐὰν λάβωμεν νῦν ὑπ' ὅψει τὴν ἀνωτέρω ὑποδειχθεῖσαν στενὴν σχέσιν τῆς Λειτουργίας τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν τῆς παρὰ τῷ ἀγίῳ Κυρίλλῳ καὶ τῆς νῦν σωζομένης τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, πρὸς τὴν τοῦ ἀγίου Βασιλείου διατὶ νὰ μὴ δεχθῶμεν ὡς ἀληθῆ τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας; πῶς δὲ πάλιν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τυχαίως παρουσιάσθη ἡ παράδοσις αὕτη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ; Δὲν εἶνε ἄξιον πολῆς προσοχῆς τὸ γεγονός; ὅτι ἐνῷ εἶνε βέβαιον, ὅτι οἱ μεγάλοι πατέρες Βασιλείος καὶ Χρυσόστομος ἐπέτεμον μίαν Λειτουργίαν δὲν ἀνέφερεν ἡ παράδοσις ἀλλην τινὰ Λειτουργίαν, σίον τὴν τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, ἀλλ' ὥρισμένως ὑπέδειξε τὴν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου; ἢ μήτοι πλανᾶται ἡ Ἐκκλησία μέχρι σήμερον πιστεύουσα εἰς τὴν παράδοσιν ταύτην καὶ καυχωμένη «εἰς τὸν Ἰάκωβον, εἰς τὸν Βασιλείον, εἰς

τὸν Χρυσόστομον»; Ἐλλὰ διατί, ἐρωτᾷ ὁ πανσιολογιώτατος Μ. Ἀρχιδιάκονος, νὰ μὴ ἀναφέρῃ τις τῶν πατέρων τούτων τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, διατὶ οὐδὲ ἀνέφερεν αὐτὴν; πῶς; καὶ δὲν ἐτελεῖτο λοιπὸν ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ ἀγίου Κυρίλλου ἡ ἐπίσημος Λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, ἥτις ἦτο τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἡ Λειτουργία; Ἀνεξαρτήτως τοῦ νῦν σωζομένου κειμένου τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ὁ ἄγιος Κύριλλος δὲν εἶχεν ὑπ' ὅψει τὴν ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων ἐμπολιτευμένην ἐν αὐτῇ Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου; ἀλλὰ τότε τι θ' ἀπογίνη ἡ περίφημος θεωρία περὶ τῆς τοπικῆς ἀναπτύξεως καὶ διαμορφώσεως τῶν Λειτουργιῶν; Ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἐτελεῖτο κατὰ τὸν α' κατὰ τὸν β' κατὰ τὸν γ' ἀναμφιβέλως καὶ κατὰ τὸν δ' ἐτελεῖτο αἰῶνα ἐπὶ τοῦ ἀγίου Κυρίλλου· οὕτος ἐφιμηνεύει οὐχὶ ιδίαν ἀλλὰ τὴν ἐπίσημον τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων Λειτουργίαν, ἥτις ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου παραδοθεῖσα. Ἐάν, μὴ δεθείσης καταλλήλου ἀφορμῆς, δὲν ἀνέφερεν αὐτὴν ὡς Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, τοῦτο δὲν εἶνε ἀπόδειξις σπουδαία. Σπουδαῖον θὰ ἦτο ἐὰν ὁ Κύριλλος, ὁ Βασιλεὺς, ἥ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, ἥ ἐτερός τις τῶν Πατέρων, ἀναφέρων ἀλλας Λειτουργίας, παρεσιώπα τὴν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ἔλεγε δὲ ἡμῖν ὅτι δὲν ὑπῆρξε ποτε Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου. Τούγαντίον κατ' αὐτὸν τὸν δ' αἰῶνα καθ' ὃν, ὡς ἀνωτέρω ὠμιλούγησεν ὁ Μ. Ἀρχιδιάκονος, ὑπῆρχεν ἡ νῦν σωζομένη Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἐπηρεασθεῖσα καὶ ἀναπλασθεῖσα ἐκ τῆς μεταρρυθμήσεως τοῦ Μ. Βασιλείου, ἔχομεν μαρτυρίαν περιφανεστάτου ἀνδρὸς ἐκ παλαιστίνης μάλιστα καταγραμένου καὶ πολλάκις ἵερουργήσαντος ἐν τε Ἱερουσαλήμ καὶ Βηθλεὲμ τοῦ ἀγίου Ἐπιφανίου, ὅστις ἐπειδὴ εἰδίκὸν ἐποιήσατο λόγον περὶ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ὑπέμνησε καὶ τὴν ὑπαρξίαν τῆς Λειτουργίας αὐτοῦ σημειώσας, ὅτι ἦτο μετὰ καὶ τῶν ἀλλων Ἀποστόλων «μυστηρίων ἀρχιγέτης» (ἐν πατρολογίᾳ Migne t. 42 σελ. 744). Ἡ

πληροφορία αὕτη, ώς παρετήρησεν ἡδη Φιλάρετος ὁ Τσερνιγέζου (ἐν τῇ Πατρολογίᾳ αὐτοῦ τομ. 3 σελ. 134) κατ' οὓσιαν εἶνε ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ Πρόκλου μαρτυρίαν περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ἐπὶ πλέον δὲ προστίθησιν ἐν τῇ ιστορίᾳ τῶν ὑμνωδῶν καὶ ὑμνῳδῶν τῆς Ἐλλ. Ἐκκλησίας (σελ. 10) ὅτι «κατὰ τοὺς λόγους τοῦ ἀγίου Ἐπιφανίου οὐ μόνον ὁ Ἀπ. Ἰάκωβος καθώρισεν ὥρισμένην διάταξιν τῆς Λειτουργίας διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων, ἀλλ᾽ ὅτι ἡ διάταξις αὕτη ἐγεκρίθη ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἀγίων Ἀποστόλων».

δ.) Εἰσερχόμεθα εἰς τὸν εἴ αἰωνα, καθ' ὃν ὑπάρχουσιν ἡδη καὶ ἐπικρατοῦσιν αἱ δύο Λειτουργίαι, ἡ τοῦ ἀγίου Βασιλείου καὶ ἡ τοῦ ἀγίου Χρυσοστόμου. Ἐὰν ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ἡ ὑφισταμένη κατὰ τοὺς τέσσαρας πρώτους αἰῶνας, κατεδίκαζετο ἐν τῷ εἴ αἰωνι εἰς ἀπράξιαν, οὐδεὶς βεβαίως περὶ αὐτῆς ἔπειτε νὰ γένηται λόγος, ἐπειδὴ δῆμως ἡ Λειτουργία αὕτη οὐ μόνον ὑφίσταται ἀλλὰ καὶ ἔξαχολουθεῖ νὰ τελῆται διὰ τοῦτο πολὺς περὶ αὐτῆς γίνεται λόγος. Ἐχόμεν πρώτιστα πάντων τὴν πληροφορίαν τοῦ Ἱερωνύμου λέγοντος ἐν τῷ 6' κατὰ πελαγιανῶν Διαλόγῳ «Ipse solus hanc non ingreditur civitatem, quan aedificavit Cain in nomine filii sui Enoch quae omnia sacerdotum quotidiae ora concelebrant ὁ μόνος ἀναμάρτητος quod in lingua nostra dicitur qui solus est sine peccato» (Πατρολ. Migne ser lat. t. 23 p. 561) ἥτοι αὐτὸς μόνος οὐκ εἰσέρχεται εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ἣν φύσιδόμησε Κάιν ἐπ' ὀνόματι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἐνώχ, ἀτινα καθ' ἐκάπτην πάντα τῶν ἱερέων τὰ στόματα μεγαλύνουσιν «ὁ μόνος ἀναμάρτητος» ὅπερ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ λέγεται, ὅστις μόνος ἔστιν ἀνευ ἀμαρτίας». Ὁ Μ. Ἀρχιδιάκονος ἀρνεῖται, ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ὑπάρχει τις ἔνδειξις περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου νομίζων, ὅτι ἡμεῖς παρεξηγήσαμεν αὐτό, ἀλλ' ἀς ἐπιτρέψῃ ἡμῖν νὰ φρονῶμεν, ὅτι ἐν τοις ὄπερεσι ζητήμασι μεῖζον ἔχει τὸ χῦρος ἡ γνώμη ἀνδρῶν εἰδικῶν περὶ αὐτὰ ἀσχοληθέντων. «Οταν ὁ Brichtman, ὅστις ἐπὶ ἔτη μακρὰ εἰργάσθη

πρὸς τελειοτάτην ἔκδοσιν τῶν Λειτουργιῶν παραδέχεται, ὅτι ὁ Ἱερώνυμος ἐν τῷ ἀνωτέρῳ χωρίῳ ὑποδεικνύει τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου δὲν εἶνε πιστευτότερος ἄρα γε καὶ ἐν ᾧ ἔτι περιπτώσει ὁ Μ. Ἀρχιδιάκονος τιθεὶς κόμμα εἰς τὸ concelebrant θεωρεῖ τὸ «ὁ μόνος ἀναμάρτητος» παράθεσιν, οὐχὶ δὲ καὶ ἀντικείμενον; Ὁ δὲ Duchesne κατὰ λέξιν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ Origine du culte chretien σημειοῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος «Saint Jerôme paraît l'avoir connue (=τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου) il est sur au moins qu' il cite (Adv. Pelag. 11, 23) un texte liturgique que l'on retrouve dans la liturgie de Saint Jacques» τὴν δὲ γνώμην ταύτην ἀνεπιφύλακτως δέχεται ὁ Batiffol ἐν τῷ αὐτοῦ συγγράμματι περὶ τῆς ἀρχαὶς χριστιανικῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας (σ. 234). «Ωστε ἡμεῖς οὐδόλως παρεξηγήσαμεν τὸ χωρίον τοῦ Ἱερωνύμου πολὺ δὲ εὐλόγως προσεθέμεθα, ὅτι κατὰ τὴν πληροφορίαν ταύτην ἡ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου Λειτουργία ἐτελεῖτο καθ' ἐκάστην ἐν τοῖς ναοῖς, διότι πρόκειται περὶ στομάτων ἱερέων καθ' ἐκάστην ὑμνούντων καὶ δοξολογούντων τὸν μόνον ἀναμάρτητον. Καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἱερωνύμου ἐν τῇ πατρολογίᾳ Migne ὑποσημειεῖ «Nota quoditie ora sacerdotum concelebrasse in Ecclesiis summi Dei attributum et perfectionem, dicendo: o monos anamartetos, id est qui solus est sine peccato». Ἐν τῷ χωρίῳ λοιπὸν τοῦ Ἱερωνύμου πρόκειται περὶ ὥρισμένης Λειτουργίας καὶ ἡ Λειτουργία πάντως αὕτη ἐτελεῖτο ἐν τοῖς ναοῖς τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ Βηθλεέμ, ἐνθα ἔγραφεν ὁ Ἱερώνυμος τὸν κατὰ τῶν Πελαγιανῶν Διαλογὸν αὐτοῦ. Ἀληθῶς δὲ ἡ προσαγομένη ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου φράσις ὑπάρχει ἐν τῇ εὐχῇ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου «Διὰ τοῦ μονογενοῦς Γίοῦ Κυρίου δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ· αὐτὸς γάρ ἔστιν ὁ μόνος ἀναμάρτητος φανεῖς ἐπὶ τῆς γῆς». «Οτι δὲ ἐκάστοτε εἰσήγοντο δογματικὰ ἐκφράσεις, οὐα «ὁ μόνος ἀναμάρτητος» εἰς τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου μαρτυρεῖ ἡ παρατήρησις, ὅτι ἡ μετὰ τὸν τρισάγιον ὑμνὸν εὐχαριστήριος εὐχὴ τῆς Λειτουργίας τοῦ

άγίου Ἰακώβου περιέχει τὴν περὶ τοῦ Κυρίου ἔκφρασιν «ὅς κατελθὼν ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθεὶς ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου καὶ Θεοτόκου,» ἥτις βεβαίως ἔκφρασις εἶναι μεταγενεστέρα τοῦ ἁγίου Κυρίλλου καὶ εἰσήχθη εἰς τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου μετὰ τὴν Ἐφέσῳ Σύνοδον τοῦ 431 κατὰ τὸν ε' αἰῶνα. «Ἄλλαι τινὲς ὅμως ἔκφράσεις περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οἷον «Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ἐλέησον ἡμᾶς ὁ θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ἐλέησον ἡμᾶς ὁ θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου καὶ ἔξαπόστειλον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκειμενα δῶρα ταῦτα τὸ Πνεῦμά σου τὸ πανάγιον, τὸ κύριον καὶ ζωοποιόν, σύνθρονόν σοι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ καὶ τῷ μονογενεῖ σου Γεννητῷ, τὸ συμβασιλεῦον τὸ ὀμοσύσιον τε καὶ συναίδιον τὸ λαλῆσαν ἐν νόμῳ καὶ προφήταις, τὸ καταβὰν ἐν εἴδει περιστερᾶς ἐπὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν...» εἰσὶ τοῦ δ' αἰῶνος ἔκφράσεις καὶ εἰσήχθησαν εἰς τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἐκ τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως. Εἰσήχθησαν δὲ εἰς τὴν Λειτουργίαν αἱ δογματικαὶ αὐται ἔκφράσεις, κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἐπιστημόνων, ὡς πανηγυρικὴ τελετουργικὴ διαμαρτύρησις κατὰ τῶν πνευματομάχων. Τοῦτο βεβαίως ἐγένετο ἐπὶ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου διότι, ὡς δύναται τις νὰ ἰδῃ ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀντιπαραθέσεως, ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἐπὶ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου εἶχε τὴν σχετικὴν εὐχήν. Σύγχρονα λοιπὸν δογματικὰ ζητήματα ἡδύναντο νὰ προκαλέσωσι τὴν προσθήκην νέας ἔκάστοτε δογματικῆς φρασεολογίας ἐν ταῖς εὐχαῖς τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου. Τοῦτο δὲ διότι ἡ Λειτουργία ἐτελεῖτο.

Ἐτελεῖτο λοιπὸν ἐν Παλαιστίνῃ κατὰ τὸν ε' αἰῶνα, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς πολυτιμοτάτης μαρτυρίας τοῦ Ἱερωνύμου, ἐτελεῖτο καὶ ἐν Συρίᾳ, ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς εἰς τὴν συριακὴν γλῶσσαν μεταφράσεως αὐτῆς, μάτην δὲ ἐπειράθη ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Ἐλέγχου Ἐλέγχου» νὰ μειώσῃ τὴν ὑψίστην σημασίαν τοῦ γεγονότος τούτου. Πότε ἐγένετο ἡ μετάφρασις αὕτη εἰς τὴν συριακὴν γλῶσσαν εἶναι ζήτημα περὶ οὐ δὲν συνεφώνησαν

εἰσέτι οἱ ἐπιστήμονες καὶ χυρίως δὲν συνεφώνησαν ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς ἀκριβεστέρας χρονολογίας, διότι πάντες εἰσὶ σύμφωνοι, διτὶ ἡ μετάφρασις ἐγένετο πρὸ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνοδού, γενικὴ δὲ γνώμη ἐπικρατεῖ σήμερον, διτὶ μᾶλλον ἀκριβῆς χρονολογία τῆς μεταφράσεως εἶναι τὸ μεταξύ τοῦ 431 καὶ 451 χρονικὸν διάστημα. «Ἡτο δὲ ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου βεβαίως πολὺ πρότερον γνωστή, ὡς τελουμένη ἐν τοῖς ναοῖς *le fait, légué* ὁ Duchesne — que les Jacobites (les tenants du schisme monophysite de Jaques Baradaï, 541) l'ont conservée en syriaque comme liturgie fondamentale, prouve qu'elle était déjà consacrée par un long usage». «Ἔχειν ύπ' ἐψει εἰδικὴν πραγματείαν, ἀπαγγελθεῖσαν ἐν Ἱεροσολύμοις, περὶ τῶν συριακῶν Λειτουργιῶν ὑπὸ P. Michel ἀποδεικνύσαντος τὴν γνώμην ταύτην, διτὶ ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἡτο θεμελιώδης διὰ τὰς συριακὰς Λειτουργίας. Ταύτας πάσας ἀπαριθμήσας καὶ ἐρευνήσας καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα «Toutes les liturgies syriennes proviennent donc d'une liturgie type sur lequel toutes les autres sont calquées et dont elles ne sont qu'un remaniement plus ou moins important. Cette liturgie mère est la liturgie connue sous le nom de liturgie de Saint Jacques que tonte la tradition orientale fait remonter à l'Apôtre frère du Seigneur et premier Evêque de Jérusalem. Elle existe également en grec, et a été, pour la liturgie grecque aussi le type sur lequel les autres liturgies se sont formées». Σπουδαῖον καὶ τὸ γεγονός, διτὶ πᾶσαι αἱ συριακαὶ Λειτουργίαι προηλθον ἐκ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, εἰτι δὲ σπουδαιότερον, διτὶ σώζεται καὶ αὐτὴ ἡ συριακὴ μετάφρασις τῆς Λειτουργίας ταύτης, γενομένη μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ M. Βασιλείου καὶ ἁγίου Χρυσοστόμου ἐπελθοῦσαν ἐν αὐτῇ συντόμευσιν τῶν εὐχῶν. «Ἐν τῇ συριακῇ ταύτῃ μεταφράσει, ἐκ τῶν εὐχῶν τῆς προσκομιδῆς τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, αἵτινες ὡς εἶδομεν ἀνάγονται εἰς τὸν γ' αἰῶνα, ἡ δευτέρα εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν ἐν τῷ νῦν σωζόμενῳ ἐλ-

ληνικῷ κειμένῳ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου. Μετὰ τὰς εὐχὰς τῆς προσκομιδῆς τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς Λειτουργίας, ἡ τέλεσις τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας, εἶνε ἀπαράλλακτον ἐν τῷ συριακῷ καὶ ἐλληνικῷ κειμένῳ. Τοιαύτη ὥσαύτως ὑπάρχει ταῦτότης καὶ ἐν ταῖς εὐχαῖς «Μνήσθητι Κύριε ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός, ὡν ἐμνήσθημεν καὶ ὡν σύν ἐμνήσθημεν», ἐν τῇ ὑπακοῇ τοῦ λαοῦ «Ἄνεις, ἄφεις, συγχώρησον ὁ Θεὸς τὰ παραπτώματα ἡμῶν, τὰ ἔκσυσια καὶ τὰ ἀκούσια, τὰ ἐν γνώσει καὶ ἐν ἀγνοίᾳ», ἐν τῇ εὐχῇ «ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἱησοῦ Χριστοῦ ὁ μεγαλόνυμος Κύριος», ὥσαύτως ἐν τῃ προηγουμένῃ καὶ ἐπομένῃ εὐχῇ τῆς Κυριακῆς προσευχῆς «Σὺ ἐκλίναμεν εἰς δούλοις σου, Κύριε, τοὺς ἔαυτῶν αὐχένας ἐνώπιον τοῦ ἀγίου Σου θυσιαστηρίου ἀπεκδεχόμενοι τὰ παρὰ σου πλούσια ἐλέη» καὶ τέλος ἐν τοῖς δυσὶν εὐχαῖς μετὰ τὴν μετάληψιν «ὁ Θεός, ὁ διὰ πολλὴν καὶ ἄφατον φιλανθρωπίαν συγκαταβάς τῇ ἀσθενείᾳ τῶν δούλων σου» καὶ «ὁ Θεός ὁ μέγας καὶ θαυμαστὸς ἐπὶ τοὺς δούλους σου.» Αἱ διαφοραὶ, αἵτινες ὑπάρχουσι μεταξὺ τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ συριακοῦ κειμένου τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ἔξηγοῦνται καὶ πάλιν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι καὶ μετὰ τὴν εἰς τὴν συριακὴν γλῶσσαν μετάφρασιν αὕτης ἡ Λειτουργία αὕτη ἔξηκολεύει νὰ τελῆται, διασώζουσα μὲν τὰς παλαιὰς αὗτῆς εὐχὰς προσλαμβάνουσα δὲ ἐκάστοτε καὶ γέας. Οὕτω, λόγου χάριν, μετὰ τὴν Κυριακὴν προσευχὴν ἡ συριακὴ μετάφρασις δὲν ἔχει τὴν ἔκφωνησιν «Οτι σου ἔστιν ἡ Βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα...», διότι κατὰ τὸν χρόνον τῆς μεταφράσεως δὲν ὑπῆρχε καὶ ἐν τῷ ἐλληνικῷ κειμένῳ. Μάλιστα δὲ ἡ ἔκφωνησις αὕτη χρησιμεύει νῦν πρὸς τὸν καθορισμὸν τῆς χρονολογίας τῆς μεταφράσεως. Λειτουργία ἀρξαμένη ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς Εκκλησίας δὲν ἥδυνατο νὰ μὴ παρακολουθῇ τὴν τελετουργικὴν αὐτῆς καὶ δογματικὴν ἀνάπτυξιν. Εἶνε λοιπὸν τὸ γεγονός τῆς εἰς τὴν συριακὴν γλῶσσαν μεταφράσεως τῆς Λει-

τουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ὑψίστης σπουδαιότητος μαρτυρεῖν πρὸς τοὺς ἄλλους, ὅτι ἡ Λειτουργία αὕτη σὺ μόνον ὑπῆρχε κατὰ τὸν χρόνον τῆς τετάρτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀλλὰ ὅτι καὶ ἐτελεῖτο καὶ ἐτιμᾶτο. «Οὐ μόνον ἡ Εκκλησία τῆς Ιερουσαλήμ, λέγει ὁ Ἀρχιμ. κ. Ζιγανθρός, μετεχειρίζετο τὴν Λειτουργίαν τοῦ Ἀδελφοθέου Ἰακώβου, ἀλλὰ καὶ ἡ Εκκλησία τῆς Ἀντιοχείας παραδοθεῖσαν εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων. Ἐπειδὴ εἶνε γνωστὸν ὅτι ἀπασαι αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Παλαιστίνης ὑπῆργοντο ὑπὸ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τῆς Εκκλησίας Ἀντιοχείας, ὡς πρωτευούσης τῆς Συρίας, μέχρι τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἦτοι μέχρι τοῦ 325 εἶνε φανερὸν ὅτι ἡ Εκκλησία τῆς Ἀντιοχείας οὐδέποτε ἤθελε παραδεχθῆ τὴν Λειτουργίαν τῆς Εκκλησίας τῆς Ιερουσαλήμ, ἐὰν δὲν ἀνεγνώριζεν αὐτὴν ὡς ἔργον τοῦ Ἀποστόλου Ἰακώβου. Ἡ Εκκλησία τῆς Ἀντιοχείας ἔκτὸς τῆς Ἑλληνικῆς ταύτης Λειτουργίας μετεχειρίζετο καὶ Λειτουργίαν εἰς συριακὴν γλῶσσαν, ἡ ὅποια ὅμως ἦτο πιστὴ μετάφρασις καὶ ἐπίσημος τῆς Λειτουργίας τοῦ Ἀποστόλου Ἰακώβου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ συριακὴ αὕτη μετάφρασις ἀνεγνωρίζετο ὡς γνησίᾳ καὶ ὑπ’ αὐτῶν τῶν ἀπὸ τῆς δρθοδοξίας ἀποσπασθέντων μονοφυσιτῶν πρέπει νὰ παραδεχθῷμεν, ὅτι ἡ Λειτουργία αὕτη σὺ μόνον ὑπῆρχε κατὰ τὸν χρόνον τῆς τετάρτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀλλὰ ὅτι καὶ μεγάλως ἐσεβάζετο καὶ ἐτιμᾶτο.» Ἡ Εκκλησία τῆς Ἀντιοχείας ἐγίνωσκεν, ὅτι ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου εἶνε ἡ ὑπὸ αὐτοῦ παραδοθεῖσα τῇ Εκκλησίᾳ τῶν Ιερουσαλύμων καὶ μετὰ πεποιθήσεως ἀπεδέξατο καὶ ἐτέλει αὐτὴν τακτικῶς μὲν μέχρι τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Λειτουργιῶν τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἀγίου Χρυσοστόμου, ἐκτάχτως δὲ ἐπὶ μακροὺς αἰώνας ὑστερον, ἐπειδὴ ἀλλώς τε ὑπὸ τῶν θεοφόρων τούτων Παπέρων συνετμήθη ἡ Λειτουργία αὕτη καὶ ἦτο ὅμοια πρὸς τὰς ὑπ’ αὐτῶν καταρτισθείσας.

Ἀχριθῶς δὲ εἰς τὸν εἴ τοι ἀλῶνα ἀνάγεται ἡ περὶ τοῦ γεγονότος τούτου μαρτυρίᾳ τοῦ Πρόκλου Πατριάρχου Κ]πόλεως. Εἶνε γνω-

στὴ ἡ μαρτυρία αὕτη ἐν τῷ περὶ παραδόσεως τῆς θείας Λειτουργίας λόγῳ αὐτοῦ, οὕτινος ἐν μόνον περιεσώθῃ ἀπόσπασμα, τὸ περιέχον ἀκριβῶς τὴν μαρτυρίαν ταύτην «Πολλὶ μέν τινες καὶ ἄλλοι τῶν τοὺς Ἱεροὺς Ἀποστόλους διαδεξαμένων θεῖοι ποιμένες καὶ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας τὴν τῆς μυστικῆς λειτουργίας ἔχθεσιν ἐγγράφως καταλιπόντες τῇ Ἐκκλησίᾳ παρεδεδώκασιν. Ἐξ ὧν δὴ πρῶτοι εὗτοι καὶ διαπρύσιοι τυγχάνουσιν ὅτε μακάριος Κλήμης ὁ τοῦ κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων μαθητὴς καὶ διάδοχος, αὐτῷ τῶν Ἱερῶν Ἀποστόλων ὑπαγορευσάντων· καὶ θεῖος Ἰάκωβος ὁ τῆς Ἱεροσολυμιτῶν Ἐκκλησίας τὸν χλήρον λαχὼν καὶ ταύτης πρῶτος Ἐπίσκοπος ὑπὸ τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου Ἀρχιερέως κατασταθείς. Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος μετὰ ταῦτα τὸ ράθυμον καὶ κατωφερὲς τῶν ἀνθρώπων θεωρῶν καὶ διὰ τοῦτο τὸ τῆς Λειτουργίας μῆκος δικαιούντων, ταύτην οὐ περιττὴν καὶ μαχρὰν εἶναι νομίζων, ἀλλὰ τὸ τῶν συνευχαριστῶν τε καὶ ἀκροωμένων ράθυμον διὰ τὸ πολὺ τοῦ χρόνου παρανάλωμα ἐκκέπτων, ἐπιτομώτερον παρέδωκε λέγεσθαι». «Ἐπεται ἐξήγησις τῶν λόγων διατὶ ἡ ἀρχαία Λειτουργία ἦτο μακρὰ καὶ διατὶ οἱ ἀνθρωποι ὑστερον ὥκνουν αὕτης τὸ μῆκος, μεθ' ὃ ὁ ἅγιος Πρόκλος ἐπάγεται «Διὸ καὶ ὁ θεῖος Βασίλειος θεραπευτικῇ τινι μεθόδῳ χρώμενος ἐπιτομώτερον ταύτην ἀπαγγέλλει. Μετ' οὐ πολὺ πάλιν ὁ ἡμέτερος Πατήρ, ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς Ἰωάννης τῆς τῶν προβάτων σωτηρίας οἴα ποιμὴν προθύμως κηδόμενος, εἰς τε τὴν τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ράθυμίαν ἐφερῶν πρόσριζον πᾶσαν σατανίκην πρόφασιν ἥσουλήθη ἀποσπάσασθαι, διὸ καὶ τὰ πολλὰ ἐπέτεμε καὶ συντομώτερον τελεῖσθαι διετάξατο, ἵνα μὴ κατὰ μικρὸν οἱ ἀνθρωποι ἐλευθερίαν τινὰ καὶ σχολὴν τὰ μάλιστα φιλοσύντες τοῖς τοῦ ἀντιπάλου διαλογισμοῖς ἐξαπατώμενοι τῆς τοιαύτης ἀποστολικῆς καὶ θεῖκῆς παραδόσεως ἀφιστῶνται, ώς πολλοὶ πολλάκις πολλαχόσες τεῦτο διαπρατόμενοι καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐφωράθησαν» (ἐν Πατρολογ. Migne ταμ. 65 σελ. 849). Βεβαίως καὶ ἄλλοι ὑπῆρξαν λόγοι, δι' οὓς ἐπέτεμον τὴν Λει-

τουργίαν οἱ μεγάλοι Πατέρες Βασίλειος καὶ Χρυσόστομος, ἀλλ' ὁ ἀναφερόμενος ἐνταῦθα λόγος εἶναι ὁ σπουδαιότερος· ἐπιμαρτυρεῖται δὲ ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου ἐπανειλημμένως ἐν ταῖς διμιλίαις αὐτοῦ, ἀλλὰς τε πρόκειται περὶ συνάψεως καὶ συντομεύσεως, ὑποδεικνύει δὲ ὁ Πρόκλος τὸν φυσικώτερον αὐτῆς λόγον. Οἱ μεγάλοι Πατέρες ἐπέτεμον τὴν ἀρχαίαν Λειτουργίαν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου πρώτιστα πάντων διότι ἦτο μακρά. «Ωστε ἐν τούτῳ τῷ σημείῳ δὲν δύναται νὰ τεθῇ ὑπὸ ἀμφιβολίαν ἡ γνησιότης τοῦ εἰς τὸν Πρόκλον ἀποδιδομένου λόγου περὶ παραδόσεως τῆς θείας Λειτουργίας, ώς θέλει ὁ Μ. Ἀρχιδιάκονος. Καὶ τὸ λεγόμενον δὲ ὑπὸ αὐτοῦ, διὰ δῆθεν τὸν ἄγιον Ἰακώβον καλεῖ ὁ Πρόκλος Ἀποστολικὸν Πατέρα, δὲν φάνεται ἡμῖν δρθὸν οὐδὲ τὸ διὰ παρίστησιν αὐτὸν ως διαδεξάμενον τοὺς Ἀποστόλους, διότι ἐν τῇ ἀρχῇ μὲν τοῦ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω περὶ παραδόσεως τῆς θείας Λειτουργίας λειψάνου ἐμίλει γενικῶς ὁ Πρόκλος περὶ τῶν Ἀποστολικῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ περαιτέρω περὶ τοῦ Ἰακώβου λέγει «θεῖος Ἰακὼβος ὁ τῆς Ἱεροσολυμιτῶν Ἐκκλησίας τὸν χλήρον λαχὼν καὶ ταύτης πρῶτος Ἐπίσκοπος ὑπὸ τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου Ἀρχιερέως Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν κατασταθείς.» Εάν δὲ πάλιν ἡ ἀναγραφὴ τοῦ δνόματος τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἐπακολουθῇ μετὰ τοῦ Κλήμεντος, δὲν εἶναι παράδοξον, διότι εὐθὺς ἀμέσως ὁ Πρόκλος ἐσκέπτετο ν' ἀναγράψῃ, διὰ τὴν Λειτουργίαν αὐτοῦ ἐπέτεμον οἱ μεγάλοι Πατέρες Βασίλειος καὶ Χρυσόστομος. Δὲν ἀρνούμεθα, διὰ τὸ χωρίον δὲν εἶναι καθ' ὅλα δμαλόν, ἀλλὰ βεβαίως τοιαύτη τις λεπτολόγος ἔρευνα περὶ ἔκαστην αὐτοῦ λέξιν δὲν εἶνε οὔτε δικαία, οὔτε δρθή, ἀφοῦ ἐπὶ τέλους πρόκειται περὶ ἀποσπάσματος λόγου ἡ ἐπιστολῆς. Καὶ οἱ πολεμήσαντες ἀλλῶς τε τὴν γνησιότητα τοῦ εἰς τὸν ἄγιον Πρόκλον ἀποδιδομένου λόγου ἀπεῖδον οὐχὶ εἰς τὰς λέξεις τοῦ ἀνωτέρω ἀποσπάσματος, ἀλλ' εἰς τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ· μόνον ὁ Le Brun εἰδίκως ἐπέμεινε ν' ἀποκηρύξῃ τὴν γνησιότητα αὐτοῦ ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος φέρει ἡδη τὸ ἐπίθετον αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Πρόκλος ἡδύνατο νὰ

δινομάση «τὴν γλῶτταν χρυσοῦν» ή «χρυσόστομον» τὸν ἄγιον Ἰωάννην καὶ ἑαυτοῦ. Πατέρα, διότι στενῶς πρὸς αὐτὸν συνεδέετο, καλεῖται δὲ συνήθως μαθητὴς αὐτοῦ (Προβλ. Πλὴν τῆς Πατρολογίας τοῦ Φιλαρέτου καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Ὑμνῳδῶν καὶ Ὑμνογράφων τῆς Ἐλληνικῆς Ἔκκλησίας σελ. 11) ἔνεκα τοῦ μεγίστου σεβασμοῦ μεθ' οὐ περὶ αὐτοῦ ἐκφράζεται καὶ τῆς στενῆς σχέσεως ἡ καὶ μαθητείας παρ' αὐτῷ «Soi qu'il ait été attaché particulièrement auprès de lui—légez ὁ Tillemont, soi qu'il ait connu comme un jeune Lecteur le pouvait connaître, soi qu'il l'ait seulement aimé sur ce qu'il eu avait appris par le rapport des autres et par la lecture des ses ouvrages» (Mémoires t. 14. p. 705 προβλ. t. 11. p. 140). «Τοστερον ὁ Le Brun προσέθηκε καὶ δεύτερον ἐπιχείρημα κατὰ τῆς γνησιότητος τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ λόγου τοῦ Πρόκλου, ὅτι οὗτος δὲν μετεχειρίσθη ἐκ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου τὸν ὅρον «Θεοτόκος». Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ ἐπιχείρημα ὑπῆρξεν ἀβάσιμον, ἡναγκάσθη δὲ ν' ἀνακαλέσῃ αὐτὸν ὁ Le Brun, διότι ἐδείχθη ὅτι κάλλιστα ὁ ὅρος οὗτος ἥδυνατο νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἄγιου Ἰακώβου μετὰ τὴν ἐν Ἐφέσῳ Σύνοδον καὶ νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἐν αὐτῇ, ὅτε ἔγραψε περὶ αὐτῆς ὁ Πρόκλος. Ὁ Swainson προσέθηκε καὶ τρίτον ἐπιχείρημα, ὅτι δηλαδὴ ὁ Βαλσαμὸν θέλων νὰ καπολεμήσῃ τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἄγιου Ἰακώβου οὐδαμοῦ μνημονεύει τὰς πληροφορίας τοῦ Πρόκλου. Ἀλλ' αὐτόδηλον, ὡς παρατηρεῖ ὁ ρωσός Ἀ. Πετρόβσκης (σ. 14), ὅτι ὁ Βαλσαμὸν θέλων νὰ πολεμήσῃ τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἄγιου Ἰακώβου εἰς τὸν 32 κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου ἔπρεπε ν' ἀντιπροσέλη κανόνας ἵσην ἔχοντας τὴν σημασίαν, τοιούτους δὲ παρέστησε τὸν 85 Ἀποστολικὸν καὶ τὸν 59 Λασδικεῖας. «Ωστε δὲν εἶχε κυρίως ἀνάγκην νὰ μνημονεύσῃ τοῦ συγγράμματος τοῦ Πρόκλου. Καὶ ἐν γένει «τηγάλλως», λέγει ὁ Φιλάρετος Τσερνιγόβσου, ἐκφέρουσιν ἀμφιβολίας περὶ τοῦ συγγράμματος τοῦ Πρόκλου· ὁ αὐτὸς δὲ Φιλάρετος, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, σημειοῖ (ἐν Πατρολογίᾳ τέμ. 3 σ.

135) περὶ τοῦ συγγράμματος τούτου «ἢ περὶ παραδόσεως τῆς θείας Λειτουργίας πραγματεία ἐστὶν ἀναμφιρρήστως τεμάχιον συγγράμματός τινος. Ἀλλὰ τίνος; Βεβαίως σύχι ἐμιλίας, διότι ἡ λέξις οὐδαμῶς ἐστὶν ὁμοία τῇ τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Πρόκλου. Εστὶ μᾶλλον παραπλησία τῇ τοῦ πρὸς τοὺς Ἀρμενίους περὶ πίστεως νόμου καὶ ἐντεῦθεν πάνυ πιθανὸν ὅτι ἐστὶ τεμάχιον ταύτης τῆς ἐπιστολῆς». Καὶ ὁ πολὺς Οίχονόμος (περὶ τῶν Ο'. τέμ. Δ'. σελ. 667) γνήσιον θεωρεῖ τὸ περὶ παραδόσεως τῆς θείας Λειτουργίας τοῦ Πρόκλου, διτις «ἐγένετο παρὰ τῷ θείῳ Χρυσοστόμῳ ζηλωτὸς τῶν ἐκείνου λόγων ὑπογραφεύς». Ἡμεῖς δὲ θά τολμήσωμεν γὰ προσθέσωμεν ὅτι τὸ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ Πρόκλου ἀναμφιβολίως εἴνε γνήσιον καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐγράφη, ἀλλὰ κανέτι δὲν ἀνήκει πράγματι εἰς τὸν Πρόκλον, μεγάλην ἔχει τὴν σημασίαν ἐν τῷ ἐπασχολοῦντι ἡμᾶς ζητήματι. Διότι τὸ περὶ παραδόσεως τῆς θείας Λειτουργίας σύγγραμμα ἀνήκει πάντως εἰς ὡρισμένην τινὰ ἐποχὴν, ἐάν δὲ δὲν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Πρόκλου, ἐγράφη ὑπό τινος τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἢ μικρόν τι μεταγενεστέρων κατὰ τὸν εἶ τοιοῦν, καὶ εἴνε ἀπήχησις μιᾶς παραδόσεως φερεμένης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς τοῦ συγγράμματος τοῦ Πρόκλου διέσωσεν ἐν αὐτῷ τὴν παράδοσιν ταύτην, ἡμῖν δὲ κυρίως αὐτὴ ἡ παράδοσις ἐγδιαφέρει. Ὁ συγγράφας τὸ σύγγραμμα τοῦ Πρόκλου μεταδίδει τὴν ὡρισμένην ταύτην παράδοσιν, ἣν παρεδέχοντο Βεβαίως οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ, εἴνε δὲν ἀδύνατον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι κατὰ φαντασίαν ἔγραψεν, οὐσα ἔγραψεν, διέπενθεν ἀνόπαρκτον παράδοσιν. Καὶ ἡτο δυνατὸν ἡ Ἐκκλησία νὰ στηριχθῇ εἰς τοιαύτην ψευδῆ καὶ ἀνύπαρκτον παράδοσιν καὶ ἐώς τῆς σήμερον νὰ βεβαιεῖ, ὅτι τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἄγιου Ἰακώβου ἐπέτειμον ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος; Ὅστις τούτο δεν δέχεται δυσὶν θάτερον ὀφείλει νὰ δεχθῇ ἡ διτις ἡ Ἐκκλησία ἐπίστευεν εἰς τὴν παράδοσιν ταύτην, ὡς δρθήν, ἡ διτις ἀλλαχθέν σύχι δὲν ἐκ τοῦ Πρόκλου ἐπορίσθη τὴν σχετικὴν αὐτῆς πληροφορίαν. Τότε

όμως πρέπει πολλά καὶ ἄλλα νὰ ἔξηγηθῶσι, πῶς δηλονότι καὶ διατὶ ἀπεδόθη τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἰς τὸν Πρόκλου, καὶ πῶς οὐ μόνον οἱ ἡμέτεροι ἐπίστευον αὐτό, ὡς σύγγραμμα τοῦ Πρόκλου, ἀλλὰ καὶ οἱ ξένοι, καὶ πῶς ἀπεδόθη εἰς αὐτὸ οὕτω μεγάλη σημασίᾳ ὥστε, λόγου χάριν, νὰ μεταφρασθῇ, ὡς ἔδειξεν ὁ Ἀσσεμάνης εἰς τὴν Συριακὴν γλῶσσαν κατὰ τὸν ιβ'. αἰῶνα ('Assemani, Bibliotheca Orientalis t. III p. 197). Ἀλλὰ μήτοι ἡ τύχη τοῦ ζητήματος ἥρτηται ἐκ τῆς πληροφορίας τοῦ Πρόκλου, μήτοι ὁ Πρόκλος ἢ ὁ ἀγνωστὸς συγγραφεὺς τοῦ εἰς αὐτὸν ἀποδιδομένου λόγου μεταδίδει εἰς ἡμᾶς εἰδῆσιν μοναδικήν, ἐξ ἧς καὶ μόνης ἥρτηται τοῦ ζητήματος ἡ λύσις; Οὐχὶ βεβαίως, διότι οὐ μόνον ἐπακολουθεῖ μετὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Πρόκλου ἡ ἔγκυρος καὶ ἀναμφισθῆτος πληροφορία τῆς Πενθέκτης Συνόδου, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ περιεχόμενον τῆς πληροφορίας τοῦ Πρόκλου ἔχει ὑπὲρ ἕαυτοῦ συνήγορον τὴν πραγματικότητα. Ἡ πληροφορία τοῦ Πρόκλου λέγει εἰς ἡμᾶς γνωστὴν ἡδη ὀλίγθειαν, διτὶ δ' Ἀπόστολος Ἰάκωβος ἔξεθετο τὴν Λειτουργίαν, κατὰ τὴν ἐφεξῆς ἔκφρασιν τῆς Πενθέκτης Συνόδου, καὶ διτὶ δ' Μ. Βασίλειος καὶ ὁ Χρυσόστομος ἐπέτεμον αὐτήν. Ὄστε καν ἔτι ἐπιμένῃ τις καὶ φρονῇ, διτὶ δ' εἰς τὸν Πρόκλον ἀποδιδόμενος λόγος δὲν εἶνε γνήσιος, οὐδὲν ἐκ τούτου ν' ἀρυσθῇ ἐπιχειρήμα δύναται ὑπὲρ τῆς γνώμης, διτὶ δὲ η Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου εἶνε ὑποβολιμαία καὶ φευδεπίγραφος. Καὶ μόνον τὸ γεγονός διτὶ κατὰ τὸν ε'. αἰῶνα ἐτελεῖτο η Λειτουργία αὐτη, οὐ μόνον ἐν Ιεροσολύμοις, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ, διτὶ δὲ μετεφράσθη εἰς τὴν Συριακὴν γλῶσσαν, εἶνε πολλῷ σημαντικώτερον τῆς πληροφορίας τοῦ ἀγίου Πρόκλου.

ε').) Ἀλλ' ἐτελεῖτο η Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου καὶ κατὰ τὸν ε' αἰῶνα; Φιλάρετος ὁ Τσερνιγόσου οὐδεμίαν ἔχει ἀμφιβολίαν στηριζόμενος ἐπὶ τῆς πληροφορίας, ἣν παρέχει η βιογραφία τοῦ ἀγίου Εὐθυμίου, ἐν ἣ λέγεται διτὶ δὲ ἀγιος Εὐθύμιος προτρέπων εἰς ἀκρόστιν τῆς θείας Λειτουργίας ἔλεγεν, διτὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ δὲ ιερεὺς προσάγων τῷ Θεῷ τὴν ἀναίμα-

κτὸν θυσίαν πρὶν ἡ ἄρξηται τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας μαρτυρεῖ καὶ ἐκφωνεῖ πρὸς πάντας «Ἀνω σχῶμεν τὸν νοῦν καὶ τὰς καρδίας.» Ἡ ἐκφώνησις αὕτη ἀναγινώσκεται—λέγει ὁ Φιλάρετος (σελ. 12) μόνον ἐν τῇ Ιεροσολυμιτικῇ Λειτουργίᾳ, ἐκ τούτου δὲ ἔξαγεται τὸ συμπέρασμα, διτὶ δὲ η Λειτουργία ὑπῆρχε καὶ ἐτελεῖτο κατὰ τὸν ε' αἰῶνα. Καὶ τὸ πρᾶγμα εἶνε πολὺ φυσικὸν καὶ λογικόν. Διότι λειτουργία, ἡτις ἐπισήμως κατὰ τοὺς πέντε προηγηθέντας αἰῶνας ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἦτο παραδεδεγμένη καὶ ἐτελεῖτο, λειτουργία, ἡτις ὑπάρχει κατὰ τοὺς μετὰ τὸν ε' αἰῶνα χρόνους καὶ μετ' ὅλην ἀνακηρύσσεται ὑπὸ μεγάλης συνόδου δὲν ἥρδύνατο. νὰ μὴ ὑπάρχῃ κατὰ τὸν ε'. αἰῶνα. Τούναντίον μάλιστα τὴν περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς Λειτουργίας ταύτης κρατίστην ἀπόδειξιν ἔχομεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ κειμένου τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, διότι, ὡς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἀναγραφέντων ἔδειχθη, τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου κατὰ τὸ νῦν σωζόμενον κείμενον αὐτῆς ἀνάγεται εἰς τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, εἰς τὸν δὲ καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ε' αἰῶνας. Κατὰ τὸν ε' αἰῶνα ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς διαμορφώσεως τοῦ πρώτου τμήματος τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, τὸ δὲ τμῆμα τοῦτο ἀναπτυχθὲν κατὰ τὸν ε' αἰῶνα συνεπληρώθη κατὰ τὸν ζ' αἰῶνα. «Οντως δὲ τὸ νῦν σωζόμενον κείμενον τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἀρχεται διὰ διαφόρων εὐχῶν, οἷον τῆς εὐχῆς τῆς προθέσεως «Ἐν πλήθει ἀμαρτιῶν μεμελυσμένον με μὴ ἔξουδενώσῃς Δέσποτα Κύριε ο Θεός ήμῶν...», τῆς εὐχῆς τῆς παραστάσεως «Δοξα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Γίῳ καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι...», τῆς εὐχῆς τοῦ θυμιάματος τῆς εἰσόδου τῆς ἐνάρξεως «Δέσποτα Κύριε Ιησοῦ Χριστέ, ὁ Θεοῦ Λόγε, ὁ ἐκουσίως ἔαυτὸν θυσίαν ἀμωμον ἐπὶ σταυροῦ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ προσαγαγών, ὁ διψυής ἀνθρακὲς τῇ λαβίδι πῶν τοῦ προφήτου χειλέων ἀφάμενος καὶ τὰς ἀμαρτίας αὐτοῦ ἀφελόμενος...», τῆς εὐχῆς τῆς ἐνάρξεως «εὐεργέτα Βασιλεὺ τῶν αἰώνων καὶ τῆς κτίσεως ἀπάσης δημιουργέ...», τῆς

εύχης τοῦ θυμιάματος τῆς εἰσόδου τῆς συνάξεως «ό Θεὸς ὁ προσδεξάμενος "Ἄβελ τὰ δῶρα, Νῶε καὶ Ἀθραὰμ τὴν θυσίαν, Ἀαρὼν καὶ Ζαχαρίου τὸ θυμίαμα, πρόσδεξαι...", τῆς εὐχῆς πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ θυσιαστηρίου «ό Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὁ μεγαλώνυμος Κύριος, ὁ δοὺς ἡμῖν εἰσόδον εἰς τὰ ἅγια τῶν ἀγίων»,» ἔπειται συναπτή, ὁ τρισάγιος ὄμνος καὶ ἡ εὐχὴ «οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων, μακρόθυμε καὶ πολυέλεε...» Αἱ εὐχαὶ αὗται ἔθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν Λατίνων Θεολόγων, ιδίως ὑπὸ τοῦ Bonac, ὡς ἀποστολικῆς προσελεύσεως εἰμὴ κατὰ γράμμα ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, ἀλλὰ βεβαίως δὲν εἶνε δύνατὸν νὰ παραδεχθῶμεν τοῦτο, διότι πρώτιστα πάντων αἱ εὐχαὶ αὗται προϋποτιθέασι τὴν ὑπαρξιν πλήρους ναοῦ Χριστιανικοῦ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, οὐχὶ δὲ τῆς Ἀποστολικῆς ἐποχῆς, ἐν ᾧ τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας δὲν ἐτελεῖτο ἐν ὥρισμένῳ τόπῳ, ἀλλὰ πανταχοῦ, ἔνθα αἱ περιστάσεις ἐπέτρεπον. Ἐάν δὲ ἐτελεῖτο καὶ ἐν τῷ «οἰκῷ», καὶ πάλιν αἱ εὐχαὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου οὐδέλως συμβιβάζονται πρὸς αὐτόν, μὴ ἔχοντα τὰ διάφορα διαμερίσματα ναοῦ, μὴ ἔχοντα βῆμα, λόγου χάριν, καὶ καταπέτασμα. Πλὴν δὲ τούτου αἱ ἀνωτέρω εὐχαὶ παρουσιάζουσι τὴν λειτουργίαν ὡς τι κεχωρισμένον ἀπὸ τοῦ λοιποῦ θρησκευτικοῦ βίου τῶν πρώτων Χριστιανῶν, κεχωρισμένην ἀπὸ τῶν ἀγαπῶν. Ἀνάγονται λοιπὸν εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν, ἀλλ᾽ εἰς τίνα; Τὸ τελευταῖον χρονικὸν ὅριον τοῦ καταρτισμοῦ τῶν εὐχῶν τούτων δὲν δύναται νὰ καθορισθῇ ἐξωτερικῶς, ἐκ μόνου δηλονότι τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ εὐχαὶ αὗται εὑρηνται ἐν ἀντιγράφοις τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ἀναγραμένοις εἰς τὸν ἵ αἰῶνα, σὺ μόνον διότι τὸ ἀντίγραφα ταῦτα ἐλήφθησαν ἐκ προγενεστέρων χειρογράφων τοῦ ζ' καὶ ἡ αἰῶνος, καὶ ἦν διετύπωσαν, ὡς ἐν τοῖς ἔξης θὰ ἴδωμεν, γνώμην ὁ Ἀσσεμάνης καὶ ὁ Α. Δημητριέβσκης, ἀλλὰ καὶ διότι ἐν τινι, λόγου χάριν, ἀντιγράφῳ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Χρυσοστόμου ἀναγραμένῳ εἰς τὸν Θ' αἰῶνα, ὑπάρχει

ἡ μία τῶν ἀνωτέρω εὐχῶν «εὐεργέτα Βασιλεὺ τῶν αἰώνων καὶ τῆς κτίσεως ἀπάστης ὑπηρευργέ...» Ἔπειτα δὲ αὖτὴ τὴν ὑπαρξίας τῶν ἀνωτέρω εὐχῶν ἐν μεταγενεστέροις ἀντιγράφοις οὐδὲν παρέχει δικαιώματα νὰ ὑπολάθωμεν, διτὶ ἡ σύνταξις καὶ ὁ καταρτισμὸς τῶν εὐχῶν ἐγένετο ἀκριβῶς καθ' ὃν χρόνον ἐγράφησαν τὸ ἀντίγραφα. Ἔνεκα πάντων τούτων οἱ ἐπιστήμονες ἀγείρητησαν ἀλλούς τρόπους καθορισμοῦ τοῦ χρόνου καθ' ὃν συνετάχθησαν καὶ εἰσήχθησαν εἰς τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου αἱ εὐχαὶ αὗται. Τινὲς εἰπον, διτὶ αἱ εὐχαὶ αὗται δὲν ἔδύναντο νὰ συνταχθῶσι πρὸ τοῦ δὲ αἰῶνες, διότι εἰσὶ καὶ εὐχαὶ «θυμιάματος», ἡ δὲ χρῆσις αὐτοῦ τότε εἰσήχθη εἰς τὰς τελετὰς τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές, διότι ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων ἦτο εἰσηγμένον τὸ θυμίαμα εἰς τὰς τελετὰς τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὴ κατὰ τὸν δὲ καὶ γ' αἰῶνα ὑπάρχει μαρτυρία περὶ αὐτοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, ὑποδηλοῦντος ἐν τινι χωρίῳ τῶν στρωματέων (Πατρολ. Migne τόμ. 9 σ. 443) τὴν χρῆσιν τοῦ θυμιάματος. «Οθεν τινὲς φρονοῦσιν διτὶ ἡ ὑπαρξία τῶν ἀνωτέρω εὐχῶν ἐν τῇ Λειτουργίᾳ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου συμπίπτει πρὸς τὸν χρόνον, καθ' ὃν κατηργεῖτο ἡδη ἐν τῇ Λειτουργίᾳ ταῦτῃ τὸ τμῆμα τῶν εὐχῶν καὶ δεήσεων ὑπὲρ τῶν Κατηχουμένων, τῶν ἐνεργουμένων, καὶ μετανοούντων. Οὕτω δὲ διεσώθη οὕτως εἰπεῖν ἐν ταῖς εὐχαῖς ταύταις ἀπῆχησις τοῦ καταργηθέντος τμήματος, ἐν τῇ εὐχῇ λόγου χάριν, «ό Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὁ μεγαλώνυμος Κύριος...» ὑπάρχει ἀπῆχησις τῶν εὐχῶν ὑπὲρ τῶν Κατηχουμένων καὶ τῶν μετανοούντων, ἐν δὲ τῇ εὐχῇ «οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων, μακρόθυμε καὶ πολυέλεε καὶ ἀληθινὲ Κύριε...» ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων. Τοιοῦτο συμπέρασμα ἔξαγουσιν ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως τῶν εὐχῶν τούτων πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς Λειτουργίας τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, ἔνθα διεσώθη τὸ ἐν τῇ Λειτουργίᾳ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου καταργηθὲν τμῆμα. Ἀλλὰ καὶ καθ' ἔσυτάς αἱ ἀνωτέρω εὐχαὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου μαρτυροῦσιν, διτὶ αὗται συνετάχθησαν καθ' ὃν χρόνον κατηργήθησαν ιδίως αἱ ὑπὲρ

τῶν Κατηχουμένων εὐχαῖ, καθ' ὃν χρόνον αἱ αὐταὶ διὰ πάντας τοὺς πιστοὺς ἔδει ν' ἀπαγγέλλωνται εὐχαῖ καὶ δεήσεις, δὲν ἥτο δὲ ἀνάγκη ν' ἀπαγγέλλωνται ιδιαίτεραι εὐχαῖ ὑπὲρ τῶν Κατηχουμένων. Ἐκ τούτου ἔξηγεται καὶ τὸ ἐναπολειφθὲν ἐν τῷ τυπικῷ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως τῷ ἀναγράφοντι τὰ κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου λείψανον τοῦ ἐν αὐτῇ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὑπάρχοντος τμῆμάτος τῶν εὐχῶν ὑπὲρ τῶν Κατηχουμένων «Ἡ ἀκολουθία τῆς θείας Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου Ἀποστόλου καὶ Ἀδελφοθέου ἐπιτελεῖται εἰς τὴν ἄγιαν Σιάν σύτως· ἀλλάσσει ὁ Πατριάρχης καὶ σὶ Μητροπολῖται καὶ σὶ Ἐπίσκοποι καὶ σὶ Πρεσβύτεροι καὶ σὶ Διάκονοι καὶ γίνεται εἰσόδος σύτως. Ἰστανται σὶ φάλται ἔμπροσθεν τοῦ ιερατέος καὶ ἀρχεται ὁ Ἀρχιδιάκονος λέγων φωνῇ ἐντόνῳ·

Πορεύεσθε οἱ ἀπολυθέντες

καὶ ὁ δεύτερος

Οἱ ἀπολυθέντες πορεύεσθε

καὶ ὁ τρίτος

“Οσοι Κατηχούμενοι πορεύεσθε

Καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοὶ τότε καὶ φάλται σὶ ιστάμενοι φάλλουν τὸ ‘Ο μονογενῆς Γίδες καὶ Δόγος τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ὅτε εἰσέλθωμεν εἰς τὸ ιερατεῖον εὐθὺς σὶ φάλται Δόξα Πατρὶ... ‘Ο Διάκονος συναπτήν, ‘Ο ιερεὺς ἐκφώνως, “Οτι ἄγιος εἰ...” Κατὰ μὲν τὸν Α. Δημητριέβσκην σύτως ἥρχετο καὶ ἐτελεῖτο ἡ Λειτουργία τοῦ ἄγιου Ἰακώβου κατὰ τὸν Β'. καὶ ί. αἰῶνα κατὰ δὲ τὸν Α. ΙΙ. Κεραμέα καὶ εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν, μέχρι τοῦ ιδ'. αἰῶνος. ‘Ἄλλὰ καὶ ἐν τοῖς νῦν σωζόμενοις ἀντιγράφοις τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου πρὸ τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας ὑπάρχει σχετική τις ἐκφώνησις ὡς «Μή τις τῶν Κατηχουμένων μή τις τῶν ἀμυήτων μή τις τῶν μὴ δυναμένων ἥμιν συνδεθῆναι. ‘Ἄλλήλους ἐπίγνωτε· τὰς θύρας». “Ωστε ἡ ἀρχὴ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου ἐδήλου νῦν, ὅτι ἔλιξαν αἱ εὐχαῖ ὑπὲρ τῶν Κατηχουμένων καὶ ἀρ-

χεται ἡ κυρίως λειτουργία τῶν πιστῶν. Δὲν ὑπῆρχε πλέον ἡ διαίρεσις τῆς Λειτουργίας εἰς λειτουργίαν τῶν Κατηχουμένων καὶ εἰς λειτουργίαν τῶν πιστῶν, ἡ Λειτουργία ἀρχεται ἀπὸ τῶν εὐχῶν ὑπὲρ τῶν πιστῶν. Ως τοιαῦται πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν αἱ ἀνωτέρω προσαχθεῖσαι εὐχαῖ καθά καὶ ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν φαίνεται. ‘Ἐν τῇ εὐχῇ, λόγῳ χάριν, τῇ ἀρχεμένῃ διὰ τῶν λέξεων «‘Ο Θεὸς ὁ παντοκράτωρ καὶ μεγαλώνυμος Κύριος...» ‘Ο ιερεὺς εὕχεται ἀπὸ μέρους τῶν πιστῶν «ἴκετεύμεν καὶ παρακαλοῦμεν τὴν σὴν ἀγαθότητα, ἐπειδὴ ἔμφασις καὶ ἐντροπεί ἔσμεν μέλλοντες παρεστάναι τῷ ἀγίῳ σου θυσιαστηρίῳ ἐξαπόστειλον ἐφ’ ἡμᾶς ὁ Θεὸς τὴν χάριν σου τὴν ἀγαθὴν καὶ ἀγίασον ἡμῶν τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα καὶ τὰ πνεύματα καὶ ἀλλειώσον τὰ φρονήματα ἡμῶν πρὸς εὔσεβειαν, ἵνα ἐν καθαρῷ συνειδόστι προσφέρωμέν σοι δῶρα, δόματα, καρπώματα εἰς ἀθέτησιν τῶν ἡμετέρων πλημμελημάτων καὶ εἰς ἴλασμὸν παντὸς τοῦ λαοῦ σου...» Συνετάχθη λοιπὸν τὸ πρῶτον τμῆμα τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου περὶ τὸ τέλος τοῦ ε'. αἰῶνος, ὡς σὶ πλοιόντος τῶν ἐπιστημόνων φρονοῦσιν, ἥτοι καθ' ὃν χρόνον κατηργήθη τὸ τμῆμα τῆς Λειτουργίας τῶν Κατηχουμένων. Εύνότον ὅμως ὅτι τινὲς τῶν εὐχῶν τοῦ ὑπ' ὅψει ἡμῶν τμῆματος κατηρτίσθησαν κατὰ τὸν σ' αἰῶνα, ἔτεραι δὲ κατὰ τὸν ζ'. αἰῶνα, διότι μετὰ τὰς ἀνωτέρω ἀναγραφείσας εὐχὰς ἐπακολουθεῖ ἡ εὐχὴ τοῦ τρισαγίου ὑμνου, ἥτις βεβαίως εἰσήχθη εἰς τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἄγιου Ἰακώβου περὶ τὰ μέσα τοῦ ε'. αἰῶνος, ὅτε εἰσήχθη εἰς τὴν Λειτουργίαν ὁ τρισάγιος ὑμνος, ἀλλ' ἡ εὐχὴ ἡ συνδεύουσα τὸν ὑμνον «‘Ο μονογενῆς Γίδες καὶ Δόγος τοῦ Θεοῦ» δὲν ἥδυνατο νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἄγιου Ἰακώβου πρὸ τῶν μέσων τοῦ σ'. αἰῶνος. “Οτι δὲ τὸ ὅλον τμῆμα τῆς ἀρχῆς τῆς Λειτουργίας τοῦ ἄγιου Ἰακώβου δὲν ἥδυνατο νὰ καταρτισθῇ πέρα τοῦ ζ'. αἰῶνος ἀποδεικνύει εὐφεστάτη παρατήρησις τοῦ Α. Πετροβσκη (σελ. 51) ὅτι ὁ μὲν Μάξιμος ὄμολογητής ἐν τῇ Μυσταγωγίᾳ αὐτοῦ (Πατρολ. τεμ. 91 σελ. 657 ἐξ.) περιγράφει τὴν ἀρχὴν τῆς Λειτουργίας ὅποια

παρίσταται ἐν τῇ Λειτουργίᾳ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου δηλονότι ἄνευ τῆς συμβολικῆς αὐτῆς σημασίας καὶ ἄνευ τῆς προσαρμογῆς αὐτῆς εἰς τὸν κατὰ τὸν η'. αἰῶνα καταρτισθέντα τελετουργικὸν τύπον τῆς «προσκομιδῆς» ὁ Πατριάρχης δὲ Κωνσταντινουπόλεως Γερμανὸς ἐν τῇ ἔρμηνειᾳ τῆς Λειτουργίας τοῦ η'. αἰῶνος (Πατρολ. τόμ. 98 σελ. 384 ἔξ.) περιγράφει τὸ πρῶτον αὐτῆς τμῆμα φέρον ἥδη συμβολικὸν χαρακτήρα καὶ προσαρμοζόμενον εἰς τὴν τελετὴν τῆς προσκομιδῆς, ὡς ἐννοοῦμεν αὐτὴν σήμερον. «Ωστε τὸ μέχρι τοῦ τρισαγίου ὑμνου καὶ τῆς μετ' αὐτοῦ συνδεομένης εὐχῆς τμῆμα τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου κατηρτίσθη κατὰ τὸν σ'. καὶ ζ'. αἰῶνα καὶ εἰσήχθη εἰς αὐτὴν μόνον καὶ μόνον διότι ἦτο ἐν χρήσει εἰσέτι ἡ λειτουργία αὕτη καὶ ἐτελεῖτο. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐμφράθη καὶ τὸ ἐφεξῆς τμῆμα, ἡ ἀνάγνωσις τῶν Γραφῶν καὶ ἡ μεγάλη εἰσοδος, τότε εἰσήχθη καὶ ὁ χερουβικὸς ὑμνος καὶ τὸ σύμβολον τῆς πίστεως. Ἐπαναλαμβάνομεν, διτὶ μόνος λόγος ἔξηγῶν τὰς προσθήκας ταύτας εἴνε τὸ γεγονός διτὶ ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου εἰσέτι ἐτελεῖτο, παρακολουθοῦσα τὴν δογματικὴν καὶ τελετουργικὴν ἀνάπτυξιν τῆς. Ἐκκλησίας ἐπλουτίζετο ἔχαστοτε διὰ νέων εὐχῶν καὶ ὑμνων, μὴ ἀποβάλλουσα ὅμως τὰς ἀρχικὰς αὐτῆς βάσεις, διπού δὲ τοῦτο ἦτο δυνατὸν καὶ τοὺς παλαιοὺς αὐτῆς τύπους. Οὕτω, λόγου χάριν, ἀντικαθίσταται μὲν ἐν αὐτῇ τὸ τμῆμα τῆς Λειτουργίας τῶν Κατηχουμένων, ἀλλὰ μօρφοῦται ἔτερον τμῆμα εὐχῶν ὑπὲρ τῶν πιστῶν, χωρὶς νὰ εἰσαχθῇ εἰς αὐτὴν ἡ τελετὴ τῆς προσκομιδῆς, ἥτις κατὰ τὸν η'. καὶ θ'. αἰῶνα προσετέθη εἰς τὰς Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἀγίου Χρυσοστόμου, εἰσάγεται εἰς τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου κατὰ τὸν σ'. αἰῶνα ἡ τελετὴ τῆς μεγάλης εἰσόδου μετὰ τῆς συμβολικῆς αὐτῆς σημασίας, παραμένοντιν ὅμως ἐν αὐτῇ αἱ παλαιταται εὐχαὶ «τῆς προσκομιδῆς τοῦ ἀγίου Ἰακώβου» ἥτις τῆς προσφορᾶς τῶν τιμίων δώρων ὑπ' αὐτῶν τῶν πιστῶν, αἱ προπαρασκευαστικαὶ πρὸς τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας. Καὶ ἐνῷ τὸ μέχρι τῆς τελέσεως τοῦ

μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας τμῆμα ἐν τοῖς ἀρχαιοτάταις χρόνοις ἀπηρτίζετο μόνον ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Γραφῶν, τῶν εὐχῶν ὑπὲρ τῶν Κατηχουμένων καὶ τῶν μετανοούντων, τῆς ἐν τῇ νῦν σωζομένη Λειτουργίᾳ μετὰ τὸ σύμβολον ἀρχαιοτάτης ἐκτεγοῦς δεήσεως «Σῶσον ἐλέησον οἰκτείροσον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς ὁ Θεὸς τῇ σῇ χάριτι . . .» καὶ ἐκ τῶν εὐχῶν τῆς «προσκομιδῆς», ἥδη κατὰ τὸν σ'. καὶ ζ'. αἰῶνα καταπλουτίζεται διὰ νέων εὐχῶν καὶ νέων τύπων. Τὸ κύριον τμῆμα τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ἡ τέλεσις τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας καὶ ἡ κενωνία τῶν ἀχράντων μυστηρίων, παραμένει σχεδὸν ἀβικτον ἐν ταῖς βάσεσιν αὐτοῦ, ὑποστὰν μόνον τὴν ὑπὲρ τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἀγίου Χρυσοστόμου συντόμευσιν, περὶ τὰς εὐχάς, μετὰ δὲ τὸν σ'. καὶ ζ'. αἰῶνα σύσιωδεις μεταβολὰς ἐν τῇ Λειτουργίᾳ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου δὲν παρατηροῦμεν καὶ ἐὰν δὲ ποτέ τις προσθήκῃ ἐν τῷ μέλλοντι ἐγένετο, αὕτη ἦτο κοινὴ καὶ διὰ τὰς λοιπὰς Λειτουργίας. Οὕτω, λόγου χάριν, κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα προσετέθη εἰς τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, δπως καὶ εἰς τὴν τοῦ Μ. Βασιλείου τὸ «Ἐπὶ σὸν χαίρε Κεχαριτωμένη πᾶσα ἡ κτίσις . . .». Αὕτη πάλιν ἡ προσθήκη μαρτυρεῖ, διτὶ ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἔξηκολούθει καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον ἐνιαχοῦ νὰ τελῆται, πολλῷ δὲ πλέον ἔξηκολούθει νὰ τελῆται ἐν Ιεροσολύμοις καθὰ ὑποδειχνύει, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ἡ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀγίου Εὐθύμιου μαρτυρία. «Οτι δὲ ἐτελεῖτο καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς λόγου χάριν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ, σύδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, διότι ἐκεῖ ἐτελεῖτο εἰς πολὺ μεταγενεστέραν ἔτι ἐποχήν. Ἡτο δὲ γνωστὴ ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ὡς τοιάντη, καθ' ὅλην τὴν Ὁρθόδοξην Ἐκκλησίαν. Ταιαύτην πληρεφορίαν διαβλέπουσι τινες ἐν τῇ κατὰ τοῦ Νεστερίου μομφῇ τοῦ Λεοντίου τοῦ Βύζαντιου γράφοντος «Τολμᾶ καὶ ἐτέρον κακὸν τῶν εἰρημένων οὐ δεύτερον. Ἀναφορὰν γὰρ σχεδίαζει ἐτέραν παρὰ τὴν πατρόθεν ταῖς ἐκκλησίαις παραδεδομένην, μήτε τὴν τῶν Ἀποστόλων αἰδεσθεῖς μήτε δὲ τὴν τοῦ Μ. Βασιλείου, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι

ματι συγγραφεῖσαν, λόγου τινὸς κρίνων ἀξίαν» (Πατρολ. Migne τέμ. 86 σ. 1308). ‘Ο Λεόντιος ἔγραψε τ’ ἀνωτέρῳ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ ἀγίου Σάββα μονάζων, ἐφ’ ὃ καὶ «Τεροσολυμίτης» ἐκλήθη, ὥστε ἀδύνατον γὰρ μὴ εἶχεν ἐν τοῖς ἀνωτέρῳ ὑπ’ ὅφει τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου. ‘Ομιλεῖ περὶ ὠρισμένης Λειτουργίας Ἀποστολικῆς καὶ ἀναμφιβόλως δὲν εἶχεν ὑπ’ ὅφει τὴν τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, διότι αὕτη κατὰ τὸν σ’. καὶ ζ’. αἰῶνα οὐδόλως ἐτελεῖτο οὐδ’ εἰσῆλθε κανεὶς εἰς τὸν δ’. αἰῶνα. Καὶ ὅμιλεται ὁ Λεόντιος περὶ Λειτουργίας ὠρισμένης μὲν, τοῖς πᾶσι δὲ γνωστῆς καὶ ὑφ’ ἀπάντων ἀποδεκτῆς οὖσης, συσχετίζει δὲ πρὸς αὐτὴν τὴν τοῦ ἀγίου Βασιλείου, ὡς ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι συγγραφεῖσαν. ‘Ομιλεῖ περὶ παγκοίνως γνωστῆς Λειτουργίας τῆς τοῦ ἀγίου Ἰακώβου.

στ’) “Οτι τοῦτο δὲν εἶναι ὑπερβολὴ ἀποδεικνύει τὸ γεγονός ὅτι καὶ μετὰ πολλὰς ἑτῶν δεκαετηρίδας ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἀνακηρύσσεται ὑπὸ τῆς Πενθέκτης Συνόδου. Ἡλθεν εἰς γνῶσιν αὐτῆς, ὅτι ἐν τῇ τῶν Ἀρμενίων χώρᾳ οἷνον μόνον μετεχειρίζοντο ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς θείας εὐχαριστίας ὕδωρ αὐτῷ μὴ μιγνύντες, παρηρμήγευον δ’ ἐν τούτῳ χωρίον τι τοῦ ἀγίου Χρυσοστόμου, ὡς ἀνατρέποντος δῆθεν τὴν τοῦ ὕδατος προσαγωγὴν ἐν τῇ Ἱερᾷ Θυσίᾳ. Ἡ Σύνοδος ἔξηγήσασα δρῦῶς τὸ παρερμηνεύσμενον χωρίον καὶ προσαγαγοῦσα ἀπόδειξιν ἐκ τῆς Λειτουργίας αὐτοῦ ἐπάγεται «Καὶ κατὰ πᾶσαν δὲ Ἐκκλησίαν, ἔνθα σὶ πνευματικοὶ φωστήρες ἐξέλαμψαν, ἡ θεόσδοτος αὐτῇ ταῦτις κρατεῖ. Καὶ γὰρ καὶ Ἰάκωβος ὁ κατὰ σάρκα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀδελφός, ὃς τῆς Ιεροσολυμιτῶν Ἐκκλησίας πρῶτος τὸν θρόνον ἐπιστεύθη καὶ Βασίλειος ὁ τῆς Καισαρέων Ἀρχιεπίσκοπος, οὗ τὸ κλέος κατὰ πᾶσαν τὴν Οικουμένην διέδραμεν, ἔγγράφως τὴν μυστικὴν ἡμῖν Ἱερουργίαν παραδεδώκτες, οὕτω τελεῖν ἐν τῇ θείᾳ Λειτουργίᾳ ἐξ ὕδατος τε καὶ οἷνοι τὸ ἱερὸν ποτήριον ἐκδεδώκασι.» Τὸ ὑποδεικνύμενον ἐν τῷ 32 τούτῳ κανόνι χωρίον τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου εἶναι πληρέστερον τοῦ τῆς Λειτουργίας

τοῦ Μ. Βασιλείου, ἔχει δὲ ὡς ἔξῆς «Ωσαύτως μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λαβὼν ποτήριον καὶ κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀναδειξας σοὶ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ καὶ εὐχαριστήσας, εὐλογήσας, ἀγιάσας, πλήσας Πνεύματος ἀγίου μετέδωκε τοῖς ἀγίοις καὶ μακαρίοις αὐτοῦ μαθηταῖς εἰπών....» Ἀλλὰ πῶς πρέπει νὰ ἔξηγήσωμεν τὸν κανόνα τῆς Πενθέκτης Συνόδου; Εἰδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν τὸν ισχυρισμὸν ὅτι ἡ Σύνοδος δὲν ἐννοεῖ ὅτι πράγματι συνέγραψε Λειτουργίαν τινὰ δὲ ἄγιος Ἰάκωβος, ἀλλ’ ὅτι ἔχει ὑπ’ ὅφει τὴν ἐν Ιεροσολύμοις ἐν χρήσει οὐσαν τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου Ιεροσολύμων περιγραφεμένην, ἷτις κατ’ ἀρχὴν ἀνήχθη εἰς τὸν Ἀδελφόθεον. Συμπληροῦντες τὰ ἔκει λεχθέντα ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ισχυρισμοῦ τούτου παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ Πενθέκτη Σύνοδος ἔχει ὑπ’ ὅφει τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ὡς αὐτῇ ἐσώζετο κατὰ τὸν ζ’ αἰῶνα, καὶ ὡς σώζεται, μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ἐξ αὐτοῦ τοῦ νῦν σωζόμενου κειμένου τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου παραλαμβάνει τὸ ἐπιχειρηματικόν της. Ἔπειτα δὲ ἡ ἔκφρασις τῆς Συνόδου «ἔγγράφως... παραδεδώκτες» ἀναφέρεται οὐ μόνον εἰς τὸν ἄγιον Ἰάκωβον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἄγιον Βασίλειον, διὰ της σημαίνει διὰ τὸν πρῶτον σημαίνει καὶ διὰ τὸν δεύτερον. “Ωστε δυοῖν θάτερον ἡ ἡ Σύνοδος ἐπίστευεν ὅτι δὲ ἄγιος Ἰάκωβος, ὅτις ἦτο οὐ μόνον Ἀπόστολος ἀλλὰ καὶ Ἐπίσκοπος πρῶτος τὸν θρόνον τῆς Ἐκκλησίας Ιεροσολύμων πιστευθεὶς, ἔγραψε Λειτουργίαν, τούτεστιν ὅτι καὶ γραπτῶς καθώρισε τὰς βάσεις αὐτῆς καὶ τὸν σκελετὸν ἡ, ὡς ἀλλαχοῦ ἔξηγήσαμεν, ἔχουσα ὑπ’ ὅφει τὴν γραπτὴν αὐτοῦ ἡδη Λειτουργίαν ἔξεφράσθη ὡς ἔξεφράσθη καὶ ὡς ἔκφραζεται, εἰσέτι μέχρι σήμερον ἡ Ἐκκλησία. Ωςπρὸς τὸ ὑπὸ ἔξετασιν ζήτημα ἡ μαρτυρίατῆς ἀγίας ταύτης Συνόδου εἶναι πολυτιμοτάτη διότι δι’ αὐτῆς, ἐν τέλει τοῦ ζ’ αἰῶνος, διαχόστοι εἰκοσι ἐπτὰ ἄγιοις Ἐπίσκοποι καὶ Πατέρες, ἐν οἷς οἱ Πατριάρχαι Παῦλος Κ)πόλεως, Πέτρος· Ἀλεξανδρείας, Γεώργιος Ἀντιοχείας καὶ Ἀναστάσιος Ιεροσολύμων, διακηρύτουσι τὴν ὑπαρξίν τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ὡς ἐπι-

τήμως ἀνεγνωρισμένης Λειτουργίας τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, ἥτις οὐχὶ ἀνήχθη εἰς τὸν ἄγιον Ἰάκωβον ἀλλὰ κατήχθη ἐξ αὐτοῦ, διότι αὐτὸς διετύπωσε καὶ καθώρισεν αὐτὴν. "Οτι δὲ ἡ Σύνοδος εἶχεν ὑπ' ὅψει τὴν νῦν σωζόμενην Λειτουργίαν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, διότι ἡ νῦν σωζόμενη Λειτουργία, ὡς ἀπεδείξαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, προσέλαβεν ἦδη τὴν δριστικὴν αὐτῆς διαμόρφωσιν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Πενθέκτης Συνόδου. "Ἐτι μείζων καὶ σπουδαιοτέρα ἀπόδειξις εἶνε τὸ γεγονός διότι αὐτὴν τὴν νῦν σωζόμενην Λειτουργίαν οὐ μόνον μέχρι τοῦ ζ' αἰῶνας, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν ζ' αἰῶνα ἐτέλει ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων ἐκτάκτως. Ἀδύνατον νὰ ὑποθέσωμεν διότι ἡ μὲν Σύνοδος εἶχεν ὑπ' ὅψει τὴν ἀληθῆ Λειτουργίαν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, ἡ δὲ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων, ἥτις ὁ Πατριάρχης παρεκάθητο ἐν τῇ Συνόδῳ, ἤγγει αὐτὴν καὶ ἐτέλει ἀλληγ τινὰ ὑποσολιματαν καὶ φευδεπίγραφον. Διότι ἐπαναλαμβάνειν διότι καὶ ἀνωτέρω ὑπεδείξαμεν, διότι ἡ Σύνοδος δὲν ἔχει ἀπλῶς ὑπ' ὅψει τὴν ἐν ταῖς Κατηχήσεσι τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Λειτουργίαν, διότι ἀλλως τε ἐν αὐτῇ δὲν ὑπάρχει τὸ εἰς ἀπόδειξιν κατὰ τῶν Ἀρμενίων προσαγόμενον χωρίον, ἀλλ' ὡρισμένην πλήρη Λειτουργίαν. Τίς δὲ θὰ ἐπόλμα ποτὲ νὰ ισχυρισθῇ, διότι κατὰ μὲν τὸν ζ' αἰῶνα ἀλληγ ἐτέλει Λειτουργίαν ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων, μετὰ τρεῖς δὲ αἰῶνας, ὅπότε ἐμφανίζεται τὸ μέχρις ἡμῶν διασωζόμενον ἀρχαιότερον τῶν ἀντιγράφων, ἀποβαλοῦσα τὴν γνησίαν αὐτῆς Λειτουργίαν ἐδέχθη τὴν νῦν ὑποσολιματαν καὶ φευδεπίγραφον; Καὶ ἀδύνατον τοῦτο καὶ ἀτοπον. "Ωστε ἡ πληροφορία τῆς Πενθέκτης Συνόδου εἶνε πολυτιμοτάτη ὑποδεικνύσυστα διότι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀνέκαθεν ἀνεγνώριζε τὴν νῦν σωζόμενην Λειτουργίαν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, ὡς Λειτουργίαν αὐτοῦ, ὡς γνησίαν Λειτουργίαν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, ἥτις παραδοθεῖσα αὐτῇ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἐτελεῖτο ἐν αὐτῇ, πρότερον μὲν ταχτικῶς ὑστερον δὲ ἐκτάκτως, προσλαμβάνουσα ἔκαστοτε νέας εὐχᾶς καὶ κέαν δογματικὴν φρασεολογίαν. "Οπως δὲ αἱ νέαι εὐχαὶ καὶ ἡ

νέα δογματικὴ φρασεολογία τῶν Λειτουργιῶν τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἀγίου Χρυσοστόμου οὐδέλως παρήλλαξαν τὰς ἀρχικὰς αὐτῶν βάσεις, καὶ εἴμεθα πεπεισμένοι σήμερον διότι αἱ ἐπ' ὄντας αὐτῶν Λειτουργίας εἰς αὐτοὺς ἀνήκουσιν, σύτῳ καὶ περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου δέον νὰ ὅμεν πεπεισμένοι διότι ἐν αὐτῇ ἔχουμεν τὴν γνησίαν καὶ οὐχὶ ὑποσολιματαν, ἀληθῆ οὐχὶ δὲ φευδεπίγραφον Λειτουργίαν. Ὕποσολιματα καὶ φευδεπίγραφος θὰ ἦτο αὐτη ἐὰν μὴ ἦτο ἐκείνη, ἢν παρέδωκεν ὁ ἄγιος Ἰάκωβος καὶ ἥτις ἐπὶ αἰῶνας ὅλους τελουμένη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν Ἱεροσολύμων ἐν αὐτῇ ἀνεπτύχθη καὶ διεμορφώθη.

ζ') Προχωρήσωμεν εἰς τοὺς ἐφεξῆς αἰῶνας. Εἶνε ἀληθὲς διότι κατὰ τὸν ζ' καὶ θ' αἰῶνα σπανίζουσιν αἱ περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου πληροφορίαι, μόλις δὲ ἐν τινὶ ἀνωνύμῳ συγγράμματι τοῦ ζ' αἰῶνος περὶ αἱρέσεων γίνεται μνεῖα περὶ αὐτῆς. 'Αλλ' ἐντὸς διλίγου σχετικῶς χρόνου ἐμφανίζεται διλόκληρος ἡ Λειτουργία μάρτυς τῆς ὑπάρχεως αὐτῆς ἀναμφισβήτητος, ἀρχεῖ δὲ ἀπλῶς νὰ σημειώσωμεν, διότι Λειτουργία, ἥτις ἐτελεῖτο κατὰ τοὺς προηγουμένους καὶ ἐπομένους αἰῶνας ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ τελῆται—καὶ πρόκειται περὶ ἐκτάκτου τελέσεως—κατὰ τὸν ζ' καὶ θ' αἰῶνα. 'Ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Μεσσήνης ἐν Σικελίᾳ σώζεται χειρόγραφον τοῦ ι. αἰῶνος (Codex Messanensis) περιέχον ἀντίγραφον τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου. 'Ομοία πρὸς αὐτὸ ἀντίγραφα σώζονται ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων ὑπ' ἀριθμ. 476 καὶ ἐν τῇ τοῦ δρους Σινᾶ ὑπ' ἀριθμ. 1039 καὶ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ ἐν ἀγίῳ "Ορει Χιλιανδαρίου Μοναστηρίου. 'Ἐκ τοῦ ἀντιγράφου τούτου ἐξέδωκαν τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ὁ Ἀσσεμάνης, ὁ Swainson καὶ ὁ ἀσθόμιος Μητροπολίτης Ζακύνθου Διονύσιος Λάτας. Τινὲς ἐνόμισαν, διότι τὸ χειρόγραφον περιέχει ἀντίγραφον τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγ. Ἰακώβου, ὃς αὐτῇ ἐτελεῖτο κατὰ τὸν ζ' ἡ η αἰῶνα ἐν τῷ δρει Σινᾶ, τὴν δὲ γνώμην ταύτην μετὰ τὸν Ἀσσεμάνην ὑπεστήριξε καὶ ὁ κ. Α. Δημητριέσκης, ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ τυπικοῦ τοῦ Ναοῦ τῆς

Αναστάσεως, δοτις πρὸς τῷ ἐπιχειρήματι τοῦ πρώτου, διὶ τὸ ἐν λόγῳ ἀντίγραφὸν τῆς Λειτουργίας ταύτης μνημονεύει μοναχῶν φονευθέντων «ἐν τῷ ἀγίῳ ὅρει Σινᾶ καὶ ἐν τῇ Ραιθῷ» καὶ διὶ δὲν μνημονεύει τῆς ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, προσέθετο καὶ ἔπερον ἐπιχειρημα, διὶ ἐν τῷ μνημοσύνῳ τῶν Αὐτοκρατόρων μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦντος μνημονεύεται ὁ Κωνσταντῖνος, διέρ οὐαὶ ἔφερον τέσσαρες Βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τοῦ 641 μέχρι τοῦ 791 ἀπὸ τοῦ ζ' μέχρι τοῦ θ' αἰῶνος. Ἀλλ' ὁ Πετρόβσκης (σ. 47) μὴ συμφωνῶν τῇ γνώμῃ ταύτῃ ὑποδεικνύει, διὶ ἐν τῷ χειρογράφῳ, μετὰ τὸ μνημόσυνον τῶν ἀνωτέρω Βασιλέων, ἐπακολουθεῖ καὶ μνημόσυνον τῶν διαδόχων αὐτῶν «Μνήσθητι Κύριε καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς εὔσεβῶς βασιλευσάντων». Ἀλλὰ κατ' ἀρχὴν δὲν δύναται εὕτω πως νὰ καθορισθῇ ὁ χρόνος τῆς χριστεως τοῦ πρωτογράφου, ἵξει δὲν τὸ ἐν λόγῳ ἀντίγραφον ἐγένετο, ἐπειδὴ, ἐὰν λόγου χάριν, ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον ἐννοηθῇ ὁ Κωνσταντῖνος γ' (641—668), τότε τὸ πρωτόγραφον ἀνάγεται εἰς τὸν ζ' αἰῶνα, ἐὰν δὲ πάλιν ὑπονοηθῇ ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος (780—791), τότε τὸ πρωτόγραφον ἀνάγεται εἰς τὸν ἐπεξῆς αἰῶνα. Ἐπειτα δὲ ἐν παντὶ ἀντιγράφῳ τοῦ πρωτογράφου τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγ. Ἰακώβου ἐπειρέπετο προσθήκη περὶ τὸ μνημόσυνον τῶν Πατριαρχῶν καὶ τῶν Βασιλέων, ἐπειδὴ δεν ἔπαινεν ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγ. Ἰακώβου ἐκτάκτως τελουμένη. Οὕτω, λόγου χάριν, ἐκτὸς τῶν «Διακονικῶν τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου», »ἄτινα σώζονται ἐν τῷ ὑπὸ ἀριθμ. 1040 χειρογράφῳ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ ὄρους Σινᾶ, σώζονται καὶ «Διπτυχα», »ἄτινα δημοσιεύει ὁ Brichtman καὶ ἐν οἷς ὑπάρχει μνημόσυνον τῶν Πατριαρχῶν καὶ Βασιλέων «Ὑπὲρ σωτηρίας, εἰρήνης, ἐλέους, ἀγάπης, διαμονῆς καὶ ἀντιλήψεως τοῦ ἀγίου Πατρὸς ἡμῶν Νικηφόρου τοῦ Πατριάρχου Ιεροσολύμων (Πρόκειται περὶ Νικηφόρου τοῦ Β' κατὰ τὸ 1166 πρᾶτος Le Quien Orientis Christianus T. II. p. 269. I, 487. 759. III, 503) καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀγίων μεγάλων οἰκουμενικῶν δρθεδοξῶν τριῶν Πατριαρχῶν Λουκᾶ

Κωνσταντινουπόλεως (εἰνε ὁ Λουκᾶς Χρυσοβέργης 1156—1168 ἢ 1169) Σωφρονίου Ἀλεξανδρείας (Σωφρόνιος ὁ Β' περὶ τὸ 1166) Ἀθανασίου Ἀντιοχείας (σύγχρονος) Πέτρου τε τοῦ παναστού Πατρὸς ἡμῶν καὶ Ἀρχιεπισκόπου (ἐπίστρης σύγχρονος Ἀρχιεπίσκοπος τοῦ ὄρους Σινᾶ) καὶ λοιπῶν ὅσιων Πατέρων...» ἢ περαιτέρω «Τῶν ἀγίων Πατέρων ἡμῶν καὶ Ἀρχιεπισκόπων τῶν ἀπὸ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου τοῦ Ἀποστόλου καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου καὶ πρώτου τῶν ἀρχιεπισκόπων μέχρις Εὐθυμίου Συμεὼν καὶ Ἰωάννου ταύτης τῆς ἀγίας Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν πόλεως.» Περαιτέρω τὸ μνημόσυνον τῶν Βασιλέων «Καὶ τῶν εὐσεβῶν καὶ πιστῶν Βασιλέων Κωνσταντίνου, Ἐλένης, Θεοδόσιου τοῦ Μεγάλου, Μαρκιανοῦ, Βασιλείου, Κωνσταντίνου, Ρωμανοῦ, Μιχαὴλ μοναχοῦ, Ιωάννου καὶ Εἰρήνης, Ἀλεξίου καὶ Εἰρήνης καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς εὔσεβῶς βασιλευσάντων». ὑπὸ τὸν Ἀλέξιον ἐννοεῖται ὁ Ἀλέξιος Α' ὁ Καμνηνὸς 1081—1118. Εἰς ἀντίγραφον τοῦ ιγ' αἰῶνος ἐπετρέποντο προσθῆκαι τοῦ ἀπαραλλάκτου κατὰ τὰ ἀλλὰ πρωτογράφου τοῦ ι' αἰῶνος. Εἰς κύρωσιν τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων ἡμῶν ἔρχεται αὐτὸς τὸ χειρόγραφον τῆς Μεσσήνης, οὗτον τὸ πρωτόγραφον φαίνεται διὶ ἀνήκεν ἢ εἰς τὸ Κεντρικὸν καὶ Μέγα Μοναστήριον τῆς Ἀγιοταφικῆς Ἀδελφότητος («μνήσθητι Κύριε καὶ τῆς ἀγίας Μονῆς ταύτης») ἢ εἰς ἔτερόν τι Μοναστήριον τῆς Ιερουσαλήμ. Ἐν αὐτῷ τὸ μνημόσυνον τῶν Πατριαρχῶν ἔχει ὡς ἔξῆς «ἐν πρώτοις μνήσθητι Κύριε τοῦ ἀγιωτάτου πατρὸς καὶ πατριάρχου τοῦ (Δεῖνος) τῆς ἀγίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν πόλεως καὶ τῶν αὐτῷ ἀγίων τεσσάρων οἰκουμενικῶν δρθοδόξων πατριαρχῶν Βενεδίκτου Ρώμης, Νικολάου Κωνσταντινουπόλεως, Ἀγαπίου Ἀντιοχείας καὶ Ἡλία τῆς Μεγάλης πόλεως Ἀλεξανδρείας.» Σύγχρονος πατριάρχης Ιεροσολύμων εἰνε ὁ Όρεστης (986—1004) ὑστερὸν τῶν λοιπῶν μνημονευομένων Νικολάου Κωνσταντινουπόλεως (980—992) Ἀγαπίου Ἀντιοχείας (978—996) Ἡλία Ἀλεξανδρείας (+ 1000) Βενεδίκτου Ρώμης (976—983) ἀποθανών, ὥστε τὸ ἀν-

τίγραφον τῆς Μεσσήνης ἀνάγεται εἰς τὸ τέλος τοῦ ἡ αἰῶνος. Εἶνε δὲ τὸ ἀρχαιότερον τῶν ἀντιγράφων καὶ περιέχει τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ὅποιαν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴδομεν, τοῦτ' ἔστι βαθμηδὸν καὶ κατὰ μικρὸν προσλαμβάνουσαν τὴν πλήρη ἀντῆς διαμόρφωσιν. Οὕτως ὥστε ἐν αὐτῇ σώζεται ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, ὅποια ἀπ' αὐτοῦ κατήχθη εἰς τοὺς ἐφεξῆς αἰῶνας, σώζονται ἐν αὐτῇ αἱ ύπὸ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου καθορισθεῖσαι βάσεις τῆς θεοπαραδότου Λειτουργίας, αἱ εὐχαὶ τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων, ἡ τελετὴ τοῦ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας κατὰ τὸν δὲ καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ εἴ αἰῶνος μετὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἁγίου Χρυσοστόμου ἐπιτμηθεισῶν εὐχῶν, αἱ εὐχαὶ τοῦ στ' καὶ ζ' αἰῶνος, αἱ ἀντικαταστήσασαι τὸ τμῆμα τῆς Λειτουργίας τῶν Κατηχουμένων, σώζεται ἐν τῷ ἀντιγράφῳ τούτῳ ἡ γνησία Λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων. Ἐν ἀλλοις μεταγενεστέροις ἀντιγράφοις ὑπάρχουσιν ἐλάχισται προσθήκαι μὴ ἀπαντῶσαι ἐν τούτῳ τῷ ἀντιγράφῳ. Ἐπειδὴ δικαὶ τινὲς εὐχαὶ ἐλλείπουσαι ἀπὸ τοῦ ἀντιγράφου τούτου, εὑρηνται ἐν τῷ περιθωρίῳ γεγραμμέναι, ζήτημα ὑπάρχει ἀν προσετέθησαν μεταγενεστέρως μὴ προϋπάρχουσαι ἢ ὑπάρχουσαι, παρελείθησαν ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως. Τοῦ ζητήματος τούτου δὲν εἴνε εὔκολος ἡ λύσις, διότι μία, λόγου χάριν, τῶν παραληφθεισῶν εὐχῶν εὐρηται ἐν τῇ συριακῇ μεταφράσει καὶ κατ' ἀκολουθίαν περιείχετο ἀρχικῶς ἐν τῇ Λειτουργίᾳ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου. Προσθετέον δὲ διτὶ καὶ τὰ δικαια τῷ τῆς Μεσσήνης ἀντίγραφα τ' ἀποκείμενα, ὡς εἴπομεν, ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τῶν Παρισίων καὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ, παραλλάσσοντιν ἐν τινι σημείοις, διότι εἴνε μεταγενεστέρα ἐπειδὴ δε κατ' αὐτὰ ἐτελεῖτο ἐν Σινᾷ καὶ ἀλλαχοῦ ἐκτάκτως ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἐπήρχετο τις μεταβολή, λόγου χάριν, περὶ τὰ μνημόσυνα τῶν πατριαρχῶν καὶ Βασιλέων. Τὸ ἀντίγραφον τῆς Μεσσήνης, ἀντίγραφον ἀρχαιότερου βεβαίως χειρογράφου; περιέχει τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου; ὅπως αὐτῇ ἐτελεῖτο ἐν Ἱερουσαλήμ, ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀναστάσεως, ὅθεν καὶ

περιέχει σχετικάς εὐχάς, οἷον «ύπερ τῶν ἐλθόντων καὶ ἐρχομένων Χριστιανῶν τοῦ προσκυνῆσαι ἐν τοῖς ἀγίοις τοῦ Χριστοῦ τόποις» «προσφέρομέν σαι, Δέσποτα, καὶ ύπερ τῶν ἀγίων σου τόπων, οὓς ἔδοξας τῇ Θεοφανείᾳ τοῦ Χριστοῦ σου καὶ τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ Παναγίου σου Πνεύματος· προηγουμένως υπὲρ τῆς ἀγίας καὶ ἔνδοξου Σιών τῆς μητρὸς πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ υπὲρ τῆς κατὰ πᾶσαν τὴν Οἰκουμένην ἀγίας σου Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας» «Μνήσθητι Κύριε ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν τῶν ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Ἀποστόλου καὶ Ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου καὶ πρώτου τῶν Ἀρχιεπισκόπων μέχρι Λέοντος καὶ Ἀθανασίου τῶν ὀρθοδόξων Ἀρχιεπισκοπησάντων» ἢ «μέχρι Ἰωσήφ καὶ Ὁρέστου», ως ἔχει τὸ χειρόγραφον τοῦ Ροσσάνου.

η'.) Τὸ χειρόγραφον τοῦτο γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Codex Rossanensis φέρει ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ἡ εἰς τὸν ια'. αἰῶνα. Σώζεται ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Καλαβρίᾳ πόλεως Rossano, ἐξεδεσθη δὲ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν Ρώμῃ τῷ 1526 οὔτερον δὲ ἐν Παρισίοις τῷ 1560 ὑπὸ τοῦ Morel, ἀνευτυπώθη ἐν τῷ 12 τόμῳ τῆς «Magna Bibliothecae Veterum Patrum», συμπεριέλαβεν αὐτὴν ὁ Codex Liturgicus τοῦ Daniel ἐν τῷ 4 τόμῳ, ἡ συλλογὴ τῶν Λειτουργιῶν ὑπὸ τοῦ Swainson, τελευταίως δὲ ἐξέδωκεν αὐτὸν ὁ ρώσσος A. Πετρόσκης καὶ ὁ Brichtman ἐξ ὁμοίου ἀντιγράφου τῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων ὑπ' ἀριθμ. 2509. Ο Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος ἀναφέρει χειρόγραφόν τι τῆς «Σερβώνης» οὐχὶ ἀσχετον πρὸς τὸ ἐν Παρισίοις νῦν σωζόμενον ὑπ' ἀριθ. 2509. «Ομοιον ἀντίγραφον ἐσώζετο ἐν χειρογράφῳ τοῦ ιδ'. αἰῶνος ἐν τῇ ἐν Καΐρῳ Ἐλληνικῇ Βιβλιοθήκῃ, ὅπερ δυστυχῶς δὲν ἀνεύρομεν ἀναζητήσαντες κατὰ τὸ παρελθόν θέρος, πανομοιότυπον αὐτοῦ καὶ ἀπαράλλακτον ἀντίγραφον ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ ρώσου Ἐπισκόπου Πορφυρίου Οὐσπένσκη ληφθὲν σώζεται ἐν τῇ Αὐτοκρατορικῇ Βιβλιοθήκῃ Πετρουπόλεως ὑπ' ἀριθμ. 249, ὁμοιον φαίνεται εἴνε καὶ τὸ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς

Σχολής ἀντίγραφον. Τὸ γεγονός, διὰ τὰ σπουδαιότερα ἀντίγραφα τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου περιεσώθησαν ἐν Βιβλιοθήκαις τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας ἔξηγεῖται, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐκ τούτου, διὰ ἐκεῖ ὑπῆρχον Ἐλληνικαὶ Κοινότητες καὶ ιδίως Ἐλληνικὰ Μοναστήρια τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Βασιλείου τοῦ νέου καὶ ἐτελεῖτο ἐκτάκτως ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου. Περιεσθήσαν μάλιστα καὶ ιδιαιτέρα ἀντίγραφα τῶν Λειτουργιῶν καθ' ἂν ἐν τοῖς Μοναστηρίοις ἔκεινοις ἐτελεῦντο αὐταί, ως λόγου χάριν «Ἄι θεῖαι Λειτουργίαι... αἰτεῖ... θεοῖς οἱερούργειν τοῖς Ἰταλογραϊκοῖς τοῦ ἁγίου Βασιλείου μοναχοῖς κατὰ τὴν τάξιν τοῦ τυπικοῦ ἥχρηται ἡ σεβασμία Μονὴ ἡ Κρύπτης Φερράτης καλουμένη» ἢ «Λειτουργικὸν σὺν Θεῷ ἀγίῳ κατὰ τὴν τάξιν τοῦ τυπικοῦ τῆς πανσέπτου Μονῆς τῆς Κρυπτοφέρρης ναὶ μὴν καὶ ἔθος τῶν Ἰταλογραϊκῶν μοναζόντων τοῦ μεγάλου ἡμῶν πατρὸς Βασιλείου» (πρβλ. Brichtman σελ. LXXXV). Ἐὰν πράγματι ἐν ταῖς Ἐλληνικαῖς Κοινότησι καὶ Μοναῖς τῆς Κάτω Ἰταλίας ἐτελεῖτο ἐκτάκτως ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τότε ἐντεῦθεν, ως εἰκάζειν, μετηνέχθη καὶ εἰς τὴν Ζάχυνθον τὸ ἔθος τῆς τελέσεως αὐτῆς. Τὴν εἰδῆσιν τοῦ κ. Φ. Παπαδοπούλου, διὰ τὴν Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἐτελεῖτο καὶ ἐν Κύπρῳ δὲν ἥδυνθημεν νὰ κυρώσωμεν δι’ ἀρχαίων μαρτυριῶν, ἐνδεχόμενον ὅμως τὸ ἔθος τοῦτο νὰ μετηνέχθη ἐκεῖ ἐκ τῆς Ἀντιοχείας, διότι τὸ χειρόγραφον τοῦ Ροσσάνου ἀναγράφει τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ως αὕτη ἐτελεῖτο ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὸν ια’. αἰῶνα· ἐπειδὴ δὲ οὐδεμίαν ὑπέστη τοπικὴν τῆς Καλαβρίας ἐπίδρασιν φαίνεται διὰ μετηνέχθη ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων ἐξ Ἀντιοχείας. Ἐν αὐτῷ τῷ χειρόγραφῳ ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις διὰ ἀνήκεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας, διότι πλὴν τῆς δεήσεως ὑπὲρ τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ιερουσαλήμ, ως ἀνωτέρω εἴδομεν, «μέχρι Ἰωσήφ καὶ ὄρεστου τῶν δρυσόδεξως ἀρχιεπισκοπησάντων τῆς ἁγίας Σοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν πόλεως», ὑπάρχει καὶ ἡ δέησις «Μνήσθητι Κύριε Ἀγαπίου, Ἰωάννου, Νικολάου, Ἡλία, Θεο-

δώρου, Βασιλείου, Πέτρου καὶ Θεοδοσίου τῶν δρυσόδεξως ἀρχιεπισκοπησάντων τῆς ἁγίας καὶ κορυφαιοτάτης Ἐκκλησίας τῆς φιλοχρίστου ἡμῶν Θεοῦ πόλεως Ἀντιοχείας». Ο τελευταῖς τῶν μνημονευμένων τούτων πατριαρχῶν Θεοδόσιος ἔζησε κατὰ τὸ 1057—1076, ὡστε, συνῳδὰ τῷ ἀντιγράφῳ τοῦ Ροσσάνου, ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἐτελεῖτο ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὸν ια’ αἰῶνα. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐνδείξεων ὑπάρχει καὶ ἡ ἔζηση ἐν τινὶ εὐχῇ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου κατὰ τὸ ἀντίγραφον τοῦ Ροσσάνου «ὑπὲρ τῆς ἁγίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν πόλεως καὶ τῆς Βασιλευούσης καὶ τῆς θεωνύμου ἡμῶν πόλεως ταύτης», ὑφ’ ἃς πόλεις ἐννοοῦνται ἡ Ιερουσαλήμ, ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ἡ Ἀντιόχεια, ἐν τῇ κατὰ τὸν ια’ αἰῶνα ἐτελεῖτο ἡ Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου. Ἀδύνατον δὲ νὰ μὴ ἔξαρωμεν τὴν ὑψίστην σημασίαν τοῦ γεγονότος τούτου. Τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἀνεγνώριζεν ἡ Ἐκκλησία Ιεροσολύμων ως γνησίαν ἑαυτῆς Λειτουργίαν, ἦν ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἀρξαμένη νὰ τελῇ κατεπλούτισεν διὰ τῆς δογματικῆς καὶ τελετουργικῆς ἑαυτῆς ἀναπτύξεως. Τὴν Λειτουργίαν ταύτην ως γνησίαν ἀνεγνώριζον καὶ αἱ λοιπαὶ Ἐκκλησίαι καὶ ἐτέλουν αὐτήν, ως γνησίαν Λειτουργίαν παραδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τῇ Ἐκκλησίᾳ Ιεροσολύμων καὶ δι’ αὐτῆς ἀπάσταις ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ. Ὁπως δὲ ἡ ἁγία ἡμῶν Ἐκκλησία τὴν ὑπὸ τῶν Μεγάλων Πατέρων Βασιλείου καὶ Χρυσοστόμου παραδοθεῖσαν, πολλὰς δόμως εἰσδεχθεῖσαν τὰς ἐκ τῆς τελετουργικῆς καὶ δογματικῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς προσθήκας, ἀποδέχεται ως γνησίαν, σύτῳ δὲν ἥδυ, ατο νὰ μὴ ἀποδέχηται ως τοιαύτην καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου παραδοθεῖσαν. Εὐλόγως δὲ περιέβαλεν αὐτήν διὰ μεγάλου σεβασμοῦ, διότι, ως ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναγραφείσης συνοπτικῆς ιστορίας αὐτοῦ τοῦ κειμένου τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἐδείχθη, αὐτῇ εἶναι σεβάσμιον λειτουργικὸν μνημεῖον, καθόριζον τὴν ιστορικὴν ἀφετηρίαν τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διαμόρφωσιν τῆς Χριστιανικῆς Λειτουργίας. Ἄνευ τῆς Λειτουργίας τοῦ

άγιου Ἰακώβου ἀγνοοῦμεν τὴν Λειτουργίαν τῆς ἀγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς πρὸ τῆς Λειτουργίας τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν χρόνους, κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους καὶ κατὰ τὸν δὲ αἰῶνα, ἀγνοοῦμεν τὰς βάσεις τῆς διαμορφώσεως τῶν Λειτουργιῶν τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἀγίου Χρυσοστόμου καὶ τὴν ἱστορικὴν αὐτῶν διαμόρφωσιν. Διότι ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἦρξατο ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων, παρηκολούθησε τὴν δογματικὴν καὶ τελετουργικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, συνεπληρώθη δὲ ὅριστικῶς καὶ διεμορφώθη πρὸ τῆς συμπληρώσεως καὶ διαμορφώσεως τῶν Λειτουργιῶν τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἀγίου Χρυσοστόμου. Καὶ ἐνῷ ἐπὶ ἔνδεκα ὅλους αἰῶνας ἡ ἀγία ἡμῶν Ἐκκλησία παρέχει δαψιλεστάτας ἐνδείξεις καὶ μαρτυρίας περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, περὶ ἄλλης Ἀποστολικῆς Λειτουργίας οὐδεμίαν ἔχει εἰδῆσιν, μόλις δὲ καὶ τὸν ια' αἰῶνα ἀναφαίνεται περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Μάρκου μία καὶ μόνη εἰδῆσις παρὰ τῷ Καθολικῷ τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας Ἰσαάκ, ὅστις ἐν τῷ κατὰ τῶν Ἀρμενίων στηλιτευτικῷ αὐτοῦ λόγῳ ἀναφέρει πρὸς τὴν Λειτουργίᾳ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου καὶ τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Μάρκου (ἐν πατρολογ. Migne τομ. 132 σελ. 1176), ἥτις ὅμως ἀνάγεται εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους, σώζει ἐλάχιστα καὶ ἀσήμαντα ἵχνη τῆς κατὰ τὸν δὲ καὶ ε' αἰῶνα Λειτουργίας τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας, κατηρτίσθη δὲ εἰς πολὺ μεταγενεστέραν ἐποχήν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐξ εὐχῶν τῶν Λειτουργιῶν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου καὶ ἀγίου Χρυσοστόμου προσλαβοῦσσα καὶ τινας εὐχάς ἐκ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Βασιλείου. Οὕτω δὲ παραμένει ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου μοναδικὸν λειτουργικὸν μνημεῖον τῆς δρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐφ' ὃ αὕτη καὶ ἐπὶ ταῖς Λειτουργίαις τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἰεροῦ Χρυσοστόμου δικαίως καυχᾶται.

Θ'.) Ἄλλ' εἰσερχόμεθα ἥδη εἰς τὸν ιερόν, αἰῶνα, καθ' ὃν παρουσιάσθησαν ἀντιρρήσεις τινὲς κατὰ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου

Ἰακώβου ὑπὸ τοῦ Βαλσαμῶνος, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐν Κωνσταντινούπολει παρουσίας τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μάρκου, ὅστις παρὰ τὴν κοινῇ παραδεδεγμένην Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Χρυσοστόμου ἥθλησε, συλλειτουργῶν ἐν τῷ ναῷ τῆς ἀγίας Σοφίας, μετὰ τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινούπολεως καὶ Ἀντισχείας, νὰ τελέσῃ τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἢ τοῦ ἀγίου Μάρκου, προσέτι δὲ καὶ Κανονικὰς τινας ἐρωτήσεις ὑπέβαλε τῷ Πατριάρχῃ Ἀντισχείας, ἐν αἷς καὶ περὶ τῶν Λειτουργιῶν τούτων. Τινὲς τῶν νεωτέρων ιστορικῶν ἐνόμισαν, ὅτι ὁ Μάρκος οὗτος ἦτο Κωνσταντινούπολίτης, ξένος πρὸς τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ θρόνου καὶ ὅτι μεταβάς εἰς τὴν παροικίαν αὐτοῦ εἶδεν αὐτά, ἐλθὼν δὲ εἴπα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἥρωτησε περὶ αὐτῶν τὸν Βαλσαμῶνα. Τὴν τοιαύτην γνώμην ἐξάγουσιν ἐκ τῆς πρώτης ἐρωτήσεως, ἐν ᾧ ὁ Μάρκος γένικῶς ἐκφράζεται «αἱ περὶ τὰ μέρη τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων ἀναγινωσκόμεναι Λειτουργίαι...». Ἄλλ' ὅλως τούναντίς τοιούντος φαίνεται οὐ μόνον διότι ἐν τῇ τρίτῃ, λόγου χάριν, ἐρωτήσει λέγει «Τὰ ἐξήκοντα κεφάλαια τῶν Βασιλικῶν οὐ διεδόθησαν εἰς τὰς χώρας ἡμῶν διὰ τοῦτο νυκτοβατοῦμεν ὅσον τὰ εἰς αὐτά...» οὐ μόνον διότι ἐρωτᾷ περὶ πραγμάτων, ἀτινα ἥδυνατο Κωνσταντινούπολίτης ὥν νὰ γιγάνσῃ, ἀλλὰ καὶ διότι ἥγνοει, ὅτι ἐν Κωνσταντινούπολει λειτουργῶν δὲν ἥδυνατο νὰ τελέσῃ ἄλλην τινὰ παρὰ τὰς παραδεδεγμένας δύο Λειτουργίας Βασιλείου καὶ Χρυσοστόμου· καὶ ὅτι, ἐὰν τοῦτο ἔπραττε, πρόξενος θὰ καθίστατο σκανδάλου καὶ συγχύσεως. Τοῦτο ἀγνῶν καὶ συλλειτουργῶν μάλιστα μετὰ τῶν ἄλλων Πατριάρχων ἥθλησε νὰ τελέσῃ τὴν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἢ τοῦ ἀγίου Μάρκου Λειτουργίαν. Εἴπομεν ὅτι ἥθλησε νὰ τελέσῃ τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἢ τοῦ ἀγίου Μάρκου διότι δὲν εἶνε ἐπαχριθῶς γνωστὸν τίνα ἐξ αὐτῶν πράγματι ἀπεπειράθη νὰ τελέσῃ. Ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ 32 κανόνος διεσώθη ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ Βαλσαμῶνος, ἀλλὰ τὸ κείμενον αὐτῆς σώζεται μετὰ πολλῶν

διαφορῶν. Οὕτω λόγου, χάριν, ἐν τῷ Συντάγματι τῶν Κανόνων (τεμ. Β'. σελ. 377—378) ἔν τε τῷ κειμένῳ καὶ ἐν τῇ σημειώσει αἱ ἔξῆς ὑπάρχουσι διαφοραι.

Α'.

«Σημείωσαι ἀπὸ τοῦ παρόντος κανόνος ὅτι πρῶτος ὁ ἄγιος Ἰάροντος λέβ' κανόνος φαίνεται τὴν κακοῖς ὁ Ἀδελφόθεος, ὡς πρῶθεν ιεροτελεστίαν παραδοθῆναι τος Ἀρχιερατεύσας τῆς Ἱεροπόρου Ἐκκλησίας παρέδωκε τολυμιτῶν Ἐκκλησίας παρέδωκε τὴν θείαν Ιεροτελεστίαν, ἥτις εκκλησίας τῶν Ιεροπόρων ἡμῖν ἀγνοεῖται, παρὰ δὲ τοῖς Ιεροσολυμίταις καὶ τοῖς Ιεροσολυμίταις καὶ τοῖς Παλαιστιναῖς ἐνεργεῖται ἐν σκεται ὡς ἀπρακτήσασα. Ὁπως ταῖς μεγάλαις ἑορταῖς. Οἱ δὲ δὲ οἱ κατὰ Παλαιστίνην ιερατεύσας λέγουσι μετὰ τῆς τοῦ ἄγιου Μάρκου, ἦ καὶ χρῶνται ὡς τὰ πολλά. Ἐγὼ δὲ συνοδείλιοι λέγουσι παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἀδελφοθέου, καὶ οἱ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν δὲ καὶ ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως τοῦ ἄγιου ἐλάλησαν ἐπίσκοποι καὶ ιερεῖς τὰς τοῦτο, ὅτε ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἐνεδήμει εἰς τὴν βασιλεύουσαν· μέλλων γάρ λειτουργῆσαι μεθ' ἡμῶν καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ὡρμησε κρατῶν τὸ τῆς τοῦ Ιακώβου Δείτουργίας κοντάκιον, ἀλλ' ἐκωλύθη παρ' αὐτοῦ καὶ ὑπέσχετο λειτουργεῖν καθὼς καὶ ἡμεῖς».

«Σημείωσαι ἀπὸ μὲν τοῦ παρόντος λέβ' κανόνος φαίνεται τὴν κακοῖς ὁ Ἀδελφόθεος, ὡς πρῶθεν ιεροτελεστίαν παραδοθῆναι τοῦ Ἀρχιερατεύσας τῆς Ἱεροπόρου Ἐκκλησίας παρέδωκε τὴν θείαν Ιεροτελεστίαν, ἥτις εκκλησίας τῶν Ιεροπόρων ἡμῖν ἀγνοεῖται, παρὰ δὲ τοῖς Ιεροσολυμίταις καὶ τοῖς Παλαιστιναῖς ἐνεργεῖται ἐν σκεται ὡς ἀπρακτήσασα. Ὁπως ταῖς μεγάλαις ἑορταῖς. Οἱ δὲ δὲ οἱ κατὰ Παλαιστίνην ιερατεύσας λέγουσι μετὰ τῆς παρόντος κανόνος φαίνεται τοῦ Ιάκωβος ὁ Ἀδελφόθεος, ὡς τὴν θείαν ιεροτελεστίαν παραδοθῆναι καὶ ὑπὸ τοῦ ἄγιου Ιακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, πρώτως δωκειλύμων Ἐκκλησίας, παρέδωκε τὴν θείαν Ιεροτελεστίαν ἐπισκοπεύσαντος τῆς Ἐκκλησίας παρ' ἡμῖν ἀγνοεῖται, παρὰ τοῖς Ιεροσολυμάν, ἥτις δὲ τοῖς Ιεροσολυμίταις καὶ τοῖς Τέως παρ' ἡμῖν συδὲ εύρισκεται, Παλαιστιναῖς ἐνεργεῖται ἐν οὐδὲ γινώσκεται ὡς ἀπρακτήσασα. Ὁπως δὲ οἱ κατὰ Παλαιστίνης μεγάλαις ἑορταῖς οἱ δὲ σα. Ὁπως δὲ οἱ κατὰ Παλαιστίνης μεγάλερεις λέγουσιν εἶναι καὶ νην ιερατεύσας λειτουργοῦσι τοῦ ἄγιου Μάρκου· ἦ καὶ χρῶνται ὡς τὰ πολλά. Ἐγὼ δὲ συνδικῶς, μᾶλλον δὲ καὶ ἐνώπιον τοῦ ἄγιου Αδελφοθέου καὶ οἱ κατὰ Βασιλείου τοῦ ἄγιου ἐλάλησαν τοῦτο, ὅτε ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἐνεδήμει εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Μέλλων γάρ λειτουργῆσαι μεθ' ἡμῶν καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, ὡρμησε κρατεῖν τὸ τῆς τοῦ Ιακώβου λειτουργίας κοντάκιον, ἀλλ' ἐκωλύθη παρ' ἡ- παραδοθεισῶν μυσταγωγιῶν παρὰ μῶν, καὶ ὑπέσχετο λειτουργεῖν τε τοῦ ἄγιου Βασιλείου καὶ τοῦ ἄγιου Χρυσοστόμου, ἀγνεῶ. Τοῦτο δὲ καὶ συγνοδικῶς μᾶλλον δὲ

Β'.

σαν καὶ μέλλων συλλειτουργῆσαι μεθ' ἡμῶν ἕθελεν ιερουργῆσαι, μετὰ τῆς παραδοθείσης, ὡς εἶπεν, ιεροτελεστίας παρὰ τοῦ ἄγιου Μάρκου, καὶ σύν ἔτυχε διορθώσεως ἀρκεσθέντων πάντων τῇ καθαιρέσει (οὗτω) καὶ μόνη τοῦ Πατριάρχου εἰπόντες μητρέτη τοῦτο ποιῆσαι».

Αἱ αὐταὶ καὶ μείζονες ὑπάρχουσι διαφοραι ἐν τῇ Πατρελαγίᾳ Migne (τεμ. Β7. σ. 621).

«Σημείωσαι ἀπὸ τοῦ παρόντος κανόνος (32) ὅτι πρῶτος ὁ ἄγιος Ιάκωβος ὁ Ἀδελφόθεος, ὡς τὴν θείαν ιεροτελεστίαν παραδοθῆναι τοῦ Ιακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, πρώτως δωκειλύμων Ἐκκλησίας, παρέδωκε τὴν θείαν Ιεροτελεστίαν ἐπισκοπεύσαντος τῆς Ἐκκλησίας παρ' ἡμῖν ἀγνοεῖται, παρὰ σίας τῶν Ιεροσολύμων, ἥτις δὲ τοῖς Ιεροσολυμίταις καὶ τοῖς τέως παρ' ἡμῖν συδὲ εύρισκεται, Παλαιστιναῖς ἐνεργεῖται ἐν οὐδὲ γινώσκεται ὡς ἀπρακτήσασα. Ὁπως δὲ οἱ κατὰ Παλαιστίνης μεγάλαις ἑορταῖς οἱ δὲ σα. Ὁπως δὲ οἱ κατὰ Παλαιστίνης μεγάλερεις λέγουσιν εἶναι καὶ νην ιερατεύσας λειτουργοῦσι τοῦ ἄγιου Μάρκου· ἦ καὶ χρῶνται ὡς τὰ πολλά. Ἐγὼ δὲ συνδικῶς, μᾶλλον δὲ καὶ ἐνώπιον τοῦ ἄγιου Αδελφοθέου καὶ οἱ κατὰ Βασιλείου τοῦ ἄγιου ἐλάλησαν τοῦτο, ὅτε ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἐνεδήμει εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Μέλλων γάρ λειτουργῆσαι μεθ' ἡμῶν καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, ὡρμησε κρατεῖν τὸ τῆς τοῦ Ιακώβου λειτουργίας κοντάκιον, ἀλλ' ἐκωλύθη παρ' ἡ- παραδοθεισῶν μυσταγωγιῶν παρὰ μῶν, καὶ ὑπέσχετο λειτουργεῖν τε τοῦ ἄγιου Βασιλείου καὶ τοῦ ἄγιου Χρυσοστόμου, ἀγνεῶ. Τοῦτο δὲ καὶ συγνοδικῶς μᾶλλον δὲ

καὶ ἐγώπιον τοῦ κραταιοῦ καὶ ἀγίου ἡμῶν βασιλέως, ἐλαλήθη παρ', ἐμοῦ δὲ ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρεῖας ἐνδῆμήσας εἰς τὴν πόλεων βασιλεύουσαν, καὶ μέλλων συλλειτουργῆσαι μεθ' ἡμῶν (ἡθελεν ιερουργῆσαι μετὰ τῆς παραδοθείσης, ὡς εἶπεν, ιεροτελεστίας παρὰ τοῦ ἀγίου Μάρκου, καὶ οὐκ ἔτυχε διορθώσεως) ἀρχεσθέντων πάντων τῇ καταθέσει καὶ μόνῃ τοῦ Πατριάρχου, εἰπόντος μηκέτι τοῦτο ποιῆσαι».

Ἐὰν λάβωμεν ὑπὸ δύφει, διτὶ ή ἐπὸ δύναματι τοῦ ἀγίου Μάρκου φερομένη Λειτουργία ἔχει πλείστας εὐχὰς ἐκ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, διτὶ οὐχὶ τὴν τοῦ Ἰακώβου πράγματι, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἀγίου Μάρκου Λειτουργίαν ἡθέλησε νὰ τελέσῃ ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρεῖας Μάρκος, ἐπειδὴ ἀλλως τε δὲν ἀναφέρει ὁ Βαλσαμών διτὶ οἱ Ἀλεξανδρεῖς ἐτέλουν τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἀλλὰ οἱ πλείους τῶν ἐπιστημόνων δέχονται διτὶ ἐν τῷ ἐπεισοδίῳ τούτῳ πρόκειται περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ἥτις καὶ ἐτελεῖτο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Τοῦτο ἔξαγουσιν οὐ μόνον ἐκ τοῦ ἀνωτέρῳ ἀντιπαραθεμένου χωρίου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐν τῇ ἐρωτήσει τοῦ Μάρκου φράσεως «αἱ περὶ τὰ μέρη τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων ἀναγινωσκόμεναι Λειτουργίαι», ἔνθα συνδέονται αἱ δύο Λειτουργίαι, οὐδόλως δὲ διαχωρίζονται, ὡς τῆς μιᾶς τελουμένης ἐν Ἱερουσαλήμ καὶ τῆς ἐπέρας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ὁ Βαλσαμών, ὑποκειμένου του λόγου, δέχεται τὴν πληροφορίαν τῆς Πενθέκτης Συνόδου, διτὶ δηλονότι ὁ ἄγιος Ἰάκωβος «παρέδωκε τὴν θείαν ιεροτελεστίαν», προστίθησι δὲ διτὶ κατὰ τὸν ιδίον αἰώνα ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡγγυεῖτο, ἐτελεῖτο δύμας ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ Παλαιστίνῃ. Τὸ «ἀγνοεῖται»

δὲν σημαίνει διτὶ ἡτο ἀγνωστος ἡ Λειτουργία, ἢν παρέδωκεν ὁ ἄγιος Ἰάκωβος διότι, ὡς θὰ ἴδωμεν, σύγχρονοι θεολόγοι ἐγίνωσκον αὐτὴν ἀλλ' διτὶ δὲν ἐτελεῖτο, διτὶ «ἡπράκτησε» ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τὸ διτὶ ἐτελεῖτο ἐν Παλαιστίνῃ δὲν εὑρίσκει ὁ Βαλσαμών ἀξίον μαρτυρίας, ἀναφέρει τὴν ἔκτακτον ἐν ταῖς μεγάλαις ἑορταῖς τέλεσιν τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ὡς ἔθος τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ Παλαιστίνης. Ἐπιφοργον εὑρίσκει τὴν ἀξίωσιν τοῦ Μάρκου, ὅπως ἀνευ λόγου, ἐν μέσῃ Κωνσταντινουπόλει, ἐν τῷ Ναῷ τῆς ἀγίας Σοφίας, ὅπου οὔτε ἐτελεῖτο οὔτε ἐπρεπε νὰ τελῆται ἀλληλη τις πλὴν τῶν παραδεδειγμένων δύο λειτουργιῶν, τελέσῃ τὴν τοῦ ἀγίου Μάρκου ἡ τὴν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου Λειτουργίαν.

Ἡ ἀξίωσις αὕτη καὶ σήμερον ἔτι θὰ ἡτο ἐπιφοργος. Ἡ τέλεσις τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἐν ταῖς μεγάλαις ἑορταῖς ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ δὴ ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἔχει τινὰ λόγον, οὐχὶ δύμας καὶ ἡ τακτικὴ αὐτῆς τέλεσις, ἡ δι' αὐτῆς ἀντικατάστασις τῶν κοινῆ ὑπὸ τῶν ἀγίων Ἐκκλησιῶν παραδεδειγμένων Λειτουργιῶν. Οἱ Ἀλεξανδρεῖς «έχρωντο ὡς τὰ πολλά» τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Μάρκου καὶ διὰ τῆς πράξεως τοῦ Πατριάρχου Μάρκου ἐν Κωνσταντινουπόλει γίνεται ἀπόπειρα συγχύσεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. "Αλλην εἶχεν ἔννοιαν τὸ ἔθος τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, ἥτις «ἐν ταῖς μεγάλαις ἑορταῖς» μόνον καὶ οὐχὶ καθημερινῶς ἐτέλει τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου. "Οθεν δὲ Βαλσαμών ἐνῷ οὐδὲν λέγει τὸ ἐπιφοργον κατὰ τοῦ ἔθους τούτου, διαμαρτύρεται κατὰ τῆς πράξεως τοῦ Μάρκου, ὅμιλει πρὸς τὸν Βασιλέα περὶ τοῦ πράγματος μᾶλλον δὲ καὶ ἐπὶ σύνδου, διαμαρτύρεται δὲ ἐπαναλαμβάνομεν, διότι ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρεῖας ἐνόμισεν, διτὶ οὐ μόνον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔδει νὰ τελῆται, ὡς συνήθης καὶ κοινῇ παραδεδειγμένη Λειτουργία, ἡ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἡ τοῦ ἀγίου Μάρκου, ἀντὶ τῶν Λειτουργιῶν τοῦ Μ. Βασιλέου καὶ ἀγίου Χρυσοστόμου.

Ημποδίσθη λοιπὸν ὁ Μάρκος νὰ τελέσῃ τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Μάρκου ἐν τῷ ναῷ τῆς ἀγίας Σοφίας, κατὰ τὴν ἔτεραν τῶν γραφῶν τοῦ ἀνωτέρου χωρίου τοῦ Βαλσαμῶνος, ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, ὑστερὸν δὲ ἐγένετο ἡ διαμαρτύρησις τοῦ Βαλσαμῶνος. Τὸ ἀποτέλεσμα ποτὸν ὑπῆρξε; «καὶ ὑπέσχετο λειτουργεῖν καθὼς καὶ ἡμεῖς» ἢ «κανὸν σὐκ ἔτυχε διορθώσεως ἀρκεσθέντων πάντων τῇ καταθέσει ἢ τῇ καθαιρέσει (οὕτω) καὶ μόνη τοῦ Πατριάρχου εἰπόντος μηχετὶ τοῦτο ποιῆσαι». Εἶνε ἀσαφῆς ἡ δευτέρα γραφή, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς καὶ ἐκ τῆς ἀλλῆς συνάγεται ὅτι ὁ Μάρκος ὑπεσχέθη νὰ λειτουργῇ, δπως ἐλειτούργουν καὶ οἱ λοιποὶ Πατριάρχαι, νὰ μὴ ἐπιφέρῃ δὲ σύγχυσιν ἐν ταῖς ἱεροτελεστίαις τῶν δρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς ἔδει νὰ ἐπικρατῶσιν αἱ αὐταὶ Λειτουργίαι. Ἐκ τοῦ ἐπεισοδίου λοιπὸν βλέπομεν, ὅτι οὐδόλως προσκειτο περὶ τῆς ἔκτάκτου τελέσεως τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἐν Ἱεροσολύμοις, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀξιώσεως τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μάρκου ὅπως, ἀντὶ τῶν κοινῇ παραδεδεγμένων Λειτουργιῶν, τελῇ τὴν τοῦ ἀγίου Μάρκου. Καν ἔτι δὲ μᾶλλον δρθῇ εἰνε ἡ γραφὴ τοῦ χωρίου τοῦ Βαλσαμῶνος ἡ λέγουσα οὐχὶ ὅτι ὁ Μάρκος «ἡθελεν ἵερουργῆσαι μετὰ τῆς παραδοθείσης, ὡς εἴπεν, ἱεροτελεστίας παρὰ τοῦ ἀγίου Μάρκου» ἀλλ᾽ ὅτι ὥρμησε κρατεῖν τὸ τῆς τοῦ Ἰακώβου λειτουργίας κοντάκιον πάλιν ἀτοπος ὑπῆρξεν ἡ πρᾶξις τοῦ Πατριάρχου Μάρκου. Διότι μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν δύο Λειτουργιῶν Μ. Βασιλείου καὶ ἀγίου Χρυσοστόμου, οὐδένα εἶχε λόγον ἡ ταχτικὴ καὶ συνήθης τέλεσις τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἐν Κωνσταντινούπολει. Λόγον μόνον εἶχεν ἡ τέλεσις αὐτῆς «ἐν ταῖς μεγάλαις ἐςρταῖς» καὶ δὴ ἐν τῇ ἐςρτῇ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἐν Ιεροσολύμοις, ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐβδομάδι, ὅποτε ἐν τῇ ἀγίᾳ πόλει παρῆσαν τ' ἀπειρα τῶν προσκυνητῶν πλήθη. Ἐὰν δὲ ἐτελεῖτο καὶ ἀλλαχοῦ που, ὡς λόγου χάριν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐτελεῖτο καὶ ἔκει πάντως ἔκτάκτως, ὡς παλαιὸν καὶ ἴερὸν ἔθος τῆς Ἐκκλησίας, ἀναμιμνῆσκον αὐτῇ, ὅτι ἐπὶ αἰῶνας πρότερον

διὰ τῆς ἱερᾶς ταύτης τοῦ ἀγίου Ἰακώβου Λειτουργίας ἐτέλει τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας. Ἐπὶ αἰδεσιμωτέρα ἡτο ἡ ἀνάμνησις αὗτη διὰ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων.

Παρὰ ταῦτα ὅμως ὁ Βαλσαμῶν ἔσχεν ἀφορμὴν ν' ἀπεφαίνηται γνώμην περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, τὴν ἀφορμὴν δὲ ταύτην παρέσχε πάλιν ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μάρκος διὰ τῶν Κανονικῶν αὐτοῦ ἐρωτήσεων. Πέτε ἀκριβῶς ὑπέβαλε τὰς Κανονικὰς ταύτας ἐρωτήσεις κατ' ἀκριβειαν δὲν εἶνε γνωστόν, πάντως ὅμως μετὰ τὸ ἀνωτέρω ἐπεισόδιον. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἀναγράφει ὁ Βαλσαμῶν ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ 32 κανόνος τῆς Πενθέτης Συνόδου. Τὴν ἐρμηνείαν ταύτην, ὡς καὶ τὴν τῶν λοιπῶν Συνόδων, ἤρξατο συγγράφων ὁ Βαλσαμῶν κατ' ἐγτολὴν τοῦ Αὐτοκράτορος Μανουὴλ Κεμνηγοῦ καὶ τοῦ Πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ «τοῦ Ἀγγιάλου» πρὸ εἰκοσαετίας περίπου ἀλλ' ἐτελείωσεν αὐτὴν ἐπὶ Πατριάρχη Γεωργίου Σιφιλίνου, ὡς δεικνυται ἐκ τῆς εἰς αὐτὸν ἀφιερώσεως (Σύνταγμα τῶν Κανόνων τεμ. Α'. σελ. 3.) ἵσως μάλιστα κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Πατριαρχείας αὐτοῦ, τὸ δ' ἀνωτέρω ἐν τῷ Ναῷ τῆς ἀγίας Σοφίας ἐπεισόδιον ἐγένετο πάντως πρὸ τῆς συγγραφῆς τῶν ἐρμηνειῶν. «Οτι δὲ προηγήθη τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο τῶν Ἐρωτήσεων καὶ Ἀποκρίσεων ὑποδεικνύεται ὑπὸ τοῦ περιεχομένου τῆς πρώτης ἐρωτήσεως τοῦ Μάρκου καὶ τῆς πρώτης Ἀποκρίσεως τοῦ Βαλσαμῶνος. Μετὰ τὴν Ἀπόκρισιν ταύτην ἡ ἡτο ἀδύνατον νὰ συμβῇ τὸ ἐν τῷ Ναῷ τῆς ἀγίας Σοφίας ἐπεισόδιον. Ο Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μάρκος ὑπέβαλε γραπτῶς τὰς ἐρωτήσεις αὐτοῦ ἐν δὲ τῇ ἀρχῇ αὐτῶν ὑπάρχει καὶ ἡ χρονολογία «Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Ἐρωτήματα ἀπερχόμενιν εἰς Χριστιανοὺς καὶ κατεικοῦντες ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Σαρακηνῶν καὶ ἐν ταῖς ἔξυσταις αὐτῶν ἐρωτηθέντα παρὰ Μάρκου τοῦ ἐλαχίστου ἐν τοῖς Πατριάρχοις Ἀλεξανδρείας ἐν ἡμέραις τῆς βασιλείας τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ φιλοχρόστου βασιλέως ἡμῶν Κυρίου Ἰσαακίου Ἀγγέλου καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγιωτάτου καὶ Οἰκου-

μενικοῦ Πατριάρχου Κυρίου Γεωργίου, ὃν τὰ ἔτη αὐξάνοι ὁ Θεὸς εἰς μακρότητα ἡμέρῶν. Μηνὶ Φεβρουαρίῳ ἐπινεμήσεως ἵγ'.. καὶ ἐτῶν μετὰ τὴν σάρκωσιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ ἀσγ̄» (Σύνταγμα τῶν Κανόνων τομ.Δ'. σελ.448). 'Η χρονολογικὴ αὕτη πληροφορία δὲν φαίνεται ν' ἀντιστοιχῇ πράγματι πρὸς τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1203 τῆς καθ' ἡμᾶς χρονολογίας. Διότι κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1203 ὁ Ἰσαάκιος "Ἀγγελὸς δὲν ἦτο βασιλεὺς ἀλλ' εύρισκετο ἐν φυλακῇ ἀπὸ τῆς 10 Ἀπριλίου 1195, μόλις δὲ τῇ 18 Ἰουλίου 1203 ἔξήχθη πάλιν ἐκ τῆς φυλακῆς ὁ ἄδλιος ἔκεινος ἡγεμών. Ἐφεξῆς παραιηροῦμεν, ὅτι ἀδήλον μὲν ἐὰν ἔτη κατὰ τὸ 1203 ὁ Βαλσαμῶν βέβαιον ὅμως εἶνε ὅτι ὁ Πατριάρχης Γεώργιος Εἰφιλῆνος ἀπέθανεν ἢ τῷ 1199 (Σύνταγμα τομ. ε' σελ. 101) ἢ τῷ 1199 (Γεδεών, Πατριαρχικοὶ πίνακες σελ. 376). Καὶ προσάγει μὲν ὁ Le Quæen (Oriens Christianus τομ. II σελ. 488) ἀναπόδεικτον τὴν γνώμην ὅτι τὸ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῶν Κανονικῶν ἐρωτήσεων τοῦ Μάρκου 1203 ἔτος εἶνε Ἀλεξανδρίνὸν καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ καθ' ἡμᾶς 1195, ἀλλ' ἀπόρον φαίνεται ἡμὲν πῶς ἐπὶ ἐγγράφου συνταχθέντος ἐν Κ)πόλει καὶ ὑπωσθῆποτε φέροντος ἐπίσημον χαρακτῆρα ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ τεθῇ ἡ ἔκει ἐπισήμως παραδεδεγμένη χρονολογία. 'Ἐπειτα δ' ἐὰν λάθωμεν ὑπ' ὅψει τὴν κατὰ τὰς περιγραφὰς τοῦ Νικήτα Χωνιάτη σίκτρὰν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ἐν Κ)πόλει κατὰ τοὺς μῆνας Ἰανουάριον, Φεβρουάριον καὶ Μάρτιον τοῦ 1195, ἡτις ἀπέληξεν εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς 10 Ἀπριλίου δύσκολον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι κατὰ Φεβρουάριον μῆνα τοῦ 1195 ἐγένοντο αἱ Καγονικαὶ Ἐρωτήσεις καὶ Ἀποκρίσεις. Καὶ ἀδύνατον βεβαίως νὰ καθορίσωμεν ἐπακριβῶς τὸ ἔτος καθ' ὃ αὐταὶ ἐγένοντο, φαίνεται ὅμως ὅτι πρόπει νὰ εὔρωμεν αὐτὸ μεταξὺ δύο χρονικῶν δρίων τοῦ ἔτους καθ' ὃ ἐγένετο Πατριάρχης ὁ Γεώργιος Εἰφιλῆνος καὶ τοῦ 1195 ἔτους τῆς ἐκπτώσεως τοῦ Ἰσαάκιου. Πότε δ' ἐγένετο Πατριάρχης ὁ Γεώργιος; Κατὰ τὸ 1191 ὁ αὐθαίρετος Ἰσαάκιος ἐπαυσε τὸν Πατριάρχην Κ)πολεως Λεόντιου

θέλων νὰ μεταθέσῃ εἰς τὸν θρόνον αὐτῆς τὸν λίαν αὐτῷ ἀγαπητὸν Πατριάρχην Ιεροσολύμων Δοσίθεον. 'Ἐπειδὴ ὅμως ἀπηγέρευνεν εἰς κανόνες τὴν μετάθεσιν, ἔξηπάτησε τὸν Βαλσαμῶνα, διὰ τῆς ὑποσχέσεως ὅτι ἔμελλεν αὐτὸν ν' ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Πρωτευούσης, ἥρκει μόνον ν' ἀποδείξῃ, ὅτι εἰς Κανόνες ἐπιτρέπεται τὴν μετάθεσιν. 'Ο φιλόδοξος Βαλσαμῶν, διλως ἀναξίως ἔαυτον, ἐσπευσε νὰ προσαγάγῃ ἀποδείξεις, ὅτι ἐπιτρέπεται ἡ μετάθεσις καὶ παραπετη τοὺς Ἀρχιερεῖς νὰ δεχθῶσι τὴν γνώμην αὐτοῦ. "Οτε ὅμως συνῆλθεν ἡ Σύνοδος, ὁ Αὐτοκράτωρ προστείνε τὸν Δοσίθεον καὶ ἔμεινεν ὁ Βαλσαμῶν πάλιν Ἀντιοχείας «καὶ ἀγανεῖς ἐπὶ τούτῳ εἰς φενακισθέντες ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς κανόνας εἰκῇ κατανωτισάμενοι» ἐπιλέγει ἐν Νικήτας Χωνιάτης τὸ «δραματούργημα» τοῦτο ἀφηγούμενος (ἐκδοσις Βόνης σελ. 530 ἔξης) 'Ο Δοσίθεος ὅμως ἔνεκα τῆς ἔξεγερθείσης κατακραυγῆς ὅτι ἡ μετάθεσις αὐτοῦ ὑπῆρξε παράνομος, μετὰ πολλὰς περιπετείας τοῦ ζητήματος, ἐπειδὴ ἐν τῷ μεταξὺ ἀντικαταστάτης αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον τῶν Ιεροσολύμων ἐγένετο ὁ Μάρκος Καταφλῶρες, ἡγαγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ ὑπεβάλῃ κανονικὴν παραίτησιν (Πρβλ. «Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ιεροσολύμων κατὰ τοὺς τελευταῖους τέσσαρας αἰῶνας» σελ. 41) στεργθεὶς ἀμφοτέρων τῶν θρένων, ἔμενε δ' ὑστερον ἐν Κ)πόλει ειςτως ἐπιδρῶν ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ καταμαγεύων αὐτὸν ὥστε κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Νικήτα (Αὐτόθι σελ. 533) «οὐχ ὥσπερ ἀπὸ φινὸς ἀλλ' ἐκ τῶν ὥτων εἶλκε τὸν αὐτοκράτορα». 'Η παραίτησις τοῦ Δοσίθεου ἐγένετο οὐχὶ κατ' Αὐγουστὸν τοῦ 1192 (Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες σελ. 375) ἀλλὰ τῇ 10 Σεπτεμβρίου τοῦ 1191 (Α. Π. Κεραμεύς, 'Ανάλεκτα τομ. 6' σελ. 370) ὥστε ὁ Γεώργιος Εἰφιλῆνος ἐγένετο Πατριάρχης τῷ 1191 (Αὐτόθι σελ. 371) ἐπειδὴ δ' αἱ ἐρωτήσεις τοῦ Μάρκου καὶ αἱ ἀποκρίσεις τοῦ Βαλσαμῶνος ἐγένοντο οὐ μόνον ἐπὶ Πατριάρχου Γεωργίου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ βασιλέως Ἰσαάκιου, δοτὶς καθηρέθη τῷ 1195, διὰ τοῦτο ὁ χρόνος αὐτῶν συμπίπτει πρὸς τὸ μεταξὺ τοῦ 1191 καὶ 1195 διάστημα,

πάντως δ' ἡ χρονολογία ασγ' εἶνε ἀναχριθής. Καὶ ἡρώτησεν ὁ Μάρκος «Ἄι περὶ τὰ μέρη τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων ἀναγινωσκόμεναι Λειτουργίαι καὶ λεγέμεναι συγγραφῆναι παρὰ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου καὶ Μάρκου δεκταῖς εἰσι τῇ ἀγίᾳ καὶ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ σύντομη;» Ο δὲ Βαλσαμών ἀπεκρίθη: «Ο μέγας Ἀπόστολος Παῦλος, ὁ τῶν ἀγίων Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ ρήτωρ καὶ διδάσκαλος, Κορινθίοις ἐπιστέλλων, φησίν· Ἀδελφοὶ παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τοῦ ὄντος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸν λέγητε πάντες, καὶ μὴ ἡ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἡτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νόμῳ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ. (α. Κορ. Α, 10) Φαμὲν τοίνυν, ὡς εὔτε ἀπὸ θείας Γραφῆς, εὔτε ἀπὸ κανόνος ἐκφωνηθέντος συνοδικῶς ἀνεδιδάχθημεν, οἱεροτελεστιαὶ ὑπὸ τοῦ ἀγίου Ἀποστόλου Μάρκου παραδοθῆναι. Μόνος δὲ ὁ λόγος. κανὼν τῆς ἐν τῷ Τρούλῳ ποὺ μεγάλου παλατίου συστάσης ἀγίας καὶ οἰκουμενικῆς συνόδου φησὶν ὑπὸ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου μυστικὴν οἱερουργίαν συντεθῆναι. Ο μέντοι πε' κανὼν τῶν ἀγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ ὁ ίδιος κανὼν τῆς ἐν Δαοδικίᾳ συνόδου, ἀπαριθμούμενοι τὰ διφείλοντα παρ' ἡμῖν πολιτεύεσθαι βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τῆς Καινῆς, καὶ αὐτὰ δὴ τὰ ἀποστολικά, οἱερουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἡ τοῦ ἀγίου Μάρκου μνείαν δλῶς οὐ ποιεῦνται. Ἄλλα καὶ ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία τοῦ ἀγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινούπολεως εὔδ' δλῶς ταύτας ἐπιγινώσκει. Ψηφιζόμεθα εὖν μὴ εἴναι δεκτὰς αὐτάς· καν γάρ ἐγένοντο, παντελοῦς ἀπράξιας κατεψηφίσθησαν, ὡς καὶ ἀλλα πολλὰ καὶ δῆλόν ἐστιν ἀπὸ τοῦ πε' κανόνος τῶν ἀγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων, καὶ τοῦ δέ κανόνος τῆς ἐν τῷ Τρούλῳ ποὺ μεγάλου παλατίου συστάσης ἀγίας καὶ οἰκουμενικῆς συνόδου. Ο μὲν γάρ, ὁ ἀποστολικὸς δῆλαδή, διερίζεται τὰς τοῦ Κλήμεντος δύο ἐπιστολάς, καὶ τὰς Διαταγὰς τῶν δικτῶν βιβλίων αὐτοῦ ἀναγινώσκεσθαι μέν, μὴ δημοσιεύεσθαι δέ, διὰ τὰ ἐν αὐταῖς μυστικά· δὲ θέλει ταύτας μηδὲ ἀναγινώσκεσθαι, διὰ τὸ παρεντε-

θῆναι αὐταῖς παρὰ ἐτεροδόξων πολλά τινα νόθα, καὶ τῆς εὐσεβείας ἀλλότρια. Διά τοι τοῦτο καὶ διφείλουσι πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ ἀκολουθεῖν τῷ ἔθει τῆς νέας Ρώμης, ἡτοι τῆς Κωνσταντινούπολεως, καὶ ιερουργεῖν, κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν μεγάλων διδάσκαλων καὶ φωστήρων τῆς εὐσεβείας, τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ ἀγίου Βασιλείου. Φησὶ γάρ τὸ μάρτυραν τοῦ αἵτινος βιβλίου τῶν βασιλικῶν· περὶ ὃν ἔγγραφος οὐ κεῖται νόμος, παραφύλαττειν δεῖ τὸ ἔθος, φή Ρώμη κέχρηται.» (Σύνταγμα, σελ. 448. 449). Εἰδομεν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, ὅτι κατὰ τὸν ιερὸν αἰῶνα ὁ Βούλγαρος εἶχεν ὑπ' ὅψει ἔτερον κείμενον τῆς ἀποκρίσεως ταύτης τοῦ Βαλσαμῶνος, περιέχον καὶ τὴν φράσιν «Οὐ πᾶσαι δεκταῖς εἰσὶ» ὅπερ εἴνε λίαν πιθανὸν ἀν λάθωμεν ὑπ' ὅψει τὸ γεγονός, ὅτι διάφορος γραφὴ ὑπάρχει καὶ ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Βαλσαμῶνος ἐρμηνείᾳ τοῦ 32 κανόνος τῆς Πενθέκτης. Ἄλλ' ὡς ἀνωτέρω ἀνεγράφη ποίαν ἔννοιαν ἔχει ἡ ἀπόκρισις αὕτη τοῦ Βαλσαμῶνος; Ἐπρεπε κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ νὰ ὑπάρχῃ συμφωνία ἐν τῇ Λειτουργίᾳ, ἐπρεπεν ἀπασιαὶ αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι νὰ τελῶσι συνήθως καὶ ταχτικῶς τὰς λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἀγίου Χρυσοστόμου. Οὐδόλως πρόκειται περὶ ἐκτάκτου τελέσεως τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἡ τοῦ ἀγίου Μάρκου, ἀλλὰ περὶ ταχτικῆς καὶ συνήθους, εἶχε δὲ πληρέστατον δίκαιον νὰ φοροῦ ὁ Βαλσαμών ὅτι ἀνετρέπετο τῶν ἀγίων Ἐκκλησιῶν ἡ συμφωνία, ἐὰν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, μὴ παραδεχόμενοι τὰς λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἀγίου Χρυσοστόμου, ἐτέλουν τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Μάρκου ἡ ἀγίου Ἰακώβου. Διάφορον ἡτοι τὸ ζήτημα ἐὰν «ἐν ταῖς μεγάλαις ἐορταῖς» ἐκτάκτως, ὡς ἐν Ἱεροσολύμαις κατὰ τὸν ιερὸν αἰῶνα ἐτελεῖτο ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου. Ἐκ τοιούτου παλαιοῦ ἔθους οὐδεμίᾳ ἐπήρχετο σύγχυσις, διότι ἡδύνατο μὲν κατὰ τὴν ἐορτὴν λόγου χάριν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου νὰ τελέσῃ τὴν Λειτουργίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὰς λοιπὰς ἡμέρας ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων ἔδει νὰ τελῇ τὴν κόινην παραδεδεγμένην καὶ ὑπὸ τῶν

λοιπῶν Ἐκκλησιῶν Λειτουργίαν. Εἶναι λοιπὸν τοῦ Βαλσαμῶνος εὑλογος ἡ ἀπαίτησις. Τὸ ἔτερον σημεῖον τῆς ἀπεκρίσεως τοῦ Βαλσαμῶνος ἀπεβλέπει τὴν γνησιότητα τῶν Ἀποστολικῶν Λειτουργιῶν, διότι ὁ Μάρκος ἡρώτησε περὶ αὐτῶν ἐὰν εἴνε συγγράμματα τῶν ἀγίων Μάρκου καὶ Ἰακώβου («καὶ λεγόμεναι συγγραφῆναι.») Ὁ Βαλσαμῶν ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἀπαντᾷ, ὡς ἀπήγνησεν εἰς τὰς ἐφεξῆς ἐρωτήσεις περὶ ἀποκρύφων συγγράμμάτων. Ἀδικεῖ δὲ τὸ ζῆτημα διότι θέτει τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἐν ἵση μοίρᾳ πρὸς τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Μάρκου καίτοι ὅμολογει ὅτι περὶ μὲν τῆς τοῦ Μάρκου Λειτουργίας οὐδεμία ὑπάρχει εἰδησίς, περὶ δὲ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ὑπάρχει ώρισμένη γνώμη τῆς Πενθέκτης Συνέδου. Νεμίζων δτὶ ἡ γνώμη αὕτη τῆς Συνέδου ἐσήμαινεν δτὶ ἡ Λειτουργία, τὴν δπείσαν αὐτὸς ἥδυνατο νὰ ἔχῃ ὑπ' ὅφει κατὰ τὸν ιβ' αἰῶνα εἰνε σύγγραμμα ἄμεσον τοῦ Ἀποστολοῦ Ἰακώβου ἡ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, προσάγει τὸ ἐπιχείρημα δτὶ αἱ Λειτουργίαι αὐται δὲν συμπεριελήφθησαν ἐν τῷ Κανόνι τῆς ἀγίας Γραφῆς. Περιττὸν δὲ γὰ δείξωμεν ἐνταῦθα δτὶ τὸ ἐπιχείρημα τεῦτο τοῦ Βαλσαμῶνος οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν, ὡς πρὸς τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου. Διότι ἡ Πενθέκτη Σύνεδος ἐμαρτύρησεν, δτὶ συνέθετο ὁ ἄγιος Ἰάκωβος Λειτουργίαν καὶ ὑπένειξε τὴν ὑπαρξίαν «ἀρχαιοτάτης» κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἀσιδίμου Κωνσταντίνου ἀπὸ Σιναίου (Βιεγραφίαι καὶ συγγραφαὶ ἐλάσσονες σελ. 108) Λειτουργίας, ἡτις ἡτο ώρισμένη Λειτουργία, καθορισθεῖσα καὶ διατυπωθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, γραπτῶς δὲ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων περισωθεῖσα ἐν τῆς ἐκκλησίᾳ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἡτις καὶ κατεπλεύτισε καὶ ἀνέπτυξεν αὐτήν. Εἰς τὸν κανόνα τῶν Γραφῶν, δι' εὑς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὑπεδείξαμεν λέγους, ἡ Λειτουργία, τοῦ ἀγίου Ἰακώβου δὲν ἥδυνατο νὰ συμπεριληφθῇ, οὐδὲ εἴνε τοῦτο ἐπιχείρημα κατὰ τῆς ὑπάρξεως ώρισμένης Λειτουργίας τῆς τοῦ ἀγίου Ἰακώβου. Το λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Βαλσαμῶνος δτὶ «παντελοῦς ἀπράξιας κατεψηφίσθησαν ὡς καὶ ἄλλα πολλά», ὡς πρὸς τὴν Λειτουργίαν τοῦ-

λάχιστον τοῦ ἀγίου Ἰακώβου εἰνε ἀνιστόρητον, διότι ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου οὐ μόνον ἐν Ἱερουσαλήμ ἐτελεῖτο εἰσέτι ἐκτάκτως, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀντισείᾳ, ἐν τῇ παροικίᾳ τοῦ Βαλσαμῶνος, ἦν οὐδέποτε ἥξιώθη δυστυχῶς αὐτὸς νὰ ἰδῃ. Ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἐτελεῖτο πρότερον καὶ τακτικῶς ὅστερον, δ' ἐκτάκτως, ἐτελεῖτο, καθ' ἥν ἐποχὴν ἔγραψε τ' ἀνωτέρω δι Βαλσαμῶν, ἐνώπιον χιλιάδων προσκυνητῶν κατὰ τὴν ἑδομάδα τῶν παθῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. Τελοῦσα δμως ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων ἐκτάκτως τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς Λειτουργίαν τακτικῶς ἐτέλει τὴν τοῦ ἀγίου Χρυσοστόμου καὶ κατὰ τὰς ώρισμένας ἡμέρας τὴν τοῦ ἀγίου Βασιλείου. Ἐκτὸς τῆς τελέσεως τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων εἶχε κατὰ τὸν ιβ' αἰῶνα καὶ ἄλλας παλαιὰς συνηθείας, δις περιγράφει τὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Τυπικόν, οἷον τὴν τελετὴν τοῦ Νιπτῆρος, δις διέσωσε καὶ μέχρι τῆς σήμερον. Καὶ διὰ τοῦτο ἥδυνατο ν' ἀποκαταστήσῃ καὶ τὸ ἔτερον τῶν παλαιῶν αὐτῆς ἔθων, τὴν κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου τέλεσιν τῆς Λειτουργίας αὐτοῦ. Διότι ἄλλως τε ἡ γνώμη τοῦ Βαλσαμῶνος οὐδεμίαν ἐπίδρασιν ἔσχε ἐπὶ τῆς γνώμης τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου. Είνε ἀληθὲς δτὶ ἡ γνώμη αὐτοῦ παρευστιάσθη τελευταίως ὑπὸ τοῦ Πανστιολογιωτάτου Μ. Ἀρχιδιακόνου κ. Γερμανοῦ Βασιλάκη ὡς «ἐπίσημος ἀπέφασις καὶ πρᾶξις τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς Λειτουργίας ταύτης» (Ἐλεγγος Ἐλέγχου σελ. 65) ἐνεκα τῆς λέξεως «ψηφιζόμενα» ἀλλ' αὐτὸς οὗτος δι Μ. Ἀρχιδιακόνος ἐν ἄλλῃ σελίδῃ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ (σελ. 32) λέγει «δι Βαλσαμῶν λοιπὸν ψηφίζεται μὴ εἶναι δεκτὰς τὰς δύο ταύτας Λειτουργίας» καὶ ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ διατριβῇ εἶπε τὴν ψήφον ταύτην «γνώμην τοῦ Βαλσαμῶνος». Τὸ ἀληθὲς εἴνε δτὶ πρόκειται περὶ γνώμης τοῦ Βαλσαμῶνος ἐπισήμως δμως ἐξενεγκείσης «ἐπὶ κοινοῖ» καὶ γραφείσης ἐν ίδιῳ «κωδικίῳ» ἐὰν δμως τις ἥθελε τὴν γνώμην ταύτην νὰ δεχθῇ ὡς ἐπίσημον ἀπέφασιν τῆς Ἐκκλησίας, τότε ἐπρεπε νὰ δεχθῇ ὡς

επίσημον ἀπόφασιν αὐτῆς, ισχύουσαν μέχρι σήμερον, δῆλας τὰς Ἀποκρίσεις τοῦ Βαλσαμῶνος πρὸς τὸν Μάρκον, ἐνῷ ἵκαναι τούτων τῶν ἀποκρίσεων οὐδόλως ἐφαρμόζονται σήμερον, σύτε δύνανται γὰρ ἐφαρμοσθῶσιν. Καὶ ἔπειτα ὁ δεχόμενος τὴν α' ἀπόκρισιν τοῦ Βαλσαμῶνος, ὡς δρθῆν ἀπόφασιν τῆς Ἐκκλησίας, κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ μὴ δεχθῇ ὡς τοιαύτην τὸν 32 κανόνα τῆς Πενθέκτης Συνόδου. Διότι δύσιν θάτερον, ἢ ἡ ἀπόκρισις τοῦ Βαλσαμῶνος ἐκπροσωπεῖ τὸ φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας, ἢ ὁ 32 κανὼν τῆς Συνόδου, ἀδύνατον καὶ ἡ ἀπόκρισις τοῦ Βαλσαμῶνος καὶ ὁ 32 κανὼν τῆς Πενθέκτης Συνόδου νὰ ἐκπροσωπῶσι τὸ φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας, ἀδύνατον δὲ ἐν ταύτῳ νὰ ἔχωσι δίκαιον καὶ ὁ Βαλσαμῶν καὶ ἔκατοντάδες Πατέρων, ἀποτελεσάντων τὴν Πενθέκτην Σύνοδον. Διότι ἡ ἀπόκρισις τοῦ Βαλσαμῶνος εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὸν 32 κανόνα τῆς Πενθέκτης Συνόδου καὶ τὸ φρόνημα τοῦ Βαλσαμῶνος ἀντίθετον πρὸς τὸν Πατέρων τῆς Συνόδου ἔκεινης. "Ἐπειτα δὲ ἡ Σύνοδος δὲν δύναται ἐν τούτῳ μὲν τῷ κανόνι ν' ἀληθεύῃ ἐν ἐκείνῳ δὲ νὰ μὴ ἀληθεύῃ καὶ τότε ἡ ἐφαρμογὴ τοιούτου δλεθρίου κριτηρίου ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς Ἐκκλησίας, οὐχὶ μόνον τὸν 32 κανόνα, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἄλλους θὰ θεωρήσῃ ὡς πεπλανημένους, τότε οὐδεμίᾳ αὐτῆς παράδοσις δύναται νὰ ἔχῃ κῦρος. Ο Βαλσαμῶν ἥγνει τίνας κατὰ τὸν ζ' αἰῶνα, πέντε δλους αἰῶνας πρὸ αὐτοῦ, ἀποδείξεις εἶχεν ἡ Πενθέκτη Σύνοδος υπὲρ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ὡς γνησίας λειτουργίας τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων υπὸ τοῦ ἀγίου Ἰακώβου εἰς αὐτὴν παραδεῖσης καὶ ἐν αὐτῇ διατηρηθείσης καὶ ἀναπτυχθείσης, ἀλλ' εὔρων ἐν ἐπιχείρημα, διτὶ ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου δὲν υπάρχει ἐν τῷ κανόνι, δὲν ἥθελησε νὰ ἔξηγήσῃ, ἀλλ' ἐπόλυμησε νὰ υπεπτεύσῃ ὡς ἀνακριβῆ τὴν πληφορίαν ὀλοκλήρου Συνόδου, καὶ τοῦτο παρὰ τὴν γνώμην καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ τῶν μετ' αὐτὸν θεολόγων, παρὰ τὴν γνώμην τῆς Ἐκκλησίας ὅλης, παρὰ τὴν πεποιθησιν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, ἷτις ἦτο καὶ πεποιθησις τῶν λαϊκῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἄληθῶς δὲ ἡ κρίσις τοῦ Βαλσαμῶνος περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου συμπίπτει εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν αἱ δαψιλέστεραι υπάρχουσι πληροφορίαι καὶ μαρτυρίαι περὶ αὐτῆς, εὑ μένον παρὰ τοῖς ἡμετέροις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ξένοις, διότι τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἀναφέρει κατὰ τὸν ιβ' αἰῶνα καὶ ὁ Διονύσιος Βαρσαλίπας Ἐπίσκοπος Ἀμιδῆς (Assemani, Bibliotheca Orientalis tom. II p. 178) ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων κατὰ τὸν ιβ' αἰῶνα ὁ Ἀλέξιος Ἀριστηνὸς πληρέστατα ἀποδέχεται τὴν περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου μαρτυρίαν τῆς πενθέκτης Συνόδου, ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ 32 κανόνος αὐτῆς (Σύνταγμα τῶν Κανόνων τομ. B'. σελ 378), μέγας δὲ Θεολόγος, ὁ Νικέλαος Μεθώνης ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ πρὸς τοὺς διστάζοντας καὶ λέγοντας, διτὶ ὁ ἴεροςγρούμενος ἄρτος καὶ οἶνος οὐκ ἔστι σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου ἥμων Ἰησοῦ Χριστοῦ (Πατρολ. Migne τομ. 135 σελ. 513) ἔξηγετε τὴν προέλευσιν τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ὡς γενιμένην υπὸ δλως ἔξαιρετικὴν περίπτωσιν. "Οὐδὲ δηλωνότι ὁ ἄγιος Ἰάκωβος οὐδόλως παρέδωκε τὴν Λειτουργίαν, ὡς καὶ οἱ λαϊκοὶ Ἀπόστολοι, διότι ἡ τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν Ἱεροσολύμων παραδεῖσα Λειτουργίᾳ ἦτο αὐτὴ ἡ Θεοπαράδοτος Λειτουργία, ἣν οἱ Ἀπόστολοι τῇ Ἐκκλησίᾳ παρέδωκαν πάντες τῇ τῶν Ἱεροσολύμων, ἔκαστος δὲ στερον τῇ ὑπὲρ αὐτοῦ ἰδρυομένῃ Ἐκκλησίᾳ, χωρὶς δόμως ἐξ αὐτῶν τις νὰ ἔκθεσῃ, νὰ διατυπώσῃ τὴν Λειτουργίαν τοῦτο ἐπράξει μόνος ὁ Ἰάκωβος «... αὐτὸς δὲ πρῶτος οἱοντας παρέδωκεν, αὐτοὶ τε πάλιν οἱ ἀπὸ ἀρχῆς αὐτόπται τοῦ Λέγου καὶ υπηρέται τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ τῇ ἀπὸ περάτων ἔως περάτων τῆς οἰκουμένης παρέδωκαν. Πάντες μὲν τῇ ἐν Ἱεροσολύμοις, ὅπου καὶ ὁ θεῖος Ἰάκωβος, δὲ τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου Ἀρχιερέως ἀδελφὸς καὶ διάδοχος τὴν μυστικὴν καὶ ἀναίματον λειτουργίαν ἔξειθετο.» Τοιαύτη εἶναι ἡ γνώμη καὶ μαρτυρία τοῦ Νικολάου Μεθώνης, ἷτις ἔχει υψηστην σημασίαν καὶ σπουδαιότητα ἐπισκιάζουσαν τὴν τοῦ Βαλσαμῶνος κρίσιν. Κατ' αὐτὸν δὲ τὸν

ιδ' αἰῶνα εἰκοσαετίαν περίπου πρὸ τῶν ἐν Κων.]πόλεις ἐπεισοίων τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μάρκου τῶν Ἐρωτήσεων αὐτοῦ καὶ ἀποχρίσεων τοῦ Βαλσαμῶνος, ἣτοι τῷ 1172 ἐν Ἀρμενίᾳ διεῖχετο ἡ ἔξης συζήτησις μεταξὺ τοῦ ἐπισήμου ἀντιπροσώπου τοῦ Αὐτοκράτορος Μανουὴλ τοῦ Καμνηνοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως Θεωριανοῦ ἀφ' ἐνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ Καθολικοῦ τῶν Ἀρμενίων Νερσῆ περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου (ἐν Πατρολογ. Μigne τεμ. 133 σελ. 256,7) «Καθολικός. Τούτης δὲ πόθεν τοῦτο παρελάθετε τὸ καὶ ὅδωρ τιθέναι; Θεωριανός... Δεῖξμεν πόθεν ἡ Ἐκκλησία παρέλαθε μετὰ καὶ οἶνου καὶ ὅδατος τὴν θείαν μυσταγωγίαν τελεῖν. Ὁ ἀδελφόθεος Ἰάκωβος ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ συντεθείσει θείᾳ Λειτουργίᾳ σύτῳ φησιν «ώσαύτως μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λαβὼν ποτήριον καὶ κεράσας ἐξ οἶνου καὶ ὅδατος, ἀναβλέψας εἰς τὸν σύρανδον καὶ ἀναδείξας σὺν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ... κτλ.» Καθολικός. Πόθεν δῆλον ὅτι τοῦ Ἀδελφοθέου Ἰακώβου ἐστὶν ἡ Λειτουργία αὕτη; Καὶ μὴν ἐν τῷ τέλει τῶν κανόνων τῶν ἀγίων Ἀποστόλων ἀπαρθμησίς ἐστι τῶν βιβλίων τῆς Ἐκκλησίας καὶ μνεῖα τῆς Λειτουργίας ταύτης οὐκ ἐστιν ἐκεῖ, ἀλλὰ μόνον μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰακώβου. Θεωριανός. Ἐδέχθη παρὰ τῆς Συνόδου τῆς Οίκουμενικῆς τῆς λεγομένης ἔκτης. Καθολικός. Ἐγὼ ταύτην μέχρι τῆς σήμερον οὐ παρεδεξάμην· βούλομαι δμως ἀκοῦσαι σί περὶ τούτου διαγρέει. Θεωριανός. Ἡ ἐν Κων.]πόλεις ἐν τῷ Τρούλῳ τοῦ Βασιλικοῦ Παλατίου συστᾶσα Σύνοδος ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ εὐσεβεστάτου Βασιλέως, ἥτις ἔκτη λέγεται, καὶ αὐτὴ διὰ τὸ ἀναπληρῶσαι τὸ τῆς ἔκτης ὑστέρημα, κανόνας ἐξέθετο εἰς κατάστασιν Ἐκκλησιαστικήν. Αὕτη οὖν ἡ Καθολική καὶ ἀγία Σύνοδος ἐν κανόνι τριακοστῷ δευτέρῳ φησίν... Ιδού καὶ αὕτη ἡ μεγάλη καὶ Οίκουμενικὴ Σύνοδος, γινώσκει τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, ἣν σὺ ἀγνοεῖς· δέδεξο οὖν τῶν τοσούτων καὶ τηλικούτων ἀγίων πατέρων τὴν μαρτυρίαν καὶ πλέον περὶ τῶν τοιούτων κεφαλαίων μὴ εἰπωμεν. Καθολικός. Ἐγὼ πάντας τούτους ως ἐνα ἄνθρωπον ἔχω γράψαντα τὸ ἑαυτὸν παριστά-

μενον. Θεωριανός. Τοὺς τοποτηρητὰς τοῦ μακαρίου πάπα τῆς παλαιᾶς Ρώμης καὶ τὸν Κών.]πόλεως καὶ Ἀλεξανδρείας, τὸν Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ιεροσολύμων καὶ τοσούτους ἀγίους πατέρας καὶ τὸν Βασιλέα Ἰουστινιανόν, πάντας τούτους ως ἐνα ἄνθρωπον ἔχεις; σὲ δὲ ἐνα δυτα, Οίκουμενικῆς Συνόδου κρείτονά τε καὶ ἀσφαλέστερον; Καθολικός. Εἰπόν σοι οὐδένα τεύτων δέχεμαι. Θεωριανός. Ἐγὼ δύναμιν ἄλλην οὐκ ἔχω, ἀλλ' ἡ τὰς διδασκαλίας τῶν πατέρων καὶ τὰ συγγράμματα· θαύματα γὰρ ἐργάσασθαι ἀμαρτωλὸς ὃν οὐκ ισχύω, ἵνα θαύμασι καὶ σημείοις πείθω τοὺς ἀντιπότοντας· ἀν οὖν ἐν τοῖς λόγοις οὐ πείθη τῶν θεοφόρων ἀνδρῶν, μάτην πρὸς ὑμᾶς κεκοπίακα.» Τοῦ Ἀρμενίου τὸ ἐπιγείρημα κατὰ τῆς Λειτουργίας τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου, εἶναι ἀπαράλλακτον πρὸς τὸ τοῦ Βαλσαμῶνος, ὃ δὲ Θεωριανὸς πολὺ εὐλόγως καταπολεμεῖ αὐτὸ διὰ τοῦ κύρους τῆς Πενθέκτης Συνόδου. «Ἔχει δὲ ὑπ' ὅφει αὐτὸ τὸ κείμενον τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, διότι ἐξ αὐτοῦ προσάγει τὸ σχετικὸν χωρίον, ὅπερ ἀπλῶς ὑποδεικνύει ὁ 32 κανὼν τῆς Πενθέκτης. «Ωστε κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα, δὲν ἦτο ἄγνωστος ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡ δὲ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως δὲν εἶχε τὴν γνώμην, ἢν δλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἀνωτέρω συζήτησιν τοῦ ἐπισήμου αὐτῆς ἀντιπροσώπου ἐν Ἀρμενίᾳ διετύπωσεν ὁ Βαλσαμὸν ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει. Πελλῷ πλέον κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα ἦτο γνωστὴ ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, εἰς ἣν αὕτη τὸ πρῶτον παρεδόθη καὶ ἐν ἦ ἐμορφώθη, διότι ἐπανειλημμένως ἀνωτέρω εἴπομεν, ὅτι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τυπικὸν τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἀναγράφον τὰς ἐν αὐτῷ τελετὰς κατὰ τὴν ἑδομάδα τῶν παθῶν ὑποδεικνύει, ὅτι ἐπανειλημμένως ἐτελεῖτο ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου. Πῶς ἐτελεῖτο κατὰ τὴν Μ. Πέμπτην ἐν Σιών ἀναγράψαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, περὶ δὲ τῆς τελέσεως αὐτῆς κατὰ τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων τὸ τυπικὸν σημεῖον ὅτι ἐτελεῖτο ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἀγίου Κωνσταντίου «ἡ σύναξις τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου γίνεται εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἀγίου Κων-

σταντίνου,» περὶ τῆς τελέσεως αὐτῆς κατὰ τὸ μέγα Σάββατον «καὶ τότε....καταβαίνει ὁ Πατριάρχης ἵνα λειτουργήσῃ εἰς τὸν ἄγιον τάφον, ἔσωθεν ἐπὶ τοῦ ἀγίου Λιθου....καὶ εἰσελεύσεται ὁ Πατριάρχης καὶ ὁ Ἀρχιδιάκονος εἰς τὸν ἄγιον Τάφον ἐπιτελεῖν τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου, σύτως ἀρχεται λέγων ὁ Ἀρχιδιάκονος...» ('Ἀνάλεκτα τομ. Β'. σελ. 23 105.188).

('). Κρείτων ἀπόδειξις περὶ τοῦ φρονήματος τῆς ἀγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ. Πιστὴ θεματοφύλαξ τῶν παραδόσεων αὐτῆς διέτηρησε καὶ διέσωσε ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων τὴν ἑαυτῆς Λειτουργίαν ἡ Ἐκκλησία Ιεροσολύμων. Η λειτουργία δὲν εἶνε τι, δπερ δυναται ν' ἀπολεσθῇ η διαφθαρῇ, δὲν ἦτο δυνατὸν ἡ ἀγία ἡμῶν Ἐκκλησία νὰ τελῇ ἐν τῷ Παναγίῳ Τάφῳ, ἐν Σιών, ἐν τῷ ἀγίῳ Κωνσταντίνῳ ὑποστολιματαν τινὰ καὶ φευδεπίγραφον Λειτουργίαν ἀλλὰ τὴν γνησίαν ἑαυτῆς Λειτουργίαν, ἥν ἀνέκαθεν πρότερον μὲν ταχτικῶς, ὑστερὸν δ' ἔκτακτως ἐτέλει. "Οτι δ' ἐτελεῖτο ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου κατὰ τὸν ιγ' ἀιῶνα τεκμήριον προκειται, ως καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν, τὸ ὑπ' ἀριθ. 1039 χειρόγραφον τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ ὅρους Σινᾶ, ὅτι ἐτελεῖτο καὶ κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα, μαρτυρεῖ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 2509 χειρόγραφον τῆς ἐν Παρισίοις Βιβλιοθήκης, ὅτι ἐπέτρεψεν ἡ Ἐκκλησία τὴν μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν τέλεσιν αὐτῆς, μαρτυρεῖ τὸ μέχρι σήμερον κρατοῦν ἐν Ζαχύνθῳ ἔθος. "Ωστε ἡ κρίσις τοῦ Βαλσαμῶνος οὐδόλως ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς γνώμης τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἀγίου Ἰακώβου. Τούναντίον ἔμεινεν ἀδιάσειστος ἡ πεποίθησις αὐτῆς ὅτι ὁ ἄγιος Ἰάκωβος διετύπωσεν ὡρισμένην Λειτουργίαν, ἥτις μικρὸν κατὰ μικρὸν προσέλαβε τὴν νῦν αὐτῆς διαμόρφωσιν, ὅτι τὴν Λειτουργίαν ταύτην ἐπέτεμον ὁ Μ. Βασιλεὺς καὶ ἄγιος Χρυσόστομος. Οὕτω, λόγου χάριν, ἐν τῇ ἐν Φλωρεντίᾳ Συνέδῳ, μεταξὺ ἀλλων, συζήτησις ἐγένετο καὶ περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ ἀγιασμοῦ καὶ τῆς τελειώσεως τῶν θείων διάρων. Οἱ λατίνοι ἔζήτουν νὰ γραφῇ ἡ δοξασία αὐτῶν ἐν τῷ ὅρῳ

τῆς δῆθεν ἐνώσεως ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἀπέστεργε τοῦτο ἵνα μὴ κατηγορηθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτι ἀνέτρεψε τὴν Λειτουργίαν, ἥν παρέδωκαν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ Μ. Βασιλεὺς καὶ ὁ ἄγιος Χρυσόστομος ἀπὸ τοῦ Ἀδελφού τοῦ παραλαβόντες Ἰακώβου, λέγει ὁ Συρόπειλος ('Ιστορία τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συγέδου Τμῆμα ι'. κεφ. 8) «οἱ Λατίνοι ἔζήτουν γραφῆναι τοῦτο καὶ εἰς τὸν ὅρον, ὁ δὲ Βασιλεὺς εὑδ' ὅλως παρεδέχετο τοῦτο, δεδιώς μήποτε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπανελθὼν δώσῃ αἰτίαν τοῖς βουλεμένοις λέγειν ὅτι ἀνέτρεψεν ὁ Βασιλεὺς τὴν ιερουργίαν, ἥν ὅτε Μ. Βασιλεὺς καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος παρέδωκαν ἥμιν ἀπὸ τοῦ Ἀδελφού τοῦ Ἰακώβου παραλαβόντες». Τὴν πεποίθησιν ταύτην τῆς Ἐκκλησίας ἐξεδήλωσε περιτράνως καὶ ὁ πολὺς Μάρκος, Ἐπίσκοπος Ἐφέσου, ὅστις ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ περὶ τοῦ ἀγιασμοῦ καὶ τῆς τελειώσεως τῶν τιμίων δώρων («ὅτι οὐ μόνον ἀπὸ τῆς φωνῆς τῶν δεσποτικῶν ρημάτων ἀγιάζονται τὰ θεῖα δῶρα κτλ. Πατρολ. Migne τομ. 160 σ. 1081), ἀδιστάκτως δέχεται τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας ὅτι ὁ Μ. Βασιλεὺς καὶ ὁ ιερὸς Χρυσόστομος «ἐπέτεμον» τὴν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου Λειτουργίαν, ἐξ ἡς προσάγει μάρτυρίας καὶ εὐχὰς ὀλοκλήρους εἰς κατάδειξιν τῆς δρθισδέξου διδασκαλίας.

Ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐπισφραγίσωμεν τὴν πραγματείαν ἡμῶν ταύτην διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ γενναίου ἐκείνου τῆς Ὁρθοδόξιας προμάχου, διότι περιττὸν ἀλλως τε θεωροῦμεν νὰ προχωρήσωμεν εἰς τοὺς ἐσχάτους χρόνους. Ἀρκεῖ τις ν' ἀνοίξῃ τὰ Μηναῖα καὶ λατίπα Ἐκκλησιαστικὰ ἡμῶν καὶ συμβολικὰ βιβλία, ως καὶ ἀρχόμενοι τῆς πραγματείας προύπεδείξαμεν, ἵνα πεισθῇ, ὅτι εἶνε γνώμη καὶ πεποίθησις τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν, ὅτι ἡ Λειτουργία τοῦ ἀγίου Ἰακώβου εἶχε γεραρὸν καὶ σεπτὸν λειτουργικὸν μνημεῖον, ἐξ οὗ προσῆλθον αἱ Λειτουργίαι τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἄγιοι Χρυσόστομος. Περισώζει, ως εἰδούμεν, τὴν Λειτουργίαν τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων, τὴν Λειτουργίαν τοῦ δ' αἰῶνος, ἥν ἐπέτεμον οἱ μεγάλοι Πατέρες Βασιλεὺς καὶ Χρυσόστομος τὴν Λει-

τουργίαν τοῦ ε' αἰῶνος, τοῦ σ' καὶ ζ' αἰῶνος, περὶ ἡς ἔκτοτε δαψιλέστατοι ὑπάρχουσιν ἐνδειξεῖς καὶ παραδόσεις καὶ ἦν ἀνεκήρυξεν ἡ Πενθέκτη Σύνοδος ὅμοι μετὰ τῶν δύο ἄλλων Λειτουργιῶν, τὴν Λειτουργίαν τέλος ἔκεινην, ἥτις ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου καὶ παρακολουθήσασα τὴν δογματικὴν καὶ τελετουργικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κατήχθη μέχρις ἡμῶν. Τὴν Λειτουργίαν ταύτην καὶ αἱ λαϊπαὶ μὲν Ἐκκλησίαι, ἀλλ' οὐδιώς ὡς γνησίαν ἔσατῆς Λειτουργίαν, ἐτέλει ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων ἐπὶ αἰῶνας ἔλους πρότερον μὲν τακτικῶς, ὕστερον δὲ ἐκτάκτως, τοῦτο δὲ πρὸς ταῖς παραδόσεσι καὶ δαψιλεστάταις μαρτυρίαις, πρὸς ταῖς λαμπραῖς ἐνδειξεσιν αὐτοῦ τοῦ νῦν σωζομένου κειμένου εἶνε ἡ ἀναντίρρητος ἀπόδειξις κατὰ τῆς γνώμης, διὰ τὴν Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου εἶνε ὑποσβολιμαία καὶ φευδεπίγραφος. Οὐδόλως εἴνε ὑποσβολιμαία, ἐπειδὴ εἶνε ἡ γνησία Λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, ἥτις παρέλαβε τὴν διάταξιν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου καὶ ἥτις ἐτέλει αὐτὴν μετὰ πεπιθήσεως, διὰ εἶνε ἡ γνησία αὐτῆς Λειτουργία, οὐδόλως ἡ Λειτουργία αὕτη εἴνε φευδεπίγραφος, διότι φέρει τὸ δικαίωμα τοῦ πρώτου αὐτὴν καθορίσαντος καὶ διατάξαντος. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ αἱ ἔτεραι δύο Λειτουργίαι, ἡ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ ἁγίου Χρυσοστόμου, καίτοι δογματικῶς καὶ τελετουργικῶς καταπλουτισθεῖσαι ἐπὶ τέσσαρας καὶ πέντε αἰῶνας ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ὅμως εὕτε ὑποσβολιματαὶ εἰσι, διότι ἡ Ἐκκλησία παραλαβεῖσα αὐτὰς παρὰ τῶν μεγάλων Πατέρων διέσωσεν διὰ τῆς διηγένεσις καὶ διαιλείπτου χρήσεως δι' αὐτῶν τελεῦσα τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, εὑδὲ φευδεπίγραφοι, διότι φέρουσι τὰ δικάματα τῶν Πατέρων, ἐξ ὧν προσῆλθον καὶ ὧν ἔργον ὑπῆρξαν. Ἐν τῇ συνειδήσει τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶν ἀδιαρρήκτως συνδεδεμέναι αἱ τρεῖς Λειτουργίαι, διότι δι' αὐτῶν διεσώθη εἰς αὐτὴν ἡ θεοπαράδοτος Λειτουργία, ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ὑπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας μέχρι σήμερον διεσώθη ἡ Λειτουργία, ἦν ἐτέλεσεν αὐτὸς δὲ Κύρις ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, οἱ ἄγιοι Ἀπόστολοι

αὐτοῦ, οἱ διάδοχοι αὐτῶν Ἐπίσκοποι καὶ Ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας μεταδιδόντες εἰς ἀλλήλους καὶ διασώζοντες εἰς αὐτὴν τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας. Ὁθεν λίαν δικαίως καὶ ἐπ' ἄλλοις μὲν ἡ πιστὴ τῶν ἔσωτῆς παραδόσεων καὶ τῆς διδασκαλίας ἔσωτῆς θεματοφύλαξ ἡ ἀγία καὶ Ὁρθόδοξος Μήτρα ἡμῶν Ἐκκλησία καὶ μετ' αὐτῆς τὸ δρθόδοξον ἡμῶν ἔθνος δύναται ἐν Χριστῷ νὰ καυχῶνται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ Λειτουργίᾳ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου «Ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν κατέχει αὐτὰ τὰ ἀδιάπτωτα καὶ ἀνόθευτα κείμενα τῶν θείων Γραφῶν, τῆς μὲν Παλαιᾶς Διαθήκης τὴν ἀληθῆ καὶ ἀρτίαν μετάφρασιν, τῆς δὲ Νέας αὐτὸ τὸ θεῖον πρωτότυπον· αἱ τελεταὶ τῶν ἱερῶν Μυστηρίων καὶ ιδίᾳ αἱ τῆς θείας Λειτουργίας εἰσὶν αὐταὶ ἔκειναι αἱ Ἀπόστολος παράδοτοι λαμπραὶ καὶ κατανυκτικαὶ τελεταί. Οὐδὲν ἔθνος εὐδεμία κοινωνίᾳ Χριστιανικὴ δύναται καυχηθῆναι εἰς τὸν Ἰάκωβον, εἰς τὸν Βασίλειον εἰς τὸν Χρυσόστομον· αἱ σεπταὶ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, οὓτοι εἰς πτάστησι τοῦ οίκου τῆς Σοφίας ἐν αὐτῇ καὶ παρ' ἡμῖν συνεκροτήθησαν· αὐτὴν κατέχει τὰ πρωτότυπα τῶν Ὁρων αὐτῶν».

ΠΡΟΣΩΗΚΗ

Ἐδειξαμεν διὰ τῆς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἴστορικῆς ἀνασκοπήσεως τοῦ περὶ τῆς Λειτουργίας τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου ζητήματος, ὅτι μόνον κατὰ θ' αἰῶνα ἐλλείπουσι περὶ αὐτῆς ἐνδείξεις καὶ μαρτυρίαι, ἐνῷ τοιαῦται ύπάρχουσι καθ' ἄπαντας τοὺς λατιποὺς αἰῶνας. Ἐπειδὴ ἔμως νῦν εὑρομεν καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον τοιαύτην ἐνδείξιν καὶ μαρτυρίαν, σημειεῖσμεν αὐτὴν ἐνταῦθα προσάγοντες ἐκ τοῦ Bergier αὐτολεξεὶ (Dictionnaire de Théologie t. IV p. 72) καὶ τὴν γνώμην αὐτοῦ καθόλου περὶ τῆς λειτουργίας τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου καὶ τὴν πληροφορίαν διτι κατὰ τὸν ἔνατον αἰῶνα Κάρολος ὁ Φαλακρὸς ἡθέλησε νὰ ἴδῃ τελούμενην τὴν λειτουργίαν κατὰ τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν χρήσει σύσαν λειτουργίαν τοῦ ἀγίου Ἰακώβου «Au neuvième siècle, Charles le Chauve voulut voir célébrer la messe selon cette liturgie de saint Jacques usitée à Jérusalem, Epist. ad Clerc. Ravennat. Jamais les Orientaux n'ont douté qu'elle ne fût effectivement de Saint Jacques. Dans la suite, lorsque les patriarches de Constantinople ont eu assez de crédit pour faire supprimer dans l'étendue de leur juridiction toutes les liturgies, à l'exception de celles de saint Basile et de saint Jean Chrysostome, ils ont cependant souhaité que dans les églises de Syrie l'on se servît de celle de saint Jacques, au moins le jour de sa fête. Elle a donc toute l'authenticité que donne à un monument l'autorité des églises».

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1902

